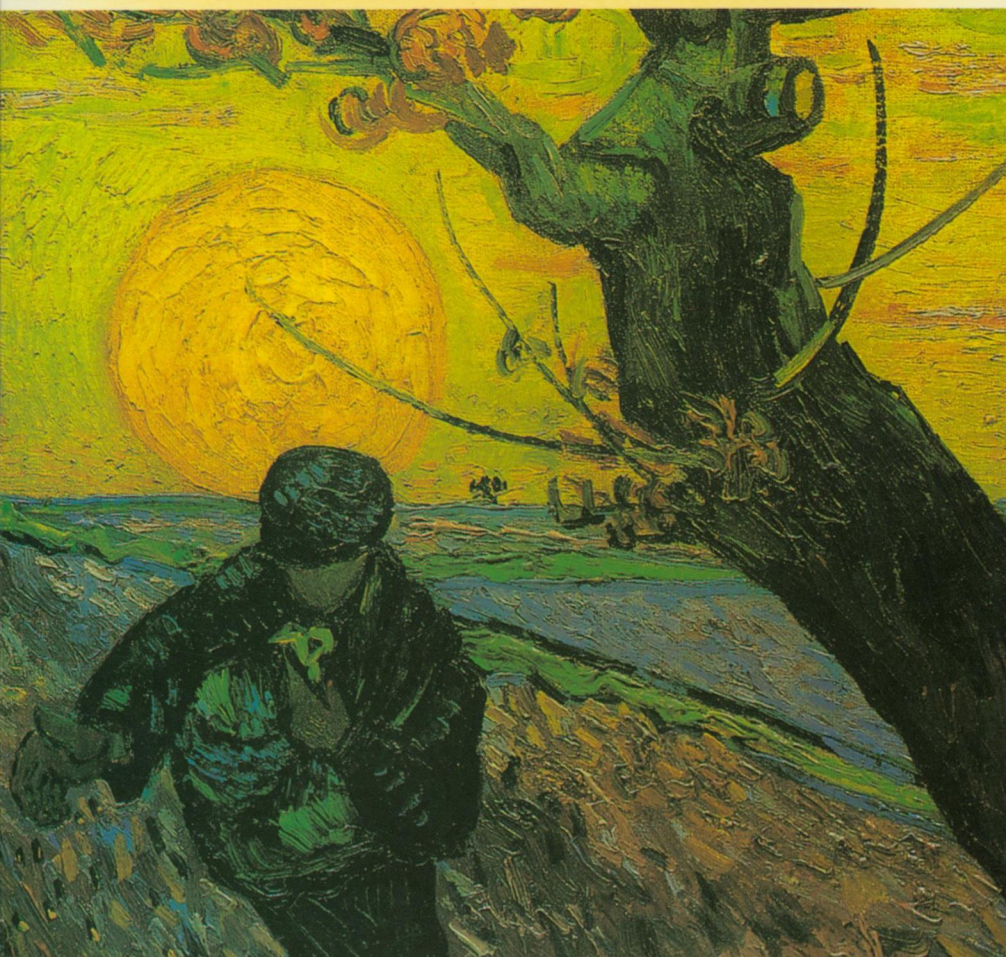
payel

YARATICI İNSAN

Çeviren: Bertan Onaran

HENRI LABORIT

PAYEL YAYINLARI : 121
Bilim Kitapları : 42

ISBN : 975-388-091-X

Dizgi	:	**Payel Yayınevi**
Dizgi Operatörü	:	**Gülcan Zengin**
Düzelti	:	**Saadet-Türker**
Baskı	:	**Özal Matbaası**
Kapak filmleri	:	**Ebru Grafik**
Kapak baskısı	:	**İpomet Matbaası**
Cilt	:	**Esra Mücellithanesi**

Fransız bilimadamı Henri Laborit 21 Kasım 1914'te Hanoi'de doğdu; 1948'de Deniz Kuvvetleri'nde cerrahlık yaptı; o yıl hekimliği bırakıp bilimsel araştırma alanına geçti. 1951'de, ağır ameliyatlardan ve büyük sarsıntılardan sonra yapay kış uykusuna (hibernasyon) yatırmayla sağaltımı, 1952'de özellikle hipotalamustan kaynaklanan saldırganlığın dokuncasız kılınmasında etkili bir madde olan klorpromazin'i buldu. 1957'de Küçük Nobel adı verilen Amerikan Halk Sağlığı Derneği'nin *Albert Lasker Ödülü*'nü aldı. Bedenimizin saldırı karşısındaki tepkisi ve dirimbilimin (biyolojinin) toplumsal yaşama uygulanması üzerinde uzun araştırmalara girişti. 1958'den sonra, Boucicaut Hastanesi'nde dirim-toplumbilim araştırmaları yaptı. Daha yaygın yapıtlardan önce, Masson ve Ortakları yayınevince basılan 17 bilimsel inceleme kaleme aldı; bunların çoğu Rusça, İngilizce, İspanyolca ve Japonca'ya çevrildi; uzun süredir de uluslararası *Agressologie* (Saldırıbilim) dergisinin yönetmenliğini yürütüyor.

Başlıca yapıtları arasında *Bedenin Saldırı ve Sarsıntı Karşısındaki Tepkisi, Dirimin ve İnsanoğlunun Yazgıları, İnsanın Hücresel ve Bedensel İşlevbilimi, Dirimbilim ve Yapı, Sinirsel-İşlevbilim, Bilgiye Dayalı Toplum* gibi kitaplarını sayabiliriz.

Yapıtın özgün adı: L'homme imaginant

●

Birinci basım: Haziran 1996

Kapak resmi: Van Gogh

HENRI LABORIT

YARATICI İNSAN

Çeviren
BERTAN ONARAN

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Bilim Kitapları Dizisi'nden çıkan bazı kitaplarımız:

DİNLE KÜÇÜK ADAM

9. basım

❑

CİNSEL DEVRİM

5. basım

❑

FAŞİZMİN KİTLE RUHU ANLAYIŞI

2. basım

❑

CİNSEL AHLÂKIN BOYGÖSTERMESİ

3. basım

❑

BEDENSEL BOŞALMANIN İŞLEVİ

3. basım

❑

KİŞİLİK ÇÖZÜMLEMESİ

2. basım

❑

GELECEĞİN ÇOCUKLARI

2. basım

❑

DİRİMİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

2. basım

❑

REICH FREUD'U ANLATIYOR

❑

KANSER

❑

BAŞI DERTTE İNSANLAR

❑

GENÇLİK TUTKUSU

❑

REICH'IN DÜŞÜNSEL YAŞAMI

GİRİŞ

TIPKI dün olduğu gibi, bugün de düşünlerin doğruyu tekellerine alma gibi bir savı yok. Hiçbir bilimsel kafa, insansal olguların karmaşıklığının bilincinde olan hiç kimse, doğrunun tek bir dile sığdırılabileceğine inanacak kadar çocuksu olamaz. Ancak, sözkonusu dilin eytişimi (diyalektiği), kendi üzerinde araştırma yapan düşünme sürecinin eytişimi devingen düşünleri sözcüklerde dondurmak zorundadır; bu bölük pörçük düşünlerin asal niteliği birtakım çelişkileri ortaya çıkarmaktır oysa.

Belli bir bilim dalının, dirimi inceleyen bilimin sevdalısı olarak, her gün yararlandığım araçla insan olgularını kavramaya çalışıyorum. Bu tutum beni, zaman zaman sinir dizgesi daha önceki yaşam deneyimiyle alabildiğine katı bir yapıya oturtulmuş kişinin hiç hoşuna gitmeyecek biçimde bakmaya götürüyor sözkonusu insan olgularına. Bakışaçım yanlıştır belki, ama daha önceki görüş biçimleri de aynı ölçüde yanlış olabilir. Ayrıca, doğru ya da doğru diye öne sürülen şey tekparçalı değil ki. Kırılgan ve değişken. Elinizdeki denemeyi, çoğu kez, tıpkı onun bilincine varmak isteyen her okurun türeyimbilimsel (génétique), anlambilimsel (sémantique), toplumsal ve ekinsel (kültürel) gerekirliliği gibi (déterminisme'i) benzersiz bir gerekirlilik; benimki tarafından belirlenmiş, değişik bilgilerden yola çıkarak kalkışılmış başka bir yapılandırma girişimi sayarak okumak gerekir. Umarım okurun halka dizgesi (système limbique'i),[1] benimkinden başka türlü koşullanmış olduğundan, davranışını değer yargılarıyla doldurmaz. İçinde varolduğuna kuşku bulunmayan yanılgıların önilkeler (postulat'lar) dışında kanıtlanması du-

[1]Halka dizgesi, eskikafanın, içkafanın bellenmiş olguları saklayan kesimidir. Beyin kabuğunun çağrışım etkinliğinin denetimi dışında kalan, bilinçdışı duygusal tepkilerin ortaya çıkmasında etkisi büyüktür.

rumunda, bu incelemenin her sözcüğünü geri almaya hazırım. Yaşasın *Sapkın Düşünce*'yi dile getirmeye izin veren çağım!

Bu kitapta iki sözcük sık sık yinelenecek, tanımlanmaları yerinde olur. Daha önceki çalışmam *Dirimbilim ve Yapı*'da "yapı" konusunda benimsediğim tanımı vermiştim. Bu tanıma katılır ya da katılmazsınız. İkili anlamaları önlemek üzere, benim için yapı'nın "bir bütün"ün öğeleri arasındaki ilişkilerin toplamı olduğunu bir daha belirtiyorum. Yapıya kavuşturma, sözkonusu ilişkilerin yarattığı bütünü ortaya çıkarma girişimidir. Bir bütünün öğeleri arasındaki ilişkilerin tümü bilgimizin erişemeyeceği yerde bulunduğundan, denememizde "yapı" sözcüğü çoğu kez tamamlanmamış yapıları, alt-bütünleri ya da ilişkiler toplamının kimi kesimlerini dile getirecek.

İnsan gerçekliği yalnız duyuları aracılığıyla, başka bir deyişle ancak öznel olarak tanıyabildiğine göre, tek bir gerçekliği, gerçekliğin öğeleri arasındaki ilişkilerin gerçekliğini algılayabilir. İlişkilerse, bilimsel dalların yasalarını oluştururlar.

İkinci terim, "ereklilik" (finalité). Burada sözcüğün düşünbilimsel (felsefî) anlamına en küçük gönderme yok. Anlambilimsel içeriğini güdümbilimden (cybernétique) ödünç aldık. Bir etkileyen; başka bir deyişle, herhangi bir "eylem"in, bir "etki"nin gerçekleştirilmesini sağlayan her düzenek belli bir ereğe yöneliktir, çünkü sözkonusu ereğe ulaşmak üzere belirli bir izlenceyle donatılmıştır. L. Couffignal güdümbilimi "eylemi etkili kılma sanatı", başka bir deyişle, "bir etkileyenin ereğine ulaşmasını sağlayan sanat" diye tanımlamıştır. Her türlü karışıklığı önlemek üzere, Jacques Monod buradaki ereklilik sözcüğü yerine, "erekbilimi" (téléonomie)[2] önerdi. Anlam karışıklığını önleyeceğinden, biz de onu benimseyeceğiz.

---

[2]Herhangi bir izlencenin (programın), gizil dilli bilginin temelleri üzerinde etkili olan dizgeleri göstermek üzere, bu terimi Pittendrigh önermiştir (C.S. Pittendrigh, *Behaviour and Evolution* "Davranış ve Evrim", A. Roe ve G. G. Simpson yay., Yale Üniv. Basım. New Haven. Conn., 1958, s. 394).

I

DİRİMBİLİM VE SİYASET

SİYASET bir insan etkinliği, insan da canlı bir varlık olduğuna göre, neden bir dirimbilimci (biyolog), yaşamın olgularıyla ilgilenen kişi "siyasal olgu" konusunda özel bir görüş taşımasın? İnsan her geçen gün daha çok düşünen, varlığının bilincine daha çok varan bir varlık olduğuna göre, hele uğraşsal alanda bilince ermeyi sağlayan beyinsel düzeneklerle ilgiliyse, neden siyasal eyleme yararlı olmasın?

Dirimbilimci insanın siyaset denen şu özel etkinliğini yaşamın genel çerçevesine oturtmak istiyorsa, tanımını yapmazdan önce, her canlı görüngü (phénomène) gibi, sözkonusu etkinliğin de yeryüzündeki yaşamın nitel ve nicel çerçevesine girdiğini anımsatmalıdır.

— Her türlü canlı süreç uçsuz bucaksız güneş ışını enerjisini, ışın-bireşim (photosynthèse) aracılığıyla kimyasal enerjiye çevrilen geniş enerji bütününü kullandığı için, *nicel* (quantitatif) olarak bu çerçeveye girer.

— İnsan güneşin ışık özlerinden (photon'lardan) doğrudan yararlanamadığı için de, *nitel* (qualitatif) olarak. Güneşin ışıközlerindeki enerjinin, ışın-bireşimle çok daha karmaşık "belli bir biçime sokulması", dönüştürülmesi gerekir; bu da bizi yapı kavramına götürür.[1] *Yapıyı daha*

[1]Nicel-nitel terimlerinin birbirinden ayrılması çoğu kez oldukça öznel, romansı tanımlara yolaçmıştır. Her şey enerji olduğuna göre, bu terimin doğal-bilimsel terimlerle

önce, bir bütünün öğeleri arasındaki ilişkilerin toplamı diye tanımlamıştık. Cansızdan canlıya bütün örgütlenme, örgülenme (organisation) düzeylerinde geçerli bir tanım bu, ve burada onunla hücre düzeyinde karşılaşıyoruz. Güneş enerjisinin hayvan ve insan canı tarafından kullanılabilmesi için, karmaşık hücreler biçiminde yapılanması, atomlar arasında da belirli ilişkilerin kurulması gerekir. Başka bir deyişle güneş enerjisinin, bir yerden öbürüne taşınmasına ve kullanılmasına izin veren hücresel yapılarda korunup saklanması gereklidir. İnsan, güneş enerjisinin ayrıcalıklı bir dönüştürücüsünden başka bir şey değildir ve, az gelişmiş ülke insanının, bu dönüşümde, sanayi ülkeleri insanlarına göre, yetkinlik anlamında çok daha geri evrelere ulaştığı söylenebilir.

Açıkça tanımlamak gereken ikinci asal kavram "bellek"tir. Geçmiş deneyim biriktirilmeden eylem olanaksızdır. İlk *bellek türeyimsel*'dir (génetique). Doğan çocuğun, deoksribonükleik asitlerinde (DNA) özetlenmiş olarak, ilk canlı biçimlerden günümüze dek yeryüzündeki yaşamın tarihini dolduran bütün türlerin geçmiş deneyimlerini taşıdığı söylenebilir. Alabildiğine örgülü moleküllerinde özetlenmiş olarak, ayakta kalabilmek için yapılarını sürekli değişen ortamın gerekliliklerine uydurmak zorunda kalmış birbirini izleyen canlı türlerinin bütün başarılarını taşırlar; sözkonusu gerekliliklerin değişmesine çoğu kez kendileri de katkıda bulunmuştur.

Ayrıca, özellikle insanda, anlambilimsel bir belleğe rastlarız. Bugün doğan çocuk, bir toplumda dünyaya geldiği için, özellikle de dilin yardımıyla, tüm insan deneyiminin ya da en azından canlı kalabilmesi için gereken olguların sözlü ve yazılı aktarımından yararlanacaktır. Dil, ateşin bulunuşundan tutun da atomdaki enerjinin açığa çıkarılmasına dek, tüm insan deneyimi ile zamanı kaynaştırır. Ama burada, sözcüklere bağlı olarak, çok ciddi bir olgu belirir. Deneyim, onu yaratan ortama göre değişir. Sözcüklerin pek az değişmesine karşılık, ortam sürekli değişim içindedir. Her birimizin dil aracılığıyla oluşturacağı *kişisel bellek*'ten ötürü

---

anlatılabilmesi gerekirdi. Dolayısıyla biz "nitelik"i bir enerjinin alacağı yapının örgülenme düzeyi sayıyoruz, bu da sözkonusu enerjinin taşıdığı bilginin niteliğini niceliğine bağlıyor. Bu kavram kısa bir süre sonra bizi, bilgi kavramına, toplumsal ve tutumbilimsel (iktisadi) olguların incelenmesinde başköşeyi vermeye götürecek; sözkonusu olgular şimdiye dek, galiba, yalnız ısıl-devinimsel (termodinamik) açıdan ele alındı. Bilgi kuramı açısından ele alındığında, "nitelik" enerjiyi zamana ve tarihsel evrime bağlar.

durum iyice ciddileşir. Aynı dili konuşan babayla oğul anlaşamaz, çünkü sözcüklerle ilgili kişisel deneyimleri aynı uzam-zaman içersinde yeralmaz. Baba, oğlununkinden değişik bir anlamsal içerikle doldurduğu bilgilere göre davranır, kullandığı sözcüklerin deneyimi çoktan yokolmuş bir ortamda edinilmiştir.

Eski uygarlıkların yaşlılara yerleşim biriminde öylesine büyük yer verişi, yakın zamana dek, çevrenin yavaş değişmesindendi. Yaşlıların çevreyle ilgili uzun deneyimleri daha anlamlıydı. Uygulayımların (tekniklerin) hızla gelişmesi, bütün dünyada bilgi yayımının artışı dünün deneyiminin ve bu deneyimin aktarılmasını sağlayan sözcüklerin bugünkü toplumsal-tutumbilimsel içerikle bağının gevşemesinden geliyor. Sözcüğün simgelediği nesneyle özdeş "olduğu", nesnenin değişmez olduğu, çağdaşlarımız tarafından aynı biçimde algılandığı konusundaki bilinçsiz inancın tehlikeleri üzerinde ne kadar dursak azdır. Bence, ilk geliştirilmesi, kesinleştirilmesi, yalnız siyaset adamlarının değil, bütün insanların bilincine köklü biçimde kazınması gerekenler işte bu anlambilimsel temellerdir. Bu yapıldığında büyük bir ilerleme sağlanacak, zaman kazanılacaktır; davranış yanılgılarından kaçınılacak, saldırganlık azalacaktır.

Bu iki asal kavramdan, belleğin ya da belleklerin, gerçekte, "biçim verilmiş", ya hücresel yapılarda, ya da aynı şey demek olan sözcüklerde saklanmış güneş enerjisi olduğu anlaşılıyor.

Bundan, hatırı sayılır olduğuna inandığım sonuçlar çıkarıyorum:

Birincisi, bir yapı belirir belirmez, olduğu gibi kalabilmek üzere belli oranda enerji istiyor. Canlı yapılar, bireyler, kuşaklar, türler içlerinde sürekli güneş enerjisi dolaştığı için sürüp gidiyorlar. Onları doğuran ortamın temel nitelikleri yokolsa ya da değişse bile, bu dediğimiz bütün örgülenme (organisation), yapılanma düzeyleri için geçerlidir. Yalın bir örnek alalım: morfin, yaralı insanın acıya dayanmasına izin verir. Oysa morfın canlının bedeninde, onun enerjiye dönüştürülmesine yardım edecek, ilacı ortadan kaldırmakla görevli protein moleküllerinin (anamayaların: enzyme'lerin) doğmasına yolaçar (ilaçları enerjiye dönüştüren anamayalar). Yara iyileştikten sonra, eğer morfin verilmesi yeterince uzun sürmüşse, ilacın doğuracağı yeni anamaya hücreleri ereklerinin (sancının dindirilmesinin) ötesinde varlıklarını sürdürecek, bunun için

de belli bir enerji isteyeceklerdir. Görünüşe göre, uyuşturucu madde alışkanlığının ve bağımlılığının başlıca etkenlerinden biri budur.

Oysa bu, yalnız canlı varlığa girmiş yabancı madde olan morfin için değil, insan toplumları için de geçerlidir. Geçici tıpa gereksinmesini karşılamak üzere kurulmuş bir tıpa fabrikası, kendine özgü ömrü olan, plastik şişelerin bulunması tıpa yapımını gereksiz kıldığı zaman bile sürüp gitmek isteyecek bir yapıdır. Belli sayıda işçi kullanacak, birtakım yeni uzmanca makinaların bulunup kullanılmasını gerektirecektir. İlk erekliliği ve çevrenin isterleri artık yürürlükte olmadığı zaman bile büyüyüp gelişmek isteyecektir. Canlı bir bedenin morfin bağımlılığıyla tıpa fabrikası arasındaki benzerlik tamdır. Herhangi bir özel çevrede yaşanan deneyim sinir dizgemize işler, yeni protein molekülleri doğurur. İşte bu moleküller üzerinde bir koşullu tepke (réflexe) olarak alışkanlık gelişir. Sözcükler onun daha da "billurlaşması"nı kolaylaştırır. Demek ki, ne denli karmaşık olursa olsun, bir koşullu tepke yaşanan çevredeki doğal-kimyasal nitelik değişiminin doğurduğu deneyimin, yeni hücresel yapıların oluşumuyla sinir dizgemize işlenmesinin sonucudur. *Simgeledikleri enerji değişimi türü ne olursa olsun, çevredeki değişimler, bedene yabancı morfin gibi içimize yerleşmekte, yaşanan deneyimi saklayacak yeni bir hücre yapısı doğurmaktadır.* Eylemimizi insanca ve etkili kılmak istiyorsak, her türlü deneyimin, bellenmiş görüngünün bu zorlayıcı gerekirliliğini iyice bilincimize yerleştirmemiz kaçınılmazdır.

Bu dirimbilimsel gerekirliliğin bilincine varma bize kaçınılmaz gözüküyor, çünkü olgular olmakla yetinir, sinir dizgemizdeki anlamı öyle gösteren koşullanmaların dışında, ne doğru ne yanlış, ne gerçek ne yalan, ne iyi ne kötü, ne güzel ne çirkindirler. Olgular oradadır. Toplumsal sınıfımıza, türeyimsel kalıtımıza, anlambilimsel ve kişisel belleğimize göre, sayısız gerekirliliklerimizden başka bir şey olmayan bir sıralamayla onları değerler merdivenine yerleştiririz. Toplumsal gerekirliliklerimiz başattır, *çünkü, toplumlar, bütün canlı yapılar gibi, varlıklarını sürdürebilmek için, bireyi kendi önyargılarına, reçetelerine, yasalarına, "değerler"ine boyuneğdirerek, bulundukları hali savunma eğilimindedirler.* Böyle bir bireye çevresiyle uyumlu denir, çünkü o hiçbir ayaklanmaya öncülük etmeyecektir. Artık düşünmesi de gerekmeyecektir, çünkü toplum ona çocukluğundan başlayarak, yalnız yaşadığı toplumsal küme için bir değer

taşıyan değer yargılarıyla koşullanmış bir dizi koşullu tepke kazandıracaktır.

Dolayısıyla bir *değer yargısı* bize, önceden belirlenmiş bir çözüm anahtarına dayanarak herhangi bir bütünün iki öğesi arasında yapılan yalınlaştırılmış seçim gibi gözüküyor; tepke yoluyla bu seçime ayakuydurmak yeterlidir. Hemen bütün eylemlerimizin değer yargılarına dayandığını kabul etmek zorundayız; insanların çoğu, birer robota dönüştüklerinin ayrımına bile varmaksızın, böyle davranmakla övünür.

Yapıkuran beynimizin imgesel yapılarına çağrıda bulunmaktan kaçınan böyle bir davranış insanlığın eski çağlarında çok yararlı olmuştur; insana ve onu barındıran insan kümelerine canlı cansız dış dünyanın saldırganlığına karşı kendini savunma olanağını sağlamıştır. Hızlanmamış evrim döneminde verimli olan, sürekli yeniden bulgulanması gereken davranışın hiçbir zaman ulaşamayacağı bir uygulama hızı ve kesinlik taşıyan tepke.

İnsanın yaşadığı çevre üzerindeki egemenliği artıp çevrenin saldırısı azaldıkça insan eylemlerinin bu temel gerekçesi, canlı yapıların (bireylerin, toplumsal kümelerin, az ya da çok karmaşık toplumların) korunması, tıpkı morfin etkisiyle ortaya çıkan anamayalar gibi, ilk erekliliğini yitirdi.

İnsan çalışmasının, yüzyıllar boyunca, her biçimiyle görevi insanı korumaktı. Başlangıçta çobanlık ve avcılık yapan insan, tarımı ve hayvan yetiştirmeyi bulunca, yereysel-iklimsel tehlikelerden belli ölçüde kurtuldu. Artan ürününü ambarlara koydu, bu da onu yedek besinlerini göçebe, çapulcu çağdaşlarından korumak zorunda bıraktı. Anamal, onunla birlikte de alışveriş doğmuştu. Ancak bu yeni yapı kendi başına varolmaya başladı, *artmak üzere oluşturulmamış bir anamal düşünmek epey zordur.* Bunun içinse, elindekini satmak, dolayısıyla satınalmak gerekir; insan emeği, çevre üzerinde çok daha etkili olmaya izin veren araç ve makinaların yaratılmasıyla, canlı yapıların korunmasını amaçlayan ilk ereğinden yavaş yavaş ayrıldı. *İnsan emeği pazara sürülecek bir nesneye dönüştü, anamalı arttırmak üzere değiştokuş edilebilen, satılabilen tüketim ürünlerinin üretilmesine yöneldi.*

Bütün insanların ortak malı olan hazineyi, evreni ele geçirme insanların ilk ereği olmaktan çıktı. Bugün tüketim ürünleri insana, ma-

ğaralarda yaşayan ilk atalarımızın kırılgan yaşamıyla kıyaslanmayacak bir korunma sağlıyor. Sözkonusu ürünler, insanın temel ereğini, yapıkuran beynini çalıştırmayı gerçekleştirmesi koşuluyla, ne iyidirler, ne kötü. Cilalıtaş Çağı insanı kendini korumaya çok zaman harcadığı için, evreni tanımaya vakit bulamıyordu sanırım. Buna karşılık, tüketim ürünleri erek sayılacaksa, her gün işittiğimiz üzere, tüketimin üretimi dengelemesi gerekiyorsa ve insan yalnız tüketmek için üretecekse, ilk ereklerini yerine getirmiyorlar demektir. *Bizim kuşakla gelecek kuşakların önüne çıkan en temel seçim, bilgi edinmek ya da tüketmektir.* O arada şunu da belirtelim, tüketimdeki gerçek ilerlemeler, evrenin yapısıyla ilgili temel kavramların bulunuşunun uygulamaya konmasından başka bir şey değildir. Bilginin seçilmesi, dolaylı olarak, tüketim alanında da yararlıdır.

İnsan emeğinin yöneldiği temel erekteki bu sapmanın ikinci sonucu, bireyin onu evrensel'den ayıran, yalıtan bir uygulayımcılığa (technicité'ye) kaymasıdır. "Paramparça olmuş iş"te çalışan yalnız işçi değildir, öteden beri kafa işçisi, aydın adını vermeye alıştığımız kişi de aynı durumdadır; ve tıpkı üretim için ellerini kullanan işçi gibi, beynini kullanan aydın da öylesine uzmanca edimler yerine getirir ki, artık temel yapıları kavrayamaz. Ancak, bağlı bulunduğu toplumsal sınıfla çevrenin zorla benimsettiği değer yargılarından ötürü, kendini işçiden ayrı bir özden geliyor sanır, oysa gerçek ekinden (culture) en az onun kadar uzaktır. Bu uygulayımcılık, bu binbir parçaya bölünmüş iş, bu tepkesel edimler, bu ezberlenmiş yarışma soruları kâr ardında koşan toplum için, anamalın arttırılması için gerekliydiler, çünkü yalnız yeni bütünler yaratabilen imgelemin ürünü olabilecek gittikçe artan nitelik değil de, bir tek nicelik önemsendiği zaman düşünmeden yapılan tepkesel edim, gerçekten insanca edimden çok daha verimlidir.

Oysa, arada her şeyi tehlikeye atan, beklenmedik bir öğe ortaya çıkmıştır. Sözkonusu uygulayımcılık, çıkar, verimlilik ardında koşma, *yavaş yavaş insanın yerine makinaların geçirilmesine yolaçmıştır; buysa, hani şu aydınca adı verilen ve bilgisayarların başarıyla yerine getirdiği çalışmanın da gösterdiği gibi, insan çalışmasının tam anlamıyla "makinasal" bir iş olduğunu kanıtlar.* Ve günün birinde, şu insanlıkdışı "parçabaşı" çalışmada insanın yerini makinaların alacağını şimdiden görmekteyiz. Peki, çoktan can vermiş, özünü sözlüklerin pembe sayfalarından alan

bir toplumu yaşatmayı amaçlayan değer yargıları dağıtan, vaktini doldurmuş, kentsoylu bir ekinin (kültürün) verildiği ekinevlerinin, bize patlamalı motorun dışında hiçbir oyunsal etkinlik sağlayamayan şu boş zaman uygarlığında böyle bir şey gerçekleşebilir mi? Şu boş gevezelik insancılığından çağdaş insancılığı nasıl çıkartabiliriz? İşleyimde ileri gittiği söylenen toplumlarda, çevrenin saldırılarından tatlı bir uyku içersinde korunan, yediklerini sindirmeye çalışan, insanlığın geri kalan kesimini, giderek daha iyice durumdaki toplumsal kümeleri bile cenderede kıvrandıran açlıktan habersiz tuzu kuruların, her türlü uygulayımcının oluşturduğu *sözümona* evrensel kamuoyundan bu rahat sıradanlığı sürdürmenin ötesinde bir şeyi nasıl isteyebiliriz?

Bu sorunun yanıtını ancak, *makinaların insana sağlayacakları boş zamanla gerçekleştirilebilecek, göreceliği temel alan bir ekinin* herkese dağıtılmasında görebiliyorum. Ama bunun için önce toplumun izin vermesi gerekir. Ve burada, siyasal seçimin önemi kendini gösteriyor.

Gerçekten de, daha önce belirttiğimiz gibi, şu ana dek, *ister anamalcı, ister toplumcu olsunlar, toplumların bireyleri hep şimdiki yapılarını ayakta tutacak biçimde koşullandırdıklarını daha iyi kavradık.* Bunun birkaç nedeni var. Birincisi, sözkonusu toplumlar, insan eylemleri için belli bir anahtar ve yönergeler sağlayarak, bireylerin robotlaştırılmasını ve kalıcılıkları için gerekli önyargılara uygun davranmalarını güvence altına alıyorlardı. Bugün, hızla evrim geçiren toplumsal-tutumbilimsel bağlamda, yayın araçlarından ve bilgilerinin küreselleşmesinden ötürü, bireyleri koşullandırmak üzere, sözkonusu toplumların yalnız ayakta kalabilmelerini sağlayacak yorumları dinletmeleri, olguların yalnız işlerine gelen yanlarını göstermeleri, dolayısıyla yayın araçlarını tekellerine geçirmeleri gerekir. Uygulayıma dalmalarıyla doğru orantılı olarak bireylerin eleştiri anlayışı törpülendiği için, bunu kolayca başarıyorlar. Uygulayımcılık bilgi kaynaklarını belli bir odakta toplamakta, dilleri, anlambilimsel alışveriş dizgelerini daraltmakta, bireyi her geçen gün kendini evrende bir yere koyamaz duruma getirmekte; ister Devlet, ister anamal, ister toplumsal, tutumbilimsel sınıflar sözkonusu olsun, baskı kümelerinin dayattığı önyargılara daha duyarlı kılmaktadır. Üstelik, görünüşe göre birbirine karşıt anamalcı ve toplumcu dizgeler asal olarak yalnız uygulayımbilim alanında yarışıyorlar. Üstünlüklerini bu alanda

göstermeleri gerekiyor. Dolayısıyla, ikisinin de insanı gittikçe daha uygulayımcı kılması, ona, önceden hazırlanmış olarak, kendisini bulunduğu konumda mutlu saymasını sağlayacak bir dünya görüşü vermesi gerekli.. İki dizge de ona, doğumundaki rastlantının kendisini yerleştirdiğinden ayrı, yeni bir dünya düşleyebilmesi için gerekli bilimsel öğeleri, yani her türlü değer yargısından arınmış öğeleri sağlayamaz bugün. İster anamalcı, ister toplumcu olsunlar, şu "gelişmiş" denen toplumlar göreceliği benimseyen bir eğitim veremezler. Eğitimin bireyi uygulayımcı uygarlıkta yeralmasına izin verecek kılgısal "uğraşlar"a yöneltmesi gerekir. Buysa, en hafif deyimle çelişik bir yönlendirmedir, çünkü makinalaşma toplumun uygulayımcı gereksinmesini azaltmaktadır. *Buna karşılık, toplumların gittikçe daha çok yenilikçiye, buluşçuya, ileri götürücüye gereksinmesi olacaktır.* İlerleme öteden beri, varolan yapılara dayanarak yeni yapılar yaratılmasının sonucu olmuştur. Bu yaratma varolan uğraşların dışında oluşur, ancak ellerindeki uygulayımcılığı aşabilen bireylerden gelebilir. Dolayısıyla, bilgi kaynaklarının belli bir noktada odaklaştırılmasını değil, genişletilmesini zorunlu kılar. Değer yargılarından kurtulmanın birinci adımı olarak çokyanlı bir ekin ister. Her insan kararı için, bizi insan denen bütüne götürmeleri gereken daha büyük bütünlerin öğelerini tanımıyorsak, değer yargısının koşullu seçiminin gerçekleştiği alt-bütünlerden nasıl kurtulabiliriz? Ama burada sözünü ettiğimiz, yalnız kendisini tanıyan, yalıtıcı, ataerkil, bencil, duruk, kendi içine kapalı, kendi ayrıcalık ve değer yargılarına dört elle, umutsuzca sarılmış, konserve kutusu dağları üzerinde oturan Batılı kentsoylu sınıf insancılığının bütün'ü değil elbet.

İlerde kurulacak toplumsal yapının temel taşı *eğitim* ve yöntembilimi konusunda söylenecek çok şey var. Bu alanda yapılacak seçim, düşlenen toplumun gerçekleştirilmesine yardım edecek türe bağlı olacaktır. Bir an için, toplumsal düzeneğin iyi yağlanmış çarkına dönüştürmek üzere bireyi körü körüne koşullandırmaya çalışacak yerde, çocukluktan başlayarak içinde bulunduğu gerekirliliklerin bilincine varmasını sağlamaya uğraşacak bir toplumun bizi nereye götürebileceğini gözümüzün önüne getirmeyi deneyelim. Bu toplum, daha iyi köleleştirmek üzere özgürlükten sözedecek yerde, aralarından daha hafiflerini seçebilmemiz için bize, elimizi kolumuzu bağlayan zincirleri öğretecektir. İçinde bulunduğumuz

gerekirlilikleri tüketimin yolaçtığı düzmece cennet mutluluğu uykusunda görmezlikten, bilmezlikten gelmeyen, sözkonusu gerekirlilikleri açık seçik bilen bir toplum.

Bir dirimbilimci gözüyle, geleceğin dünyasının görünüşünü belirleyecek başlıca etkenlere parmak basmanın tam sırası.

İnsan, öbür hayvan türlerini egemenliği altına almakla, cansız dünyanın kendisine yönelttiği saldırganlığı dizginlemekle pek övünür. Bütün bunları, sıradışı karmaşıklığından hiç sorumlu olmadığı bir aracın, *beyninin* yardımıyla başarabildi. Beyinde, bizden daha talihsiz hayvansal biçimlerde de varolan çok eski yapılarla karşılaşırız. Bunlar, onu çevresindeki tehlikelere karşı korumuş olan tepkesel davranışının, kaçış ve savaşımın aracıdır, ve şu anda yeryüzünde bulunan hayvan türlerinin, özellikle memelilerin korunmasında aynı işlevi görmüşlerdir. Dirimbilimsel açıdan insanca yazgının temel özelliği, yalnız insanlarda bulunan, tarihin yakın dönemlerinde ortaya çıkan, taşkın beyin kabuğudur. *Bu çağrışımsal yapı,* eski beyninde sakladığı kişisel ve ırksal anılardan yola çıkarak, yeni biçimler gerçekleştirmesine izin vermiştir. Bu yapı, imgelemden, çevrenin karşımıza çıkardığı değişik sorunlara yeni çözümler bulunmasından sorumludur. Çağdaş kurbağadan, çevrenin beklenmedik değişimleri karşısında, milyonlarca yıl önceki ilk kurbağagillerden ayrı davranması beklenmez. Buna karşılık, sözkonusu çevrenin kendisine hazırladığı şaşırtmacaların ortaya çıkmaması için, insanın birşeyler *düşlemesi, düşünmesi* beklenebilir. Yeni durumlar için yeni özgün çözümler yaratması beklenebilir. Birkaç yıl önce, insanın işlevinin aslında son derece yalın olduğunu yazmıştım: *bu işlevi yerine getirebilmesi için, düşgücünü alabildiğine özgür bırakması yeterlidir.* Bugün, bunu ancak elini kolunu bağlayan değer yargılarından kurtulabilirse başaracağını biliyoruz. *Peki, bu durumda insan etkinliğinde siyasetin yeri ne olabilir?* Daha az karmaşık bir örgülenme, canlı varlık düzeyinden dirimsel bir örnek vereceğim. Bugün, canlandırma uygulayımında elde edilen ilerlemelerden ötürü, uzayıp giden koma durumlarına daha sık rastlanıyor. Komadaki varlıkların canı, kandolaşımını, sindirimi, dışkılamayı sağlayan bitkisel dizgelerin işlevlerini sürdürmesine izin verir. Ancak, bu varlıkların artık ilişkisel yaşamı yoktur. Çevrede dolaşamaz, canlı kalabilmek için çevrenin üzerinde etkili olamazlar, bütünüyle sağaltımcının gücüne bağımlıdırlar. Merkez sinir dizgeleri, çevreden toplanan bilgilerin bilinçli

olarak özümsenmesi, çevre üzerinde devindirici bir buyruğun gerçekleştirilmesi işlevini yerine getiremez. Siyasal erk canverdiği zaman, toplumsal örgen benzer durumda kalabilir. Bence siyaset, toplumsal bir örgende, toplanan bilgilerin özümsenmesi, tutumbiliminin (parasal yaşamının), çevre karşısında takınacağı tutumun çekilip çevrilmesidir.

Canlı bir varlık, tıpkı uzun süren komalardaki gibi, etkili bir eşgüdüm etkinliğinden yoksun kaldığı zaman bile, karşılıklı düzeltmelerin yardımıyla ayakta kalabilir. Ama siyasal bütünleştirme, hücrelerin çalışmasının yarattığı bütün enerji etkinliğini, toplumsal örgen ve dizgelerin oluşturduğu birliğin sonucu olan toplumsal varlığın tutumbilimini çevrenin yaşama elverişli biçimde değiştirilmesi ereğine yöneltebilir. Tıpkı duyusal bilgi kaynakları alabildiğine zengin ve çeşitli olduğu zaman canlı varlığın çevre içinde ve üzerindeki eyleminin daha etkili oluşu gibi, toplumsal varlığa da elden geldiğince çok sayıda, çeşitli, dogmadan uzak bilgiler gerekecektir. Görme ve işitme duyularını ortadan kaldırın; bir sakat kalır elinizde.

Günün birinde körlerle kötürümler değil de, çevre konusunda, çevrenin yarattığı sorunlara dirimin vereceği yanıtlar konusunda alabildiğine bilgili insanlar tarafından yönetilemez miyiz acaba?

Yeni yetişen kuşakların eğitiminde yaşamla ilgili bilimlere, genel dirimbilime daha geniş yer verilmesini dileyelim. Çağdaş matematikle güdümbilimin (cybernétique) düşünce ve edimlerini yapılandırmaya yardım etmesini; onları, belli bir toplum türünün ansızın başka bir türe dönüşmesini isteme olanaksızlığından korumasını dileyelim. Köklü değişinimler kırk yılda bir yararlı olur. Hayvansal evrim, milyonlarca yılı kaplayan aşamalarla gerçekleşmiştir. Evren tarihinin ilk dönemlerinde, insanın tasarlanabildiğini, oluşumunun istendiğini varsaysak bile, amipten çağdaş insana göz kamaştırıcı bir türeyimsel (génétique) sıçramayla geçilmemiştir. Bunun için önce çevredeki ortamın değişmesi gerekmiştir. *Tüketim toplumundan bilgi toplumuna geçiş* belki makinaların yaşama girmesiyle olacaktır. O zamana dek, insanın şimdiye kadar ancak çok düşük oranda yararlanabildiği bir örgenin (organın), beyninin olanaklarından yararlanmayı öğrenebilmesi için elimizden geleni yapmalıyız. Belki ilaçbilim bunu başarmasına yardım edecektir. Ama o zaman bile, içine gömüldüğü değer yargıları bataklığı kurutulmadan, herhangi bir ilerleme zor gözüküyor.

II

BULUŞÇULAR

DİRİMSEL "etkileyici" olarak bireyin, bütün canlı varlık biçimleri gibi tek bir ereği vardır, canlı kalmayı sürdürmek. Bunun için, eyleminin başlıca iki yönelimi olacaktır:

— birincisi, yaşanan çevrede enerji dönüşümleri (métabolisme) için gerekli dayanakları bulmak: besin aramak;

— öbürüyse, yaşamını sürdürmesiyle uyuşmayan çevreye ilişkin doğal-kimyasal özelliklerden korunmak.

Çoğalma, türün sürmesini sağlar. Bireyi toplumsal bir varlık kılan da özellikle o değil midir? Dolayısıyla, ta başından, tanım gereği, birey'le İnsanlık ancak birbirleri için, birbirleri aracılığıyla vardır.

Toprağa yerleşme ve tarımın doğuşu el sanatlarının gelişmesine izin vermiştir. Görünüşe göre, hayvan topluluklarındaki gibi, en güçlü, en kurnaz, en saldırgan, bedensel ve zihinsel açıdan en yetenekli kişiler, rastlantının kendilerini yarattığı yerlerdeki insan kümelerine egemen olmuşlardır. Böylece, bir yandan aksoylu (aristokrat) sınıf, öte yandan da çalışmadaki uygulayımsal (teknik) uzmanlaşma sonucu ilk toplumsal sınıflar ortaya çıkmıştır. İnsana düşman, yansızlığını güvence altına almakta yarar bulunan doğanın verdiği korku ve gizemcilikse, evrenin denetlenemeyen gücüyle insan arasında aracılık edebileceklerine inanılan dinadamlarına arslan payını kazandırmıştır.

XIX. yüzyıldaki işleyim (sanayi) devrimi, sömürgeler üzerindeki egemenliğin yardımıyla, oralarda yaşayanların işletemedikleri topraklardaki zenginliklerin işletilmesi, alınıp satılması sonucu birikmiş paraya ve topraklara sahip kişileri yerli yerinde buldu.

İnsanın ilk ereği, türün sürdürülmesi yavaş yavaş gözden yitirildi, çünkü insan yaşadığı çevreye gittikçe daha çok egemen oluyordu. Üretim araçlarının ve toprağın sahibi olan işverene emeğini satan işçi belli bir yaşam düzeyinin kendisine zorla benimsetildiğini görüyor; el sanatlarının yavaş yavaş ortadan kalkışıyla, çalışma binbir parçaya bölünüyor; uzmanlaşma artıyor; birey kendini çevreye karşı savunmakta, besinini tek başına bulmakta gittikçe güçsüzleşiyordu.

Görünüşe göre, tam o sırada işe yeni etkenler karıştı. Çıkarın kamçıladığı egemen sınıf, her türlü köleliğin yardımıyla uzun süre yapageldiği şeyi, üretilmiş ürünlerin tüketimini tek başına gerçekleştiremiyordu artık. Artı-değer, tüketim mallarının üretimine, buysa tüketime bağlıydı. Böylece, kuramcıların haber verdikleri işçi sınıfının yoksullaşması bir bakıma gerçekleşemedi, çünkü daha fazla tüketim için üretici sınıfa da seslenmek gerekti. Bunun sonucunda, işçi sınıfının yaşama düzeyi bir ölçüde düzeldi. Üretimi tüketime uydurdular. Tüketim toplumu doğmuştu, üretim artışından yararlanan herkes mutluydu.

Peki, üretim nasıl artabildi? Hiç kuşkusuz, her şeyden önce, nüfus artışıyla. Gerçekten de, üretimin artması çalışma saatlerinin çoğalmasıyla olmadı, tersine çalışma saatleri azaldı. "Üretici" nüfusun gittikçe artması, bütün olarak yaşanan çevrenin bu gelişmeye izin verdiğini düşünmemize yolaçıyor.

Başka bir deyişle, yöneltilen eleştiriler ne olursa olsun, bugünkü dünyamız gelişmeye ve insan türünün çoğalmasına elverişlidir. Buna, açlığın hâlâ egemen olduğu ülkelerde çoğalma oranının çok yüksek olduğu söylenerek karşıçıkılabilir. Ancak, oralarda yaşayan insanların tüketim ürünlerinin artışındaki payı çok düşüktür. Buralarda, hastalıktan, yoksulluktan ölümlerin yüksekliği ters yönde düzenlemeye yolaçar. Dirimsel yaşam koşullarının iyileştirilmesinden ötürü, işleyimde ileri gitmiş ülkelerdeyse, olumlu bir düzenleme görürüz.

Ancak, üretim artışı özellikle uygulayımsal (teknik) evrimden gelmiştir. Bunun sorumlusu işçi sınıfı da değildir, kendi başına kentsoylu

sınıf da. Buna, kentsoylu sınıf içinde doğmuş, ama çıkardan başka bir şey düşünmeyen bu sınıfın güdülenmelerini paylaşmayan bir avuç insan yolaçmıştır. Bu insanlar, deyim yerindeyse, *buluşçular*'dır. Onların uygulayımcı olduklarını söyleyemeyeceğiz; bu sonuncular, paralarını işbirliği yaptıkları işverenden alır, tüketim ürünleri için elbette önemli, ama bilimi ve uygulayımı ileri götürmeye yetmeyen, ikincil iyileştirmeler bulurlar ancak. Burada, makinaların çalışmasını, bakımını ya da yetkinleştirilmesini denetleyen sayısız uygulayımcı da sözkonusu değildir. Derinde yatan, bilinçdışı, sayısız gerekirlilikleri ne olursa olsun, sayıları gittikçe artan, güdülenmeyi yalnız bilimsel araştırmadan alan insanlardan sözetmek istiyoruz. Bu insanlara yolgösteren salt parasal çıkar değildir; ve bugün, çağdaş dünyanın gerçekleştirdiği sıradışı evrimin, ister anamalcı ister toplumcu olsun, varolan egemen toplumsal-tutumbilimsel yapıya değil, temel bilimlerde çalışan, sayıları gittikçe artan buluşçulara bağlı olduğu sanırım sık sık unutulmaktadır. Yapılan buluşun anamalcı tutumbilim (ekonomi) tarafından tüketim ürünlerinin, ona bağlı olarak da egemen sınıfın kârının arttırılmasında kullanılması ikinci olgudur. Ancak, kendisi özel bir şey yapmaksızın, sömürülen işçi sınıfı da bu gelişmeden yararlanacaktır; toplumcu düzenin, ilke olarak, temel buluşları, evrim sağlayan önemli buluşları desteklemesi gerekirdi, çünkü yine ilke olarak toplumcu yönetimin, tüketim ürünlerinin "satışı"na ayrılmamacasına bağlı bulunan anamal artışı ardında koşmaması gerekir.

Ne yazık ki, toplumcu düzeni bütün dünyaya yaymadıkça, uluslararası yarış toplumcu olduğunu söyleyen ya da olmaya yönelen ülkeleri öbür ülkelerle uygulayımsal ve tecimsel yarışa zorlayacaktır. Demek ki tüketim, daha uzun süre, araştırmanın temel gerekçesi olarak kalacak, bilimsel araştırmayı, biricik alışveriş ve tecim konusu olan uygulamalı araştırmaya yöneltecektir.

Ama asıl önemlisi, Kilise'nin Galileo'yla Darwin'e kucak açmayışı gibi, bugün (1970) bildiğimiz toplumcu ülkelerin, başlarındaki egemen partili yönetici sınıfla birlikte, kimi buluşçulara (mucitlere) hiç dayanamamasıdır. Oysa buluşçular ancak dogmaların dışında yaratıcı olabilirler — insan bilgilerinin bulunup geliştirilmesi için gerekli havanın düşünce ve anlatım özgürlüğü istediğini ne kadar yinelesek azdır.

Eskiden birey, çevre üzerindeki eylemiyle, besinini bulup yaşamını sürdürüyor, kendini düşman ortama karşı koruyabiliyordu. Eğer işçiyse —üretim araçlarına sahip değilse— anamalcıya sattığı emek ona, şu zorlama ve sömürü ortamında, besinini sağlar; buna karşılık, çevrenin yarattığı tehlikeler belli ölçüde azalır; bu ne onun, ne de anamalcıların eliyle olmuş, öldürücü salgın hastalıkların önünü kesmeyi başaran, somut doğanın büyük yasalarını ortaya çıkararak büyük bir uygulayımsal ilerlemenin gerçekleştirilmesini sağlayan insanların yardımıyla olmuştur. Elde edilen sonuçlardan bütün sınıflar yararlanmıştır.

Bence bu, Rus devriminin pek bir katkıda bulunmadığı, asal bir olgudur. Sözkonusu buluşun sonradan anamalcı (kapitalist) ülkelerde *ayrıca* ve özellikle kentsoylu (burjuva) sınıfın işine yaradığı bir gerçektir, ama bu da ikincil bir olgudur, çünkü hem kentsoylu sınıfın, hem işçi sınıfının gerçekleştirilen buluşla açık seçik, dolaysız bir neden-sonuç ilişkisi yoktur. Üstelik, çevreden sözederken, somut çevrenin yanında, bir de insan çevresi var. Bu çevre çok erken çağlarda, insanlar toprağa yerleşir yerleşmez, ilk kavimlerin, ilk sopların oluşmasıyla birlikte kendini göstermiştir. O çevrede, birey, yaşamını sürdürebilmek için, başka bireylerle savaşmak, onlara egemen olmak zorunda kalmıştır. Bugün bu tür kavgayı çok daha geniş bir örgütlenme basamağında, örneğin uluslar, sınıflar arasında gözlüyoruz. Bu tür savaşım, hemen hemen, dünyanın bütün uluslarında, bütün toplumsal kümelerinde aynıdır. Ancak, kendi iç kavgaları ne olursa olsun, sözkonusu toplumsal kümelerin her biri, ayakta kalabilmek için, öbür kümelerle savaşmak zorunda kalmıştır, kalmaktadır.

Birinci karşıtlık içsavaşlarla, ikincisiyse uluslararası savaşlarla sonuçlanmaktadır. Bireyden tüm insanlığa dek, her örgülenme, örgütlenme basamağının kendi iç sorunları var, çevreyle arasında sorunlar var. Bu değişik karşıtlıklar ve savaşa yolaçan sonuçları ancak insan türü için küresel, bütün toplumsal örgütlenme basamaklarının, bütün bireylerin benimseyeceği bir ereklilik benimsenerek ortadan kaldırılabilir. Bu ereklilik, karşıt öğretilerin benimsedikleri şu anki ereklerden apayrıdır. Artık ne işçi sınıfının, ne kentsoylu sınıfın, ne partili yöneticilerin, ne özgür girişimin, ne her şeyi bir tasarıya bağlamanın yengiye ulaşmasını sağlamaya çalışmalı, yaşadığı evreni bulgulamaya girişen insanı egemen kılmalıyız.

Sınıflı bir toplumda, ekinsel (kültürel) gelişme kentsoylu sınıfın elinde olduğu, o da ancak yeni kentsoyluların doğuşuna izin vereceği için, böyle insanların yetişemeyeceğini söyleyebilirsiniz. Oysa kentsoylu sınıf, buluşçular yetiştirebileceğini göstermiştir; bunu bile bile yapmadığı, buluşçuların kentsoylu sınıfın dışında, yanında su yüzüne çıktıkları doğrudur elbet. Buluşçuluklarının dışında, herhangi bir toplumsal kümeye sokamayız onları. Öyle büyük parasal çıkarlar sağlayamayan bir alt-kümesidirler kentsoylu sınıfın. Bilim ne kentsoylu sınıfa, ne de işçi sınıfına özgüdür, ama kentsoylu sınıfın işçi sınıfını bilimin dışında tuttuğu da bir gerçektir.

Dünyaya yeni evrimler getirenin kentsoylu sınıf ya da işçi sınıfı olmadığını, bu toplumsal-tutumbilimsel ayrımların bireysel ve kümesel canlı kalma savaşının yalnızca bir yanı olduğunu kabul edelim. Bugün bu canlı kalma etkenlerinin ne durumda olduğunu görmeye çalışalım. Belli bir gelişme düzeyine ulaşmış ülkelerde, bireyin enerji açısından yoksullaşmasının artık asal bir sorun gibi görünmediğini saptarız. Ne denli kusurlu olursa olsun, anamalcılık bireyi açlıktan, salgın hastalıklardan, yerel hastalıklardan, soğuktan korumayı başarmış bir dizgedir; pek çok kişiye hızla sağa sola gitme olanağı, kimilerine de boş vakit sağlamaktadır.[1]

Buna karşılık, toplumsal-tutumbilimsel düzenleri ne olursa olsun, pek çoğu eskiden ya da günümüzde bile birinciler tarafından sömürülmüş, sömürülen az gelişmiş ülkelerde sorun olanca ağırlığıyla yerli yerindedir. Öte yandan, toplumcu yönetimlerin, kısa sürede, çarpıcı sonuçlar elde ettiklerini de belirtelim. Kısacası, işleyimini geliştirmiş ülkelerde asal sorunun artık kendine enerji sağlama ya da düşman çevreye karşı korunma olmadığı görülüyor. Sorun, yüzyıl öncesine oranla yumuşamış da olsa, bir avuç insanın büyük çoğunluğu sömürmesiyle, toplumun içyapısıyla sınırlı gibi. Ancak sözkonusu sömürü artık öylesine üstü örtülü ki, anamalcı ülkelerde, sömürülenlerin çoğu bunun bilincinde değil, yazgısından mutlu. Değişik bir yaymacanın onları bu sömürünün bilincine vardırdığını, bu gelişmiş ülkelerde anamalcı düzenin yerine toplumcu düzenin geçtiğini varsayalım.

---

[1] 1995'te gelişmiş (?) ülkelerdeki işsizlik oranı, sokaklarda yatanlar, eğitim ve sağlığa ayrılacak yerde yolsuzluğa giden milyarlar bu saptamayı da çürüttü ne yazık ki. —*B.O.*

Peki sonra? Büyük bir olasılıkla, yaşadıkları sorunun bilincine varan ve onu çözen insanlar, bundan ötürü, kendilerini ne daha mutlu, ne daha mutsuz sayacaktır. Başlıca öğretisi yine aynıdır: yaşam düzeyinin iyileştirilmesi. Doğu Avrupa ülkeleri bunun canlı örneğidir. Bu gerekçe değişik bir düşünsel çerçeve içinde gerçekleştirilecek, ama büyük bir olasılıkla izlemekten hiç hoşlanmayacağı gece dersleriyle uzman işçi düzeyine çıkarsak bile, Marksçı öğretinin yardımıyla, bir kol işçisini bilimsel buluşçuya dönüştüremeyiz. Sinema, televizyon, yazlık kamplar daha çekicidir — bunu anlamak da çok kolaydır.

Evrimi halk yığınları gerçekleştirmedi, kentsoylu sınıf da; öyle yapmasa, özgün bir şey ortaya koyamayacak özel bir insan, bütün ölçütlerin dışına çıkarak başardı bunu. Sorunu tersinden ele alalım, kentsoylu sınıf ya da işçi sınıfı, etkenlerini yerleşik öğretilerin dışında aramamız gereken bir evrime yolaçan bu özel insanı yarattılar; sözü geçen evrimin sürmesini ya da hızlanmasını istiyorsak, oluşturmak ya da körüklemek üzere, bu etkenlerin kesin çizgilerle belirlenmesi, yetiştikleri toplumsal-tutumbilimsel ortamın saptanması mantığa uygun düşüyor.

Bugün, seçtiği toplumsal-tutumbilimsel düzen ne olursa olsun, bir insan kümesinin evrimi, işleyimini (sanayi) geliştirmesinden, ağır işleyim kurmasından, temel araştırmaya, ikinci olarak da bunun sonuçlarının uygulanmasına öncelik vermesinden geçiyor. Toplumsal-tutumbilimsel yönetim biçimi, daha sonra, elde edilen buluşun kullanılacağı yönde önem kazanıyor.

Bu amaçların gerçekleştirilmesinin birinci aşamasında, ağır işleyimin kurulup üretimin işleyimsel kılınmasında, bugünkü (1970) toplumculuğun, görece kısa sürede, Doğu Avrupa ülkeleriyle Batı arasındaki uçurumu kapatarak görece bir başarı elde ettiği söylenebilir. Bunu, toplumsal kuramın ancak şöyle böyle öngörebildiği bir toplumsal sınıf yaratarak başardı; partili yönetici sınıf tek başına, işçinin emeğiyle yaratılmış artı-değerin ne yönde kullanılacağını kararlaştırdı. Eğitim, özellikle uygulayımsal eğitim dört bir yana yayıldı. Başlangıçta son derece düşük olan halkın yaşama düzeyi, anamalcı ülkelerdeki noktaya ulaşamamış olsa da, halk yığınlarının uzun süre işbaşındaki yönetimin belli bir yetkinliğe ulaştığını sanmasına izin verecek kadar yükseldi. O arada işleyimsel temeller atıldı, düşük yaşama düzeyini kabul edebilmesi için

gerekli öğretisel sınırlandırmayla işçi sınıfının düşgücü belli ölçüde köreltildi, oysa yaratıcı imgelem olmadan hiçbir toplum gelişemez. Güvenlik güçlerince cezalandırılma korkusu, her türlü önyargıya, beylik değerlendirmeye, dogmaya karşıçıkan temel insan niteliğini, tehlikeye atılma duygusunu yoketti. Partili yönetici sınıfla buyruğundaki güvenlik örgütü insanın belirleyici özelliği olan yaratıcı düşgücünü kısırlaştırdı; anamalcı düzense, insan emeğini utanç verici biçimde sömürmesine karşın, hâlâ imgelemin dile gelmesine izin verebilmektedir. Partili yönetici erki, pek çok alanda, buluşçuları iğdiş etti. İnsan soyunun "Galileo"ya gereksinmesi vardır. Üstelik onlara gerek duymakla kalmamalı, açılıp çiçeklenmelerini kolaylaştırmalıdır. Her türlü baskıcı öğretinin, egemen sınıfınkilere uymayan düşünlerin dile getirilmesinden korkmanın insan soyunun evrimini uzun süre kösteklemesinden korkulur. Anamalcılığın bu alanda sağladığı görece üstünlük, aslında gözünü yalnız kâra diktiği, mallarını satmaktan başka bir şey düşünmediği, büyük çoğunluğun emeğini kimseyle paylaşmadığı özel zenginliklerinin birikimine harcadığı halde, buluşçulara birtakım öğretileri kaba güçle değil, gizli kapaklı yollardan benimsetmesindedir. Gerçek özdekçiliği (matérialisme) anamalcılık yürürlüğe koymuştur. Asıl ilgi alanı olmayan düşün, çağımızda, zindanlar, yargılamalar, kanlı kıyımlar olmaksızın, iyi kötü gelişmiştir. Buna karşılık, Kutsal Din Mahkemesi'nden tutun da çağdaş düzmece toplumculuğa varana dek, egemen öğretiler, her zaman uçup gidecek aydınımsı bir softalıkla somut özdeği eğip bükmeye kalkışarak, insanlığı en kendine özgü anlatım biçiminden, düşünceden yoksun bırakmıştır.

SSCB'de, devrimden bu yana, herhangi bir dış zorlamaya uğramaksızın gelişebilen bilim dallarının genellikle doğal bilimler, atom ve uzay bilimi olduğunu saptamak önemlidir. Buna karşılık, ister istemez düşünsel soruların ortaya atılmasıyla sonuçlanan dirimle ilgili bilimlerde, genel olarak dirimbilim alanında (türeyimbilimde, işlevbilimde, sinirsel-işlevbilimde, hekimlikte, ruhbilimde, toplumbilimde, hayvansal ve bitkisel dirimbilimde, kentbilimde) dogmacılık her şeye ketvurmuştur. SSCB'de dogmacılık, (Mendel'le, kentsoylu bir rahiple başlayan) çağdaş türeyimbilimin, (kentsoylu bir matematikçinin kafasında doğmuş) güdümbilimin, (kentsoylu bir ruhbilimcinin önayak olduğu) Freudçu ruhbilimin, Pavlov koşullanmalarıyla değil, beyin kabuğunun altındaki

şeylerle ilgilenen çağdaş sinirsel-işlevbilimin, yaşanan ortama ağırlık vermeyen, dolayısıyla tarımın gelişmesini engelleyen bitki dirimbiliminin, genel dirimbilimin ve bütün öbür insan bilimlerinin gelişmesini geciktirmiştir. Çok geç olarak yanılgısının ayrımına vardığındaysa, bütün bunların eytişimsel özdekçilikte (diyalektik materyalizm) bulunduğunu göstermeye kalkışmıştır.

* * *

Yığın... halk... kentsoylu sınıfın ağzındaki küçümseyici deyimler. İşçi sınıfının, can vermiş tanrılara tanımaya yanaşmadığı doğarken edinilmiş bilimi, sözsüzce içlerinde taşıdıklarına inandığı, alabildiğine ülküsel anlatımlar. Peki ama, hangi temel dirimbilimsel ilkeyle kalabalıklar yanılgıdan uzak kalacak acaba?

İnsan kendini halk yığınlarının dışında görürse, gerçekten küçük-"kentsoylu" olur ve bu yalıtılma hiçbir savunulur ölçüte sığmaz. Kendimizi yığının bir parçası sayarsak, bu kez de alaya alınma duygusuna kapılırız, çünkü halk yığınları hep insanlığın birileri tarafından ezilen kesimidir, halk düşmanıysa kentsoylu ezicidir.

Peki, şimdiye dek söylediklerimize bakarsak ezici, bilisizliğin ta kendisi değil mi acaba? Olguların, yargıların, nesnelerin göreceliğini, gerekirciliği bilmemek değil mi? O zaman, halk yığınları bilgisiz bırakılıyorsa, bunun sorumluluğu, ayakta kalmaları kalabalıkların karanlıkta bırakılmalarına bağlı bulunan kentlilerdedir diye yanıt verilir.

Öyleyse baskıcı kentliyi ortadan kaldıralım, ama halk yığınları nereden alacak bilgiyi? Deneyim bize, atomdan gökadalara, tarihöncesi kökenlerinden mutlu yarınlara dek yaşamla ilgili her şeyi bilen canlı parti kaynağından bilgi çekeceğini gösteriyor. İyi ama halk yığını bilisizse, parti her şeyi "biliyorsa", parti, dilmacı olduğu öne sürülen halkın bir parçası olabilir mi? Ya halk, bilgisizliğinden başka bir şeyi dile getirebilir mi? Parti halktan ayrıysa, bir aksoylu, daha doğrusu partili yönetici erki ortaya çıkmıyor, ve elde edilen kâr her zaman somut mallarla ölçülmese bile, bu yönetici sınıf sömürücü olmuyor mu? Alın size yeni bir kentsoylu sınıf, ve her şey sıfırdan başlıyor.

Nasıl çıkmalı bu cehennem kısırdöngüsünden? Yerleşik yapıların elde tutulmasını sağlayan düzenlemenin yerine evrimci düzenlemeyi nasıl

geçirmeli? Bir işlev-düzeneği yaratarak, başka bir deyişle, komutu dizgenin dışında arayarak.

Bunun için, bilgi kaynağının sınıfların, partilerin dışında olduğunu, insan evriminin biricik etkeninin çalışma değil, bilgi olduğunun bilincine varılması gerekir. Çalışma, yani eylem arkadan gelir. Eyleme geçmezden önce düşünmek gerekir.

* * *

Her türlü bütün'ün dışında düşünebileceğimizi sanmak, yanlış yargının ta kendisi gibi gözüküyor. Tıpkı hiçlik gibi, bireyi de insanların oluşturduğu bütünlerin dışında tasarlamak olanaksızdır. Ancak, bireyin zaman ve uzam içersinde katıldığı bütünlerden sözederken, yalnız bilinen bütünleri düşündüğümüzü belirtmek gerekir. Tıpkı çağdaş insan gibi, tarihöncesinin insanı da mıknatıslı alanlara bağımlıydı, ama bunu bilmiyordu. Çağdaş insan, elini kolunu bağlayan gerekirliliklerin ancak küçük bir bölümünün üstündeki örtüyü kaldırmaya başlıyor ve kalkıp özgürlükten sözediyor. *Yaratıcı imgelem belki bir şey yaratmaz, yalnız, insanın o güne dek bilincine varmadığı ilişkileri bulgulamakla yetinir.* Her gün ateşi bulmak zorunda olmadığımız için, sözkonusu ilişkilerin su yüzüne çıkarılması bundan böyle daha kolay ve yararlı olacaktır elbet. Bu açıdan bir birey belli bir çağın ve ortamın ürünüdür; Einstein'ın, XV. yüzyılda, Biafra'da doğması, görece, daha küçük bir olasılıktı. Ancak milyonlarca insan Einstein'ın çağdaşlarıydılar, doğdular, çalıştılar ve onun gibi belli bir çevrede öldüler, bu ortamın toplumsal-tutumbilimsel koşulları onunkilerin aynıydı, türeyimbilimsel ve ekinsel (kültürel) gerekirlilikleri de öyle. Ama onun gibi, kapsadığı alanın genişliğiyle, uygulama zenginlikleriyle benzersiz bir dizge yaratamadılar. İnsanın, içinde bulunduğu evrenin karmaşık oyun kuralları konusundaki bilgisine kılgısal olarak hiçbir katkıda bulunmadılar.

Dolayısıyla, her toplumun ulaştığı evrim düzeyinde, başka türlüsü elinden gelmeksizin, Einstein'lar doğuracağı düşünülebilir. Bununla birlikte, sözkonusu toplumları yalnız bireylerini, tecimsel mal ya da alet-makinalar üretme işlevlerini, kesintisiz toplam üretimlerini, işsizlerini, uygulayımcılarını, yazçizcilerini (bürokrat), şu ünlü deyimle

aydınlarını, küçük tecimenlerini, işleyimlerini, öğretmenlerini hesaba katarak incelemek; yalnız küme oluşturan ve insanölçümsel bir fiş altında toplanabilen kümeleri gözönünde bulundurarak değerlendirmek, yazgılarını iyileştirebilecek biricik etkeni görmezden gelmek demektir; bu etken, insan türü için görece daha az ilginç bir işi başarmakla, insanlara evrim geçirtmekle kalmayacak, bütün insan topluluklarını, büyük İ ile yazılan İnsanı bir sonraki evreye geçirtecektir.

Kuşkusuz, sözkonusu buluşçu tek başına ortaya çıkmaz, doğduğu, ilk yıllarını geçirdiği, üretici etkinliğine başladığı döneme kadar büyüdüğü toplum tarafından yaratılır ve salt kendisi için yaşarsa, çalışmasını başka insanlar bilmezse de bir işe yaramaz. Aynı biçimde, bütün öbür insanlar onun somut çalışmalarıyla gözler önüne serdiği yeni soyut bilgiyi çevreyi değiştirecek bir eyleme dönüştüremezlerse de işe yaramaz. Ancak, ters yönden bakarak, çevre üzerindeki somut eylemin de, soyut bilginin gelişmesi olmadan etki yaratamayacağını kabuletmemiz gerekir. Yeryüzünde değer yargısı yoktur, tarihsel yargı vardır, başka bir deyişle, bir yargıdan önce başka birinin gelmesi gerekir; değer yargısıysa, oyundaki bütün parasını, yalnız özel bir toplumsal sınıfın değil, insanın evrimi için mutlaka gerekli, hiçbir sendikaya bağlı olmayan bireyleri unutup belli bir toplumsal sınıfa, kentsoylu sınıf ya da işçi sınıfına yatırmak demektir.

Bu düşünceleri daha kolay anlaşılabilecek, başka bir biçimde dile getirmek olasıdır elbet. Şimdiye dek toplumsal-tutumbilimsel olgulara *yalnız ısıl-devinimbilimsel* açıdan bakılmadı mı, *bilgisel* yaklaşım savsaklanmadı mı? Bir düğmeye basıp çok küçük bir enerjiyi devinime geçirerek, karanlık bir odadaki lambayı da yakabilirsiniz, atom bombasını da patlatabilirsiniz. Bu iki deneyin sonunda açığa çıkacak enerji toplamı birbirinden son derece ayrı olacaktır, oysa başlangıçta gönderilen bilgi enerji açısından çok benzerdir. Toplumsal-tutumbilimsel olgularda yalnız açığa çıkan enerjiye bakmak, sözkonusu enerjinin ortaya çıkışını sağlayan bilgiyi görmezden gelmeye yolaçabilir. Buluşçuları, gülünç bir enerji harcayarak, hatırı sayılır enerji süreçlerini başlatan bilgiye benzetebiliriz. Salt ortaya çıkan enerjiye bakmak, sözkonusu süreçleri anlamaya yardım edecek asal bir öğeyi kaldırıp atmak anlamına gelebilir.

Son olarak, buluşçuların (mucitlerin) toplumdan yalıtılmış oluşları acaba, insan evriminin belli bir çağındaki belli bir toplumun değil de,

o belli çağda, insan denen canlı varlığın biriktirdiği bütün bilginin dilmacı oluşlarından değil midir? Onlar, bir bakıma, tarihsel evrimi güncelleştirirler, çünkü herhangi bir buluş ancak geçmiş deneyimi hesaba katıp aşarak gerçekleştirilebilir. Ezen sınıflarla ezilen sınıflar, görünüşe göre, öteden beri vardılar; ama bir sınıf öğretisini dile getirmeyen, bilinmeyene dalmayı, oradan da evrenin düzenlenişiyle ilgili yeni bilgiler devşirmeyi sağlayacak bir sıçrama tahtasına dönüştürmek üzere, insan bilgilerinin anlık dökümünü çıkaran buluşçular vardı.

Demek ki, toplumsal örgülenmeyi (örgütlenmeyi) bilgilerimizin örgülenişinden ayıran şey, insanın kendi varlığından önce, yaşadığı bireysel ve toplumsal çevrenin bilimsel incelenmesine girişmiş olmasıdır. Bu alanda bilimlerdeki evrime ayakuydurmuş, bilgi kuramından önce, ısıl-devinimbilimle (thermodynamique) ilgilenmiştir. Son olarak, şunu belirtelim, buluşçu kavramına, gerekirliliğin izin vermediği hiçbir değer yargısı, hiçbir övünç payı katmıyoruz.

Çok yalın bir ruhçözümlemesi aslında saldırganlığın, egemenlik kurma gereksinmesinin, cinsel arzuların bastırılmasının pek çok insanın eşitlik, tekbiçimlilik sevgisini kamçıladığını, bir türlü elde edemedikleri sevgiyi, saygıyı, egemenliği sağlayacak başka yolları yadsımalarına yolaçtığını kolayca gösterebilirdi. Bu durumda üstünyeteneğin kötü tasarlanmış, baskıcı bir toplum tarafından boğulduğuna inanmak, dahası üstünyetenek (deha) diye bir şey bulunmadığını ya da herkese eşit dağıtıldığını öne sürmek nasıl kolaydır! Türeyimsel sıradanlığın bütün sorumluluğu toplumsal gerekirliliğe yüklenir, oysa toplumsal gerekirlilik, Kepler'in ayyaş bir babayla büyücü bir ananın çiftleşmesinden doğmasını önleyememiştir. Öte yandan, şimdiye dek sıraladığım görüşlerin, öteden beri küçük-kentsoylu ülkücülüğünün yolaçtığı düşünler oldukları da açıktır.

III

İNSANIN "ÖZÜ", "GEREKSİNME" KAVRAMI

YOLUMUZU şaşırmak istemiyorsak, hep temel sorulara dönmek gerekir.

1) İnsan yeryüzünde ne yapıyor? Yaşıyor, daha doğrusu, yaşamını sürdürüyor. Büyüyüp çoğalıyor — tıpkı, dünyanın değişik çağlarından geçip, günümüze dek ulaşan bütün canlı türleri gibi.

2) Bunu başarabilmek için, çevresiyle sürekli enerji alışverişinde bulunmuş; etkiye tepki olarak yaşadığı ortamı etkilemiş, ona ayakuydurmak, çevreyi de kendi gereksinmelerine uydurmak zorunda kalmıştır.

3) Burada, özel bir dirimsel görüngü olan düşgücü yeteneğinin yardımını görmüştür; başka bir deyişle, kendi elde ettiği ya da dil aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmış deneyimlerin yeni, özgün bir yapıya kavuşturulmasıyla başarmıştır bunu.

4) Dolayısıyla, canlı kalmasının temel etkeni olan uyumun, deneyiminin genişliği oranında iyileşeceği söylenebilir.

Buradan, asal ereğinin, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli "bilgi" olduğu sonucuna varılabilir. Ancak ondan sonra, emeğiyle, çalışmasıyla yaşadığı ortamı, tasarladığı, sözkonusu ayakta kalmayı kolaylaştıracak bir yapıya göre değiştirecektir. "Çalışma insanın özüdür"[1] sözü doğru

[1]Karl Marx, *Kapital.*

değildir. Çevre karşısındaki savaşı andıran tepki de değildir, göçmen türlerin benimsediği kaçış da. Sözkonusu savaşım kimi insanların, avcı ve çoban olacak yerde, toprağı işleyip tahıl biriktirebileceklerini bulgulayıp bir yere yerleşmeleriyle başlamıştır. Çalışmanın, anamalcı toplumun kaynağı olduğu bile söylenebilir.

Şu görececi olmayan kimlik öncülünde Aristocu "dir" ediminden epey çekinsem de, bence, insanın özü bilgi'dir. İnsanın yaşadığı çevre üzerindeki eylemi gibi düşünülen çalışma ancak arkadan gelebilir. Gerçi insan eliyle doğa arasına bir alet koyma, bugün de sürüp giden bir evreyi, alet yapabilen insan evresini başlatmıştır, ancak kimi belirtiler bunun sonsuza dek böyle gitmeyeceğini, insanın bir gün elinin yerine de bir şey koyacağını gösteriyor. O gün özünden geriye ne kalacak acaba? Kendisini çevreleyen dünya konusundaki "bilgi" kalacak, ve işte bu hiçbir zaman sınırlandırılamayacaktır.

Marie işte bunun en iyi yanını, hiçbir zaman elinden alınamayacak yanını seçmişti, Marthe ise evrimin yalnızca bir dönemi, tarihte birbirini izleyen anamalcılıkla Marksçılık evreleriydi.

"İnsan alet yapan bir hayvandır" elbet, ama dünya konusundaki bilgisini bilimsel olarak arttırmasaydı, hâlâ yontmataş çağında olacaktı. Üstelik, insana özgü olgu çakmaktaşını yontmak değil, çakmaktaşını yontunca insan yumruğunun çok daha etkili olacağını düşünebilmekti.

El çalışmasıyla bilgi, yüzlerce yıl, zanaat evresini aşamadı, aynı bireyde birarada bulundular, daha doğrusu, bilginin sarsıcı uygulayımsal yansımaları görülmedi. Ancak çağdaş işleyimlerin ortaya çıkmasıyla, gittikçe alanı genişleyen, karmaşıklaşan bilgi el emeğinden ayrıldı, değişik bireylerin uzmanlık alanına girdi.

Bilgi artışının asal öğelerinden biri aletle donanım oldu, çünkü dünyayı son derece dar duyarlılık yelpazeleriyle tanıyabilen insanın acunsal dünya ile küçük özdek parçacıklarının dünyasına ulaşabilmesini sağladı. Uygulayımsal bilgisi olan, yeni aletler tasarlamayı beceren insanlarla bunları elle yapan ya da kullananlar arasında gittikçe derinleşen bir uçurum belirdi.

Aletin gittikçe yetkinleştiği, makina yapabilecek makinalar tasarlanmaya başlandığı günümüzde (1970), insan emeğinin ne olacağı merak edilebilir. Gitgide "beyinselleş"tiği açıktır. Bilgiyle çakışmakta. İnsanın,

birtakım aletler yapıp bunlardan yararlanmak olmayan asıl ereğine ulaşacağı günleri gözümüzün önünde canlandırmak düş olmaktan çıkmıştır. Aletler, çevre üzerinde etkili olmaya yarayan araçlardan başka bir şey değildir. Bu iş makinalara bırakıldıktan sonra, insanın yöneleceği temel erek bilgi olacaktır. Bütün zamanını dünya konusundaki bilgisini arttırmaya harcayabileceği, makinaların her geçen gün yetkinleşecekleri, ama artık yaşamın ereği değil, birer araç olacakları bellidir. Doğu Avrupa'daki sözümona toplumcu yönetimlerin karşılaştıkları tutumbilimsel ve toplumbilimsel bunalımın kökeninde işte bu temel kavramın bilinmeyişi yatmıyor mu? Oralarda partili yönetici sınıf, kaçınılmaz ağır işleyimi kurma gerekliliğiyle toplumun ve çağdaş insanın yöneleceği ereği birbirine karıştırmış gibidir; ağır işleyimin kurulması azgelişmiş ülkelerin işleyim evresine geçmeleri için geçmeleri gereken zorunlu bir aşama değil miydi?

Şöyle ya da böyle, bu evrimin ister kentsoylu ister partili olsunlar, egemen sınıflar aracılığıyla gerçekleştirilebildiğini saptamak ilginçtir; işçi sınıfı bunu tek başına yapamazdı. Ancak, bunun tersi de doğrudur. Öte yandan işçi sınıfının, kendi payımıza uygulayımcı adını vereceğimiz, hani şu aydın denen kesimi neden hep kendine bağlamaya çalıştığını, onların da neden hep işçi sınıfına gereksinme duyduklarını kolayca anlıyoruz.

Dolayısıyla son aşamada, verdikleri kararlar denetimdışı kaldığı için, ancak anamalcıların da toplumcu olduğu söylenen düzenlerdeki eşdeğerlerinin, işçilerin çalışmasıyla yaratılmış artı-değerin nerede kullanılacağını kararlaştıran, üretim araçlarını ellerinde bulunduran partili yöneticilerin varlığını sorun konusu edebiliriz.

Günün birinde ortadan kalkarlarsa, toplumsal sınıflar eridiği zaman sınıf kavgasının ne olacağını merak edebiliriz. Makinaların yarattığı ürünlerin bolluğu içinde yüzen bir toplumda bütün insanların aydın olacağını umabiliriz, yoksa sınıf kavgası aydınlarla aydın olmayanlar arasında patlak vermez mi? Halk yığınlarının üstünlüğü olan sayı açısından da, aydınlaşmış sınıfın ayrıcalığı olan çevreyi etkileme gücü ve elindeki evrim olanakları açısından da eşitsiz bir kavgadır bu. Bugün, daha üst bir örgütlenme düzeyinde, varlıklı uluslarla yoksul uluslar arasında görülen, yarının toplumunun iç yapısında ortaya çıkacak bir karşıtlık.

Bu noktada, aydınlar terimiyle ne demek istediğimizi kesin çizgilerle belirlemek gerekir. Aydın derken, uygulayımcıları düşünmediğimizi daha önce belirtmiştik. Genellikle, elleriyle çalışmayan insanı aydınlar arasına katarlar. Oysa, "binbir parçaya bölünmüş" çalışma, bu kümedeki insanların çoğunun, tıpkı elleriyle çalışan işçi gibi, beyninin alabildiğine küçük bir bölümünden yararlanmasına, gerçek ekinden en az onun kadar uzak kalmasına yolaçar. Uygulayımcıyla aydını birbirinden ayırmak zorundayız; aydın, ancak yeterince geniş ve çeşitli bir ekin, yeterince çok sayıda ve çeşitli bilgi birikimi imgelemini özgün ve yaratıcı biçimde kullanmasına izin verdiği zaman bu nitemi taşıma savında bulunabilir. Böylece, aydın sayısı epeyce azalır. Çağdaş toplumbilimsel deneyim bize uygulayımcıların, onları koruyan, kullanan, sömüren kentsoylu ya da yazçizci egemen sınıfa yamanmaktan başka bir şey yapmadıklarını, bilimsel evrimi sağlayamadıklarını, çevre üzerinde temel bir etki yaratamadıklarını, kısacası, insanlığın geleceğini etkileyemediklerini göstermektedir. Bunu yapabildiklerini varsaysak bile, o zaman her egemen sınıfta, başka bir deyişle, bütün örgenleşmiş yapılarda karşılaştığımız tehlikenin, eldeki yapının durağan biçimde olduğu gibi sürdürülmesi eğiliminin, kendini öbür sınıfların saldırılarından korumak üzere kin bağlamanın, ayrıcalıklarını kısırca savunmanın ağır bastığı bir yapıya dönüşmeleri olasılığı belirir.

* * *

"İnsanın özü bilgi'dir" derken, "dir" ediminin bütün ilişkileri çarpıttığını, hızla kullanılmaz duruma getirdiğini bir kez daha yineleyelim. Burada "öz" terimi bilimsel ve özdeksel (maddi) açıdan değersizdir. "İnsan" terimi bilinen bütün evreni kapsar. "Bilgi" terimiyse, gerçeklikler arasında varolan, ancak duyularımız, başka bir deyişle, sözkonusu ilişkiler aracılığıyla algıladığımız insanca ilişki türünü dile getirir. Uygun olmayan söylemin bunları dile getirmesi olanaksızdır. "Ereklilik" terimi daha yerindedir, çünkü bir etkileyen, etkide bulunurken, erek adını verdiğimiz şeyi gerçekleştirir. Dolayısıyla, etkileyen-insan'ın, dünyayı etkileyebilmesi için, bilginin ereğini tanıması gerekir demeyi yeğliyorum. Bu durumda, "insan" ve "bilgi" terimlerinin tanımlarına bağımlı kalıyoruz. İnsan, birey

olarak, kendini toplumsal bütün'den yalıtamaz; bireysel bilgiyse insan bilgilerinin bir alt-bütünüdür, başka bir deyişle, insanlararası ilintilerin, bireyle ölmüş ve yaşayan insanlar arasındaki ilintinin, bireyle insan türünün belli bir çağda biriktirdiği bilgilerin toplamı arasındaki ilintinin sonucudur. Böyle sınırlandırılan bilgi yönelinecek bir erek olamaz, çünkü bu tanımıyla evrimi yadsır. Bu haliyle bilgi etkileyen-insan'ın bir etkenidir, ve "erek-bilgi" *bilinmeyenin, henüz bilinmeyenin bilinmesi* olup çıkar. Öyleyse, etkileyende sözkonusu erekliliğin gerçekleşmesini sağlayan düzenek, çağrışım dizgelerinin izin verdiği bilgilerin özgün karışımıdır: böylece (derdimizi anlatmak için bu terimi ille de sürdürmek istiyorsak) insanın "özü", yaratıcı düşgücünün işleyişiyle ortaya çıkar. Ama bu, ele alınan etkileyen'in kendisinin de üretim ilişkileri, türeyimbilim, dil, çevrebilim gibi etkenlerin, ayrıca her dirimbilimsel bireye özgü çevreye tepki gösterme biçiminin (başka bir deyişle, dirimbilimsel gerekirliliğinin) buyruğunda ve etkisi altında olmadığı anlamına gelmez elbet. Gerçekte, birey insan bir yandan belleğin, onu yalnız kendininkine değil, dil aracılığıyla, insan türünün geniş zamanına bağlayan bilinen olgu ve ilişkilerin yarattığı bilgiyle belirlenmiş bir düzenektir; öte yandan, belleğinde toplanmış bilgilerin karışımı ve özgün yeniden yapılanmasıyla, yani *yaratıcı imgelemi*'yle belirlenmiş bir varlıktır. Bu düzenek, birkaçını sıraladığımız etkenlerin buyruğundadır ve temel ereği bilinmeyenin tanınması, başka bir deyişle buluştur. Buluş, onun tutucu biçimde varlığını sürdürmesini değil, evrim geçirerek etkinlikte bulunmasını sağlayacaktır.

İnsan denen etkileyenin "özü" çalışmaysa, insan emeğinin üretimine başka bir ereklilik bulmak gerekir. Sözkonusu çalışma tecimsel (ticari) malların üretimiyle sonuçlandığına göre, bu erekliliğin toplumsal ve tutumbilimsel (ekonomik) ilintilere bağlı olmasını anlamak kolaylaşıyor. O zaman üretim kendi başına bir erek oluyor. Bu durumda erek, somut özdeğin, daha gelişmiş insan emeğinin ortaya çıkaracağı bir ürüne dönüşmesi olarak anlaşılıyor. Ancak bu üretime, "insanın sınıflı toplumda tam anlamıyla açılıp çiçeklenmesi" ve "herkese gereksinmesine göre" gibi sözlerin dışında bir neden bulmak gerekiyor. "Gereksinme" sözcüğü, ona dirimbilimsel bir tanım aramazsak, yanıltıcıdır. En yalınından en karmaşığına dek, dirimin güneş enerjisine "gereksinmesi" vardır, en gelişmiş insan üretimlerine varana dek bütün canlı dünya, o arada insan

düşüncesi, başka bir kılığa bürünmüş güneş enerjisinden başka bir şey değildir. Bu durumda, gereksinme kavramını, *"herhangi bir yapının ayakta durabilmesi için gerekli enerji ve bilgi toplamı"* diye tanımlayabiliriz. Evrimin ortaya çıkabilmesi için başka bir şeye "gereksinme" duymuş olacağı anlaşılıyor. Mağara adamına neye "gereksinmesi" olduğunu sormuş olsaydık, büyük olasılıkla, "her yemekte bir ayıya, ve pişirmek için de biraz ateşe" diye yanıt verirdi. Yaratıcı düşgücünü kaldırıp attığınız an, hem hayvan toplumlarının, hem de insan toplumlarının "gereksinmeleri" kolayca alt alta sıralanabilir. İnsanın "gereksinmeleri" bildiğiyle, bedensel ve düşünsel yapısını sürdürmesine gerekli şeylerle sınırlıdır. Bilmediği şeye hiç mi hiç gereksinmesi yoktur. Varlıklarını sürdürmek isteyen toplumların işi, günün birinde öğrenebileceği, "gereksinme" duyabileceği şeyi ondan özenle saklamaktır. Bu işlev, yapılarını tehlikeye atabilecek yaratıcı imgelemini kısırlaştırmakla sınırlıdır.

Bu durumda, anamalcı ilintilerden arınmış olsa bile, üretimin, yani çalışmanın insanın özü olduğuna inanan bir toplumun evrimden yana çıkamayacağı kolayca anlaşılıyor. Onlarsız düşünülemese de, insanı toplumsal ilintilerle sınırlandırmak, ilişkilerin yarattığı bütün'e bir ereklilik kazandırmaz. Bu ereklilik, anlık olarak, ancak bilinmeyenin bulgulanması olabilir; buysa bizi, insan beyni sözkonusu olduğunda, bilginin evrimi için gerekli dirimsel-kimyasal düzeneklere, molekülden tutun da davranışa, insan toplumlarına varana dek, her örgülenme düzeyine yöneltecek etkenlere götürür. Özel bir önem verilse bile, bu etkenler arasında üretim ilişkileri yalnızca bir öğedir. Toplumsal ilintiler, her türlü canlı varlık biçiminin canlı kalmasını sağlayan egemenlik kurma gereksinmesinin sonucudurlar. Dirimbilimsel gerekirliliğinin sınırlarını kesinlikle çizmedikçe, bu gerekliliği denetleyemeyiz, dolayısıyla anamalcı üretim ilişkilerini ortadan kaldıramayız.

* * *

Dostumuz Dr. P. R. Bize'nin irdelemek üzere bir "Gereksinmebilimi" derneği kurduğu "gereksinme" sorununa dolaylı olarak değindik. Toplumların işlevinin bireylerden bulup öğrenebilecekleri, "gereksinme"

duyabilecekleri şeyleri saklamak olduğunu söylediğimiz zaman, bir kesinleştirme gerekiyor. Toplumlar bireylerden yalnız yapılarını tehlikeye düşürebilecek bilgileri saklarlar. Bunlar genel olarak temel bilgilerdir, özel olarak da her biçimiyle dirimi inceleyen bilimlerdir. Buna karşılık, üretim etkinliklerinin somut sonuçlarını bireylere duyurmakta pek ivecen davranırlar. Tanıtımın amacı, "arzulanan" bir nesneyi tanıtarak, yeni gereksinmeler yaratmaktır. Bu durumda sunuyu yaratan istek değildir, böyle gözler önüne serilen sunu isteğe yön verir. Tanıtım, daha önce hiç bilinmeyen, ama şimdi arzulanan bir şeye dönüşen nesnenin tanınmasını kolaylaştırır; o zaman arzu konusu olur. Bu yolla yaratılan gereksinmeler elde edilen kârı arttırmaya yarar; o zaman da nesnenin ederi üretim gideri olmaktan çıkar, onu elde etmeye çalışanın duyduğu isteğin değerine eşitlenir.

Bir tutumbilimci, benim gibi bir bilisizin kendi alanına beceriksizce burnunu sokmasına kıs kıs gülecektir sanırım. Ben de zaten sıradanlığı ve yetersizliği insanları düşkırıklığına uğratabilecek bu mantıklı akılyürütmeyi sürdürme niyetinde değilim. Mantıklı akılyürütme, yanlış öncüllere dayanıyorsa, yanlış bir sonuca varabilir. Ama şu akılyürütmenin gereksinme kavramının anlaşılmasını kolaylaştırdığı kanısındayım. Amacı, alabildiğine nitelikli insanların uzun uzun inceledikleri, bilgileriyle aydınlattıkları kuramları gözler önüne sermek, değerlendirmek, benimsemek ya da tartışmak değildir.

Kârlarını arttırmak üzere, kuruluşların daha çok mal satmaları, bunun içinse, sonra dönüp yine kasalarına akacak işçi ücretlerine zam yapmaları gerekir. Kârları, herhangi bir nesneyi ederinin üstünde satmalarından gelir. Ücretleri dondurmak, tüketimi belli bir noktada durdurmak, satışı düşürmek, dolayısıyla üretimi alt düzeyde tutmak demektir; üretimin, o topluluğun dışında pazarlar bulması bunun dışındadır elbet. Dışsatım gereklidir, çünkü bir ülkenin her açıdan kendi yağıyla kavrulması pek enderdir, dışardan aldığı malların dışarı satılanlarla dengelenmesi gerekir. Ancak sorun, uluslararası örgütlenme düzeyindedir. Anamalcı (kapitalist) ülkelerin, genel para şişkinliğini önlemek üzere, ücretleri dondurmakta anlaştıklarını varsayalım. Bunun sonucunda genel bir daralma ortaya çıkar, anamalcı tutumbilim bundan, ücretleri düşürmeden ederleri azaltarak kurtulabilir ancak. Buysa, makinalaşmayla, üretim uygulayımlarının sü-

rekli makinalaştırılmasıyla olasıdır. O da, kârın büyükçe bir bölümünün, dizgeli olarak, daha etkili üretim yollarının araştırılmasına ayrılmasını gerektirir. Bu sürekli gelişmenin, yalnız ardı arkası kesilmeyen artışlarla kâra değil, düşürülen satış ederine yansıtılması zorunludur. Böylece, anamalcı kârı ortadan kaldırılır, üretim araçlarının özel ellerden alınması bir yarar sağlar. Para şişkinliğini (inflation'u) önlemenin temel sorunlarından biri, daha az emekle daha çok mal satınalmasına izin vermek üzere işçiye yüksek ücret verirken, daha az giderle daha çok üretim yapabilecek makinaların insanın yerine geçirilmesi gibi gözüküyor.

Kâr payındaki artışın, üretimde kullanılan uygulayımların gelişmesiyle elde edilmesi gerekir. Bu da, sağlanan kârın büyük bir bölümünün yeniden araştırmaya yatırılmasını gerektirir. Dolayısıyla, tüketilen her nesnede artık en büyük payın bilgiye ayrılması, insanın bedensel ısıl-devinim-bilimsel payının da gittikçe düşürülmesi zorunludur. *Tepeden tırnağa "makinayla üretilmiş" bir ürün, insanın sözkonusu nesneyi üreten makinalara bir kerede yüklediği bilgiyi dile getirir. "Elyapımı" nesneyse, insanın her seferinde onu ortaya koyabilmek için kullandığı bilgiyi, ayrıca elyapımının her evresinde insanın harcadığı sinir-kas enerjisini simgeler.* Gerçekten de, insanın makinaya kazandırdığı bilgidir, izlencedir; başka bir deyişle, yaratıcı düşgücünün ürünüdür. İnsanın özü gün geçtikçe daha az ölçüde çalışma, gittikçe artan oranda bilinmeyenden koparılmış bilgi ve bunun doğurduğu uygulayımsal gelişme oluyor.

Böylece, gereksinmelerin yaratılmasında tanıtımın işlevini görmüş oluyoruz; işte Fransızların büyük tehlike yaratan para şişkinliğiyle savaşmak üzere daha az tüketmeye çağrıldığı dönemde, ünlü markaların tanıtımının iletişim araçlarına sokulmasına şaşabiliriz.

Şu küçük tutumbilimsel geziyi, toplumun ayakta kalabilmek üzere karanlıkta bırakmak zorunda olduğu dirimsel yapılara, onları devindiren güçlere ilişkin temel bilgiyle tüketim ürünlerinin tanıtım yoluyla dağıtımı arasındaki ayrımı vurgulamak için yaptık. Uygulayımları kökten biçimde ileri götürecek büyük buluşlar uygulayımcılardan değil, buluşçulardan gelir. Uygulayımcılar bunlara sonradan el koyar. Ayrıca ekinsel gereksinmelerden sözedildiğini, bu konuyla ilgilenildiğini de biliyorum elbet. Burada sözkonusu olan genellikle bilim alanına girmeyen bilgiler, her türlü biçimiyle sanat alanına, ilke olarak belli bir "yapı" getirmesi

gereken düşünbilim (felsefe) alanına giren bilgilerdir. Oysa, bu alanda da toplum ancak içine su serpen, kendisini en az sorun konusu edecek ekini verir. Seçtiği ekinle (culture), varlığını sürdürmesi için gerekli düşünsel yapıyı bireyde yaratmanın yolunu arar. Ekinmiş! Alın size kapsadığı alanın genişliğinden ötürü neredeyse anlamını yitirecek bir sözcük daha!

IV

BAĞLANMA VE BİREYCİLİK

"Bağlanmış" adamın bağlanmamışa yönelttiği suçlama, "kılgıya" (praxis), başka bir deyişle siyasal eyleme açılmama değildir. O, bir küme oluşturarak, bir bayrak altında görev alarak, buyrukla eylemde bulunarak dünyayı değiştireceğine inanır. Üstelik anlambilim, aynı "bağlanma" sözcüğünü, belli bir davranış yönergesine seve seve boyuneğişlerini, en özgül biçimde insanca niteliklerini, her saniye davranışlarının ne olacağını *kendilerinin* düşünüp yaratma yetilerini başkalarına bırakışlarını nitelendirmekte kullanan askerlik karşıtlarına yönelik sayısız acı alayla doludur.

"Bağlanmamış"sanız, onların yalın sınıflandırmasıyla, bireyci küçük-kentsoylu sınıfına giriyorsunuz demektir. Buna, her bireyin bireyci olduğunu, ya da bireycilik sözünün, dirimbilimsel temelden yoksun, boş bir laf olduğunu söyleyerek yanıt verebilirsiniz. Her canlı varlık kendi bireysel canını korumak ister ve eğer düşgücü yoksa, bunu kümenin verdiği güvenlik içersinde, yapısı güçlü kümelerde arar: ordu, kamu görevi, siyasal parti, sendika. "Bağlanmak" bireyci bir tutum takınmaktır, ama kaygılı bir bireyci olarak. Buna karşılık, bireyci insan yoktur da denebilir. Bir birey, dünyayla ilgili kişisel deneyimde, geçmiş kuşakların anlık bireşiminden başka bir şey değildir. Robinson da, adasında, bütün yaşayan ve geçmiş insanlığa sıkı sıkıya bağlıydı. Yanlış "birey" kavramını doğuran, görünüşe göre, bileşkesi olduğu, uzam ve zaman içinde dünyayla arasında kurulmuş bağları gözümüzden saklayan gerekirliliklerin çokluğudur. Bu koşullarda birey, belki, imgeleminden o ana dek tasarlanmamış özgün bir yapı çıktığı an başlamaktadır. Ancak, sözkonusu yaratma

da onu "toplumsal" bir varlık kılan, türeyimsel (genetik), anlambilimsel ve kişisel bütün gerekirliliklerinin sonucudur.

Bu durumda, önerdiği yapılanma çağındaki önyargıların bütününe, o anki inanışlara ters geleceği için, bireyin o pek yaygın sağduyuya karşı ayaklandığı, dolayısıyla herhangi bir yere "bağlanması"nın bireyselliğinden vazgeçmeden gerçekleşemeyeceği düşünülebilir. Dile getirdiği an, kurduğu yapının o sırada toplumsal ya da bilimsel pazarda yürürlükte bulunan geçmiş yapılardan daha evrime açık, olasılıklar açısından daha zengin değilse bile, daha "etkili" olup olamayacağını kimsecikler söyleyemez.

Ama işte kişisel olarak canlandırdıkları karşıtlıkla varolan bu bireyler, çoğu kez kendisi istemese de, hemen her zaman belli bir gecikmeyle insanlığı ileri götürmektedir. Bütün insanların evrim geçirmesini sağlamaktan daha "bireysel" ne olabilir? Bireyin en toplumsal edimi, her şeyden önce, kendi gerekirliliklerinin en sahici anlatımı olmak değil midir? Hele kendi gerekirliliklerimiz bizi içinde yaşadığımız toplumun zorla benimsetmeye çalıştıklarına karşıçıkmaya iteliyorsa, insanlık hazinesine küçücük bir katkıda bulunmanın tek yolu bu değil midir?

Bireyin varolan yapılardan daha iyi bir önerisi yoksa, şu ya da bu takıma "bağlanması"nın büyük bir önemi olamaz, çünkü bu bireysel bağlanmadan insanlık için hiçbir ilerleme çıkmayacaktır. O da gelip uygun adım yürüyenler sürüsüne katılacaktır; Einstein'ın yazdığı gibi, soğancıkla omurilik yeterlidir, beyne gerek yoktur.

Demek ki "kılgıya" girişmemek tartışmaya açıktır. Etkili olan yalnız kümenin eylemi, yığının etkisi değildir. Giderek, yeni bir yapı ortaya çıkardıkları için, insanlığın evrimine en çok hizmet edenlerin sıradışı bireyler oldukları bile söylenebilir. Bence, "bağlanma"ya yöneltilebilecek en geçerli eleştiri, kendisinden önce ve sonra daha başkalarıyla birlikte Marx'ın da dediği gibi, insanın evriminin yaşadığı çevre üzerindeki eylemine bağlı olmasıdır. Ve Marksçılarla birlikte, bugün de insanın çevre üzerinde emeğiyle etkili olduğunu kabuledersek, çağımızda, yetkin makinalar yaparak evrimi güvence altına alabileceğini söyleyebiliriz; bütün söylevlerin ötesinde, en yalın gereklilik elinin yerine koyacak makinalar yapmasıdır. Makinaların sayısı yeterince artıp insan yeterince boş kalınca, toplumsal sınıflar allak bullak olacaktır. O zaman, çağdaş

Marksçılığın temel direği sınıf kavgası da, çoğumuzun toplumdışına atılmasına yolaçan kentsoylu sınıfçılık da nasıl ansızın gözden düşecektir.

Sınıf kavgası, evrimin ereği değil, yalnızca aracıdır. Üstelik tek aracı değildir, araçlardan biridir. Ve örneğin kanserin etkili sağaltımını bulacak araştırmacılar da tutumbilimsel ve toplumbilimsel denge üzerinde, insanlığın evrimi üzerinde halka açık yollardaki herhangi bir toplumsal gösteriye katılan ya da katılmayanlar kadar etkili olacaklardır.

İnsan düşünsel yapısını değiştirmek zorunda olmasaydı, insanlığın önünde iki olasılık bulunacaktı: halkın sayısı gittikçe artacak, toplumculuk, günümüzde anamalcıların kendi çıkarları uğruna vazgeçilmez büyücüleri bir avuç "aydın"a yaptıkları gibi, sıkıdenetim altında tutarak bile, bu yığını eğitemeyecekti. Ya da, tersine, bilgisiz olduğu için kendini mutlu duyumsayan, alabildiğine koşullanmış, iyi beslenen halkı egemenlikleri altına almış aydınların Huxley'e özgü biçimde dünyayı ele geçirmelerine tanık olacaktık.

* * *

Bağlanma ancak şiddetli bunalım dönemlerinde olasıdır, çünkü o zaman insan tarihin ilk dönemlerindeki davranışlarına döner. O zaman düşünen bir varlık olmak gerekmez, en içgüdüsel hayvan davranışı uyarınca, ya savaşmak ya da kaçmak yeterlidir. Bireyin değil, bağlı bulunduğu gerekliliklerin içine yerleştirdiği kümenin yaşamını tehlikeye düşüren kavga tek başına verilemediği için, bağlanmanın gerekliliğe dönüşmesini anlamak kolaylaşır bu durumda. Evrim, iki karşıt bütünün bireşimine ya da aşılmasına değil de, insanlığın beynini en çok kullanan kesiminin kaba güçle ortadan kaldırılmasına doğruysa, düşünsel işlevin alabildiğine az değer taşıdığı, insandan ayakta kalabilmesi için yalnız kimi koşullu tepkeleri öğrenmesinin beklendiği duruma geri dönmektense, bir ülküye bağlanma mantıklı hale gelir. O zaman bağlanma bana, düşünce adına değil, ölüme karşı yaşamı savunmak için yapılmış bir seçim, bir geri adım atma gibi gözükür. Ancak burada şu üç terimi de birey açısından değil, insan türü açısından almak gerekir. Zaten bunalım döneminde bireyin canlı kalmasının ne önemi olabilir? Lavoisier'nin yargısını

anımsayın: "Cumhuriyet'in bilginlere gereksinmesi yoktur." Doğruydu. Bu yorum, örneğin Stalin yargılamalarında suçlananlarınki gibi, dışardan anlaşılmaz gözüken kimi davranışların anlaşılmasına izin verir. Orada çoğu kez inançlı uluslararasıcılar (enternasyonalistler) sözkonusuydu; bunlar, evrensel olmak isteyip kimi zaman toplumsal ya da ulusal kümelerin çetin yaşama savaşı aşamasında kalmış bir devrime çok erken katılmışlardı. Çoğu kez ölümden kurtulamayacaklarını bile bile, yanılgılarını kabuledip özeleştiriye girişmeleri, uluslararası durumun kendilerine bunalım içinde gösterilmiş olmasındandı. Daha ileri bir dünya yaratma ülkülerinden vazgeçmek, ömürleri boyunca savaştıkları ilkel toplumsal evreye geri dönmemek için, eksik gedik de olsa, evrim geçireceğini umdukları kazanımı korumak için hepsine daha yeğ gelmiştir. "Direnme", geçmişte ya da günümüzde, son derece değişik gerekçelerden, çelişik öğretilerden yola çıkarak, bir birlik gerçekleştirir. Tek insan tehlike içinde yaşar, ama bunalım döneminde canlı bile kalamaz. O zaman, aslında yaratıcı düşünceye inanırken, kaba gücün ya da uygulayımın yanını seçebilir mi? İnsan örgütlerinin sürekli evrimine inanırken, kazanılmış baskıcı durumun zorla sürdürülmesini seçebilir mi? Hep güçsüzden, ezilenden yana olacaktır. İnsan adına yakışan kişi hep Don Quijote olacaktır. Don Quijote, ortada bunalım yokken, tek başına savaşa atıldığı için acınası insandır. Alıp onu devrimci bir ortama taşıyan, gönülleri iyilikbilirlikle dolu halk yığınlarının önünde diz çökeceği gerçek bir kahraman olup çıkar. Evrimin erken eylemi Don Quijote'lerden değil, Cervantes'lerden gelir. İşin en zor yanı, bir bunalımın ne zaman başladığını, tek başına düşünüp etkinlikte bulunmaktansa, kusurlu da olsa bir alt-bütüne katılıp savaşmanın ne zaman daha etkili olacağını kestirmektir.

V

DÜŞÜN VE EYLEM — DEVRİM KAVRAMI

GEREK bugün, gerek geçmişte, insan türünün evrimini sağlayan insanların sayısı pek azdır. Halk yığınındaki ellerinde bulunmadığına göre, biricik güçleri Düşün'dür. Ancak düşünler de kendilerini insanlara anında kabul ettirmezler. Bu biricik güç, yaşanan anda güç değildir. İşleyimde ileri gitmiş toplumların insanı temel enerji dönüşümleri için gerekli kaynağı yeterince bulabildiği, çevrenin saldırısından yeterince korunduğu, bir bakıma çevreye ayakuydurduğu için, görünür hiçbir neden onu yeni bir öğreti bulmaya itelemez. Uygulayım (teknik) onu besler, korur. Düşünler yenmez, çağdaş insansa her şeyden önce bir tüketicidir. Devrimler açlık ve acı, korku ve ölüm kazanında mayalanır. Bu duygular, sıradan rahatlığın balıkçorbasında erir gider. Düşün, o çorbada fokur fokur kaynar, hiçbir işe yaramaz. Varlığı gereksizdir.

Bugün ayaklanma Üniversitelerde doğuyor. Ortam onu benimsemeye yetecek kadar değişmişse, yaşanan çevrede dile gelebilecekse, düşün kendini kabulettirir; düşün'ün kendini yaymak için çırpınması gerekmez. Kendine benimseyiciler araması gereksizdir. Tarihsel gerekirlilik çevreyi değiştirmişse, elini uzattığı yerde bulur onları. Bu dediğimiz hem bilimde, hem sanatta, hem siyasette doğrudur. Yeni düşünler bulan bütün büyük insanları çağdaşları ya hiç tanımamış ya da dışlamıştır. Pasteur'ün ömrünün sonlarına doğru anlaşılma talihi olmuş, ondan önce yaşayan Semmelweis bu talihe erememiştir. Cantor çıldırarak ölmüştür. Galileo zindana atılmıştır. Lamarck alaya alınmıştır. Berlioz'u kimsecikler an-

lamamıştır. Bir yıldız ya da bakan yalnız yürürlükteki öğretiyi dile getirir, özgün bir yapıt ortaya koymaz. Yenilikçiyse hep işkenceye uğrar, ya da en azından, anlaşılamadığı için, adı sanı bilinmez.

Ancak bütün bu dediklerimiz Düşün'ün İnsanın özgül işlevi olmadığı anlamına gelmez. Bütün etkinliğimiz sürekli onun ardında koşmak olmalıdır. Ama onu büyük kalabalıklara zorla benimsetmeyi hiç ummamak gerekir. Ortamın seçeceği anı beklemek zorundayızdır. Bu bekleyişten sonra düşün'ün elindeki tek olanak, geçireceği yavaş evrimle hava uygun duruma gelinceye dek ortamı etkili biçimde düzene koymaktır. Düşün'ün, işe el atmaya hazır olması gerekir, çoğu kez onun bugün mü geçerli olduğu yoksa yarın mı olacağını kestirmek zordur.

İşte bundan ötürü düşünen insanın herhangi bir şeye "bağlanması" olanaksızdır. Eylem bugün içindir, düşünse yarın için. Eylemin, düşüne zarar verecek bir izlenceye, dolayısıyla durukluğa gereksinmesi vardır. Eylem adım adım, sıçraya sıçraya, devrimden devrime ilerler. Düşünceninse sürekli elden geçirilmesi, sürekli ilerlemesi gerekir. Eylemin güncelleştirmesiyle geciktirilmeye göz yumamaz. Yoksa bir dünya görüşü, başka bir deyişle, gözlenmiş olgularla ilgili bir açıklama olup çıkar. Düşünsel öğreti yeni şeyler tasarlamaz, denemez, olup bittikten sonra açıklar.

Siyasal düşünce de aynı ölçütleri kullanır gibidir. Toplumsal ya da tutumbilimsel olguları etkilemeyi düşünemez. Ancak, sözkonusu olgular ortaya çıktıklarında, insan soyunun ayakta kalabilmesini daha iyi düzene sokmak üzere, ne olabileceklerini önceden kestirmesi gerekir. Paul Claudel, değneğinden sözederken şöyle derdi: "önümden gidiyor, ardımdan geliyor". Siyasal düşüncenin toplumsal varlığa aynı şeyi yapması gerekir.

Devrim düşünlerle yapılmaz ya da devrim gerçekleştiğinde, düşünler çoktan eskimiştir, yalnız ona eşlik ederler. Devrimi yaratan, toplumsal-tutumbilimsel etkenlerdir. O, kendisini gerçekleştiren halkın yereysel-iklimsel, çevresel, tarihsel etkenlerine, iç örgütlenmesine, dış ilintilerine bağlıdır. Üstelik, Devrim terimi üzerinde de anlaşmak gerekir. Devrimin dirimbilimsel eşdeğeri köklü dönüşüm olabilir. Bilindiği gibi, köklü dönüşümler pek ender olarak elverişli yöndedir. Ayrıca, köklü

dönüşüm (mutation) bir türün bütün bireylerini ayna anda etkilemez. Görünüşe göre, özgül dönüşüm, yüzyılları kaplayan ağır bir evrimin sonucudur ve biz ona bir türün köklü dönüşümü yargısını ancak gözlediğimiz noktayla arasındaki uzun zaman diliminin gerisinden bakarak vermekteyiz. Burada da buluşçular kavramıyla karşılaşıyoruz; uzun süre yapayalnız kalan buluşçular, kendisi de değişime uğramış ortama çok daha iyi ayakuyduran dönüşümün genelleşmesine ortam izin verene dek bu yalnızlık sürecektir. Demek ki buluşçular dönüştüren etkenlerdir. *Yığının dönüşümü üzerindeki işlevleri pek kesin değildir*, yaşanan ortamdaki doğal-kimyasal koşulların evrimine uygun değilse, dönüşümün yokolup gitme tehlikesi vardır. Ancak dönüşüm tamamlandıktan sonra, tarihsel varlıkları bizi birer örnek, simge, yaratıcı etken olduklarına inandırabilir. *Oysa onlar, büyük olasılıkla, ortamdaki dönüşümün ayrıcalıklı, turfanda tanıklarından, "benzerlerinin" bilinçsizliği içinde yitip gitmiş bilinçli varlıklardan başka bir şey değildirler.*

Devrim Kavramı

Devrim terimi insanda önceki halin yıkılması kavramını çağrıştırıyor, bize kalsa, "sürekli düzene koymanın" bozulması derdik. Başka bir deyişle, düzenli bir dizgenin, artık evrim geçiremeyen bir dizgenin ortadan kalkması. Düzene koymanın apansız bozulması dışardan da gelebilir, içerden de. Dizgenin içinden gelirse, içeriğin boşalması sözkonusu demektir. Biz bunu başka türlü dile getirme, çelişki yokluğundan sözetme eğilimindeyiz. Bir köprünün, bir birliğin uygun adım geçişi sırasında yıkılabileceğini herkes bilir. Bu kazayı önlemek için, köprüyü yitirmektense, "adımları bozma" yeğlenir. Her insanın yürüyüşünü kendi tartımına uydurmasına izin verilir. Bu benzetme bana toplumsal-tutumbilimsel görüngüler için de geçerli gözüküyor. Bunalımlar bir iç boşalmasından, düzenli dizgeyi allak bullak edecek bir titreşimden kaynaklanıyor olabilir. Devrim ayrıca, düzenli dizgeyi dışardan etkileyen bir eylem olarak da anlaşılabilir; çünkü düzenli dizge ortam üzerinde etkili olarak onu başka bir bir kılığa sokar, dolayısıyla, değiştirilmiş ortama göre düzenli olmaktan çıkar. Bu yorum, toplumsal-tutumbilimsel olguların gözlenmesine daha uygun gözüküyor.

Doğu'da ortaya çıkan ve kendi varlığını sürdürme eğilimi gösteren partili yönetici erkinin geri kalmış ülkeleri işleyim (sanayi) ülkesi haline getirdiği açık bir gerçek gibi. Bugün değişim geçirmiş toplumsal-tutumbilimsel ortam artık yazçizci düzenlemeyle yetinmiyor, onu ortadan kaldırma, bir devrim yapma eğilimi gösteriyor.

Ancak burada da, her birimizin olgularla ilgili kişisel deneyiminin içeriğini yerleştirdiği sözcüklerin yarattığı tehlike seziliyor. Önceki örnekte, (anamalcıların umduğu gibi) bir devrimin varolan toplumsal-tutumbilimsel yapıyı ortadan kaldırması; onun yerine, aslında yavaş yavaş içi boşalan, yenilenmiş, Batı'ya özgü bir çağdaş anamalcı yapı kurması olasılığı pek azdır. Dirimsel evrim bize, doğanın hep birşeyler ekleyerek, bir dizgenin ilk erekliliğini onu daha karmaşık yeni bir dizgeye sokup değiştirerek köklü dönüşüme uğrattığını gösteriyor.

Bu açıdan bakılınca, başarıya ulaşmış Devrim herhangi bir şeyi yıkmıyor, karmaşıklaştırıyor. Örneğin bir memeli canlı, yeryüzündeki ilk dirim biçimleri gibi davranan sayısız hücre barındırıyor. Enerji dönüşümleri glikole dayalı; başka bir deyişle, yedek enerji biriktirirken oksijenli yanmaya başvurmuyor, yaşamın ilk evrelerinde havakürede bulunmayan moleküler oksijeni kullanmıyorlar. Evrim, örübilimsel (phylogénétique) açıdan çok eski hücre biçimlerini ortadan kaldırmadı. Oldukları gibi sakladı. Ama onlara daha yakın tarihli, daha uzmanlaşmış, yanmayı kolaylaştırıcı dirim biçimleri ekledi; bu yeni dirim biçimleri, daha karmaşık işleyişlerinde öncekilerin artık ürününü, süt asidini temel kaynak, ana besin olarak kullanmayı becererek hücredeki oksijenden yararlandılar.

Gerçekte, karmaşıklaşma bir dizgenin o anki erekliliğini değiştirir, onu daha karmaşık yeni dizgenin erekliliğine dönüştürür. Bir canlı varlığın temel ereği doğal-kimyasal ortamda ayakta kalmak olduğundan, canlı varlık daha karmaşık bir örgülenme düzeyine gelince, eski dizgenin duruk erekliliği karmaşıklaşmış örgülenmeye geçer; sürüp giden eski biçimlerin o anki ereklilikleri uzmanlaşır, bütün yükü taşımadan, tümel varlığın canlı kalmasına *katkıda bulunmak*'la yetinir.

İşleyimini kuramamış toplumların evrimi için kaçınılmaz olan yazçizci egemenliğine dönersek, bu yapı ilkin bütünün ayakta kalmasına katkıda

bulundu, sonra artık gerekli olmayan tıpa fabrikası gibi, temel ereği bir sınıf olarak, canlı yapı olarak kendini ayakta tutmak olup çıktı. Bugün, uyuşturucuların dönüşümünü sağlayan anamayalar gibi davranıyor. Acı yokolduğu zaman morfin artık gerekli değildir, anamayalar bu gereksinmeyi besler. Şimdi artık işleyim (sanayi) aşamasına geçmiş halkların oluşturduğu yeni örgensel bütüne yönelecek yeni bir erek göstererek, yazçizci takımın erekliliğini değiştirmek gerekir. Belki yazçizci takımın bir toplumsal yapı olarak silinip gitmesi ille de gerekmeyebilir, ama o zaman bütünün yöneleceği ereğin *onun* ereği olmaması *onun* ereğinin bütünün yeni erekliliğine katkıda bulunması gerekir.

Demek ki, devrimler birtakım çelişkilerin sonucu değil, daha çok çelişki yokluğunun ürünüdürler. Uygun adım yürüyen bir birlik geçtiği köprünün yıkılmasına yolaçar. "Devrimciler", kendilerinin yıkmadığı şeylerin başka türlü yeniden kurulmasından başka şey yapmazlar. Evrimse çelişkilerin sonucudur, ve eğer insan denen türün evrimine inanıyorsak, çelişkilerin körüklenmesi gerekir. Evrim bir karmaşıklaşmadır. Ereklilik, binlerce yıldır, aynıdır: insan türünün canlı kalması. Ancak, binlerce yıldır, bu ereğe ulaşmanın yolları değişmiştir, çünkü toplumsal bütünler gittikçe daha büyümekte ve her birinin geçici, bölümsel erekliliği karmaşıklıkları gittikçe artan bütünler içinde erimektedir. Bütün bu bölümsel ereklilikler, bütünün temel ereğine ulaşmanın araçları olup çıkmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Devrim, toplumsal kümelerle yaşadıkları çevre arasındaki yavaş evrimin, daha üst karmaşıklık düzeyine çıkışın bilincine varış, olanı saptama gibi gözüküyor. İnsanlar bunun ayrımına varmaya yanaşsalar, kendi kişisel ya da sınıfsal ayrıcalıklarına dört elle sarılmasalardı, dökülen onca kan, çekilen onca acı önlenmiş olurdu.

***

Görünüşe göre, bütün genel düşünler, toplumsal-ekinsel (kültürel) gerekirliliğinin aşağıdaki gibi düşünmeye zorladığı kişinin davranışıyla ilgili bir önceki çözümlemeden doğmaktadır (sözcüğe değer kazandırmak üzere, bugün her yanda çözümleme terimi kullanılıyor):

1. Onun her şeyden önce yalın yerleşik düzen düşününden kaçması gerekir. Hiçbir şey olduğu gibi durmaz, her şey değişir, insan tarihinin geride kalmış bir anını simgeleyen bir görüşe umutsuzca saplanıp kalmak zarardan başka bir şey getirmez.

2. Devrimci görüşü toplumsal-tutumbilimsel olgulara uyarlama isteğinden uzak durması gerekir: herhangi bir dogmanın uyarlanması öteden beri insan toplumlarına zarar vermiştir.

3. Düşgücünün oluşturduğu bir düşünü hemen o an uygulamaya koyma eğiliminden kaçması gerekir. Belli bir süre ıssız çölde söylev çekmeyi, onun tarafından aşıldığını bildiğimiz yaşanan ana çekidüzen vermek üzere, düşün'ü hazır tutmayı başarmak gerekir. Bugünkü şimdiki zamanda, yarınki şimdiki zamanı düzene sokacak bir düşünü elde bulundurmak gerekir.

Araştırma araçlarımız bir evrimi yöneten etkenlerle ilgili sayısız doğal-kimyasal bilginin bir yerde toplanmasına izin vermedikçe, epey yoksul bir dökümdür. Çağdaş bireyin durumu şöyle tanımlanabilir: hava durumuyla ilgili kırılgan bilgileri olan, havanın özelliklerine yön verecek etkenleri denetleyemeyen bir denizcinin, en uygun yelkenleri elinin altında bulundurması gerekir. Bunun için, havayla ilgili bilgilerinin elden geldiğince çok sayıda ve çeşitli olması zorunludur. Onları tek bir radyo yayınından edinmesi hiç de yararına değildir. Yarınki hava için değil, az sonraki hava için yelken açması yararlı olur. Buna karşılık, kendisini ereğine en kısa zamanda ulaştıracak, her zaman en kısa olmayan yoldan gitmesi yararlıdır. En güvenli yolu seçmeye çalışmalıdır.

Bu bilinçli, ama yeterince bilgili olmayan insan izlencesi (programı) size umut kırıcı gözüküyorsa, insanların çoğunun eyleme geçmek zorunda kaldıklarını, düşünmeninse en az etkili eylem biçimi olmadığını usunuza getirerek avunabilirsiniz. Düşünme, en azından tanımı gereği, en insanca eylem biçimidir.

VI

İNSAN BİLİMLERİ ÜSTÜNE

BULUŞÇULARDAN sözederken değişik içerikleri tek bir sözcük altında topladığımın bilincindeyim. Terimin en uygun düştüğü buluşçu, sanırım, *bilimsel buluşçu*'dur. Onun işi yeni bir yapı, başka bir deyişle evrenin bilinen kimi öğeleri arasında bilinmeyen bir ilişki düzeni ortaya koymak, yerleşik tanımla bir çalışma varsayımı geliştirmektir. Ondan sonra, tasarladığı yapının gerçekliğini kanıtlamasına izin verecek deneylere girişir. Sözkonusu yapı, elden geldiğince çok öğe için geçerli olduğu ve daha başka öğelerin bulunmasına yardım ettiği oranda zengin kılgısal sonuçlar doğurur. Kesinliğinden bir şey yitirmeksizin, daha genelleşir. Şimdiye dek başka bir buluşçu türünün, özellikle *tutumbilimci ya da toplumbilimci buluşçuların* varlığını sessizce onayladım. Peki, ne yapar bu buluşçular? Geçmiş toplumsal-tutumbilimsel olguları çözümlemeye, onları bir yapı altında toplamaya, henüz tanımlanmamış bir ilişkiler bütünü ortaya çıkarmaya çalışırlar. Belli bir varsayıma yönelebilirler, ama bunu sınama olanakları yoktur, ya da en azından, birbirlerinin kusurunu gideren birçok denemeye girişip en tutarlı sonuca ulaşamazlar. Bunun bir örneği Marksçılıktır. XIX. yüzyıl sonundaki işleyim toplumunun ilk dönemlerinin toplumsal ve tutumbilimsel olguları üzerinde yaptığı çözümleme özgün bir buluştur. Tarihsel gerekirciliğin gözlenip yorumlanmasına dayalıdır bu çözümleme. Buna karşılık, yüzünü geleceğe döndüğünde, Marksçı öğretinin Doğu Avrupalı toplumcu ül-

kelerde girişebildiği biricik deneme, partili yönetici sınıf erki gibi, önceden kestirilememiş etkenler ortaya çıkarmıştır. Bu sınıfın Lenin'le Troçki tarafından öngörüldüğü söylenebilir; peki, neden öyleyse toplumculuğun evrimini aksatan bu etken etkisiz kılınamadı? O anın bilgileri içinde buna olanak bulunmadığı için besbelli.

Bugün, Marksçılar bize, hiçbir yerde yürürlüğe konamadığına göre, toplumculuğun ne olacağını bilemediklerini söylüyorlar. Buysa, kendimizi tarihsel gerekirliliğin akışına bırakmak, ona boyuneğmek demektir, ve hiç de bilimsel bir tutum değildir. Çağdaş anamalcılıkla toplumculuk deneyimlerine katlanmış insanlar olarak, "İnsan" bilimleri, özellikle toplumbilim ve tutumbilim henüz sahici birer bilim dalına dönüşemediğine göre, durmadan işe yaramaz denemelere girişmek yazgımız mı acaba? Toplumbilimin ve tutumbilimin elinde bugün bilimsel araştırma ve deneme yolları yok. Kimi süreçlerin sayılamalı (istatiksel) incelemesiyle yetiniyor, bu süreçlerin etkenlerinin, çoğu kez araya girmeye izin verecek gerçek araçlar bulamadan, kendi bildikleri gibi düzene girmelerine göz yumuyorlar. Yorum sonradan geliyor. Yön verilse bile, bu ancak alt-bütünler, ayrıntılar üzerinde oluyor. Karşılıklı düzeltmeler yapılıyor. Geçenlerde Edgar Morin'in belirttiği gibi, uzmanlar 1968 Mayıs ve Haziranında Fransız tutumbiliminin (ekonomisinin) tam anlamıyla çökeceğini, bir daha toparlanamayacağını söylemişlerdi; oysa Temmuz ayında, tutumbilimsel yaşam olanca verimiyle sürüyordu. Bunun üzerine uzmanlar: "Her şey yolunda, parasal bunalım olmayacak" dediler, ama iki ay sonra bunalım patladı. Bir bilim dalıyla onu uygulayanları kıyaslamamak gerektiği, hekimliğin kimi hekimlerin tanı koyarken düştükleri yanılgılara bakılarak yargılanamayacağı doğrudur elbet.

Sahici tutumbilim ve toplumbilimlerinin bulunmayışının sonucu, sağaltımın hâlâ hastalığı yaratan nedenlere değil, hastalık belirtilerine dayanılarak yürütülmesidir. Marksçılık kimi mikropların varlığını ortaya çıkarmıştır, ama hastalığın kol gezdiği yere inip etkinlikte bulunamamış, tasarladığı sağaltım kuramlarını uzun erimde deneyememiştir. Bilimsel olarak iyileştirici olmaktan çok yorumsaldır. Pasteur aşamasındadır, Fleming'le Walksmann evresine geçememiştir. Hâlâ Nostradamus evresinde olmadığımıza bakıp şükretmeliyiz elbet. Koch'un verem mikrobunu buluşu verem hastalığının tanınmasında temel bir aşama olmuştur.

Son savaştan önce, pek etkili olamayan kesip biçme hekimliğiyle sanatoryumların kurulmalarını sağlamıştı bu aşama. İyi ama, streptomisin'in, nimifon'un bulunuşundan sonra, bütün bunlardan geriye ne kaldı? Demek ki, temel bilimsel buluşçuyla toplumbilimsel ve tutumbilimsel buluşçuyu birbirinden ayırmak gerekir. Birincinin elinde bir yöntembilimin, bir matematik dilin güçlü ve kesin gözlem araçlarının; tek bir etkeni ya da içlerinden birkaçını değiştirerek bir süreci yalıtma, ayraç içine alma, sonra bu süreci kendi çevresine yeniden sokup onun tarafından nasıl etkilendiğini, onu nasıl etkilediğini görebilme; son olarak da giriştiği deneyi yüzlerce kez değiştirerek yineleme olanağının bulunması, elde edilen sonuçlara gerçek bir değer kazandırır. İkincisiyse bir bilginden çok sanatçıya yakındır, çünkü yalnız geçmişin zorla benimsetilmiş süreçlerini yorumlayarak edimde bulunur; bu süreçlerin etkenleri yeterince tanınıp gözlemlenmemiştir, duygusal açıdan yalıtılmamıştır, kurtulmaya çalıştığı bir toplumsal ya da sınıfsal gerekirlilikle, bir güdülenmeyle seçilmiştir. Bir bilim dalının bilimsel olduğunu söyleyip yinelemek onun gerçekten bilimsel olmasına yetmez. Bu dediğimize, her türlü bilimsel ilerlemenin, en sağlam kanıya dayalı bilgiler karşısında bile bir ölçüde kuşkucu davranmaya dayandığını saptayarak inanabiliriz; oysa kuşkuculuk bağlanmış siyasetçide ne kadar ender bir tutumdur? Bugünkü bilimsel verilerden kuşkulanmak buluşun temel etkenidir, toplumsal-siyasal eylemdeyse ancak köstek olabilir.

Bu, insan bilimlerinin de günün birinde kendilerinden öncekiler gibi, kesin nitelikler kazanmayacağı anlamına gelmez elbet. Ama bugün, coşumculuktan (romantisme) ve laf ebeliğinden başka bir şey olmayanları bilimsel olgular sayamayacağımızı gösterir. Burada artık egemen olamadığımız, simgelemekle yükümlü olduğu gerçek nesnenin ta kendisiymiş gibi kullanılan, dönüşümlerini bize bildirmeden evrim geçiren sözcük söylencesiyle burun buruna geliyoruz.

İnsan bilimlerinin günün birinde olgunluğa erişmelerini yürekten dilemeliyiz, çünkü çağdaş insan uzun süre onlarsız kalamayacak. Uygulayımsal evrimin, çoğu kez kentsoylu bilincin İnsancılık (hümanizm) adını verdiği dalın zararına, büyük bir hızla bu gelişmeden yararlanmış olması üzücüdür. "Bilinçsiz bilim..." Kentsoylu sınıf, kendi ayrıcalıklarına dört elle sarılmış, önyargılarına hapsolmuş, şimdiki bilimsel değil, uy-

gulayımsal (teknik) evrimin kökeninde kendi çıkar anlayışının yattığından habersiz, bilimsel ilerlemenin yeline kapılıp gidişini duyumsadığı bir öğretinin özlemini çekmektedir. O Phidias'la Platon'un düşünü görmekte, ortaklaşmacılarsa (komünistler) Troçki'yi bir yana bırakıp Marx'la Lenin'i tanrılaştırmaktadır. Hiçbiri insanlığın (hani nasıl derler) bir "boyutunun", bilimsel boyutunun, İnsan bilimleri boyutunun eksik olduğunu görememektedir. Ne denli az bilimsel gözükürse gözüksün, bu alanda onlara ilk adımları Freud attırmıştır. Şimdi bize düşen, birçok yönde, bu uzun yürüyüşü sürdürmektir.

* * *

İnsan bilimlerinin somut bilimlere oranla geri kalışının nedeni ne acaba? Bence bu, insan görüngülerinin karmaşıklığındandır. Bilimin, *somut dünyayla ilgili bilgilere* dayandığı açıktır. Yüzyıllarca, canlıcı görüş benimsendi, dirimsel bir gücün varlığı kabuledildi, ve dirim somut doğanın yasalarına ayakuydurmayan evrende ayrı bir şey sayıldı. Yakın geçmişte, dirimsel olguların karmaşıklığı konusunda gittikçe gelişen anlayış onları somut dünyanın gerçekliği içine soktukça, sapkın görüş yıkıldı. Dirimsel görüngüler de ayrı bir tinsel "boyut"un varlığını savunan geniş bir ordu vardır bugün. Bu orduyu yenilgiye uğratabilmek için, bilgilerdeki evrimin, şimdiden yaptığı gibi, tinselliği daha üst düzey bir karmaşıklığa ulaşmış doğal-kimyasal dünyaya sokmasını beklemek gerekecektir. Bugünkü aşamada, bir sonraki karmaşıklık düzeyinin, toplumsal-tutumbilimsel olguların karmaşıklığının hâlâ masal dünyasında kalmasını anlamak kolay. Bir üst derecedeki karmaşıklık, bu karmaşıklığa yolaçan etkenleri, değerlendirilmesi epey güç, ama hatırı sayılır oranda arttırır. Bir bütünde toplayabilmek üzere bilgisayarın kullanılabilmesi için, önce, bu etkenlerin tanımlanması, sayılması, karşılıklı ilişkilerinin bilinmesi ve makinanın anlayacağı bir dilin bulunması gerekir.

Bugün her türlü eyleme geçiş ancak görgül (empirique) olabilir. *Yasalar*, başka bir deyişle *değişmez yapılar ile akılcı söylem altında gizlenmiş arzularımızın bu işteki payını birbirinden ayırabilmek için* daha epey zaman geçmesi gerekecektir sanırız. Toplumsal-tutumbilimsel olguların araştırılmasını sağlayacak araştırma araçları henüz bulunmadı.

Aya cebir kullanarak gitmek istiyorlar, oysa biz bilgisayar olmadan uzay gemisi yapılamayacağını biliyoruz; bu, kuşkusuz, günümüzde yazınsal "aşırı solcu" adı verilen kesimin temel niteliklerinden biridir; onlar aya vurgun ozan ya da güzelim falcılar gibi, oraya balonla gitmeyi düşlemektedir. Bilim, olguların düşgücüne nasıl ağır ağır, bir bakıma istemeye istemeye bel kırdıklarını öğrenmektedir. Toplumbilimin ilkin kendi Orta Çağ'ını ve simyasını yaşaması gerek; kendi Lavoisier'sini bekliyor bugün. Onları birbirine bağlayan yapıların ortaya çıkmasından önce, görgül olguların birikmesi gerekecek. Toplumbilimsel araştırmanın temel aracı hâlâ, duyarlı bir aygıtla çeşitli enerji değişimlerinin ölçümü değil, söz'dür, söylemdir. İç devindirici güçlerinin kimi etkenlerini yeni yeni bulgulamaya, aralarındaki ilişkileri sezmeye başlayan tutumbilim için de geçerlidir bu.

Ve bu, sonuç olarak, *İnsan bilimlerine hâlâ egemen olan duygusallığı* açıklar gibidir. Yeterli sayıda kendisini doğruladığı zaman, bilimsel doğru tutkulu tartışmalara hiç aldırmaz. Toplumsal-tutumbilimsel olguların algılanmasında görülen duygusal taşkınlıklar, giderek şiddet, öfke ve kin, bu alanda henüz insanlık güldürüsünden, sirk oyunlarından kurtulamadığımızı, deneyodasının serinkanlı, açıkgörüşlü ortamına ulaşamadığımızı düşündürüyor insana.

VII

ÇAĞDAŞ TOPLUMSAL-TUTUMBİLİMSEL DÜZENLERİN ELEŞTİREL İNCELENMESİ

MARKSÇI öğretiler, söylenenleri bir de bizim yinelememizi gerektirmeyecek kadar geniş bir çevreye yayılmış durumdadır. Biz yalnız, üretim araçlarını elinde bulundurmanın ücretliyi üretime yön verme olanaklarından yoksun bırakışına değinmek isterdik. Ücretlinin emeğiyle yaratılan artı-değerin tümünün kentsoylu tarafından tüketilmesi usa uygun değildir; öyle olsaydı, bunların sayısı işçilere oranla çok büyük olurdu ve, demokrasiye dayalı bir düzende, kurulu düzeni değiştirmeyi kimsecikler düşünemezdi. Kentlinin kişisel tüketimi ulusal gelire oranla önemsiz gözüküyor; bunun hesabı sık yapılmıştır. Artı-değer, Devlet'in doğrudan ya da dolaylı aracılığıyla, yatırımlara, dolayısıyla işleyimin gelişmesine harcanır. Bu artı-değer, pazar yasalarına bağlıdır. İşçinin emeği satıldığı için artı-değer vardır. Anamalcı tek başına bu ürünün tüketimini gerçekleştiremeyeceği için, emekçinin kendi sınıfının emeğiyle yaratılmış ürünün alıcısı olması gerekir. Daha çok satınalabilmesi için, ücretinin artması, yaşama düzeyinin yükselmesi zorunludur. Bu gerekirlilik herkesi hoşnut eder gibi gözükmüyor, çünkü emek gücüne verilecek paranın en düşük düzeyde tutulmasını sağlayan belli ölçüdeki işsizlik insanların bir bölümünü mutsuz kılıyor. Aynı çerçevede yeralan ödünç para da emekçinin yabancılaşmasını arttırıyor. Ancak, dizge, genel

olarak, elden geldiğince çok sayıda insanın tüketim iştahını doyuracak gibidir. Ve bu dizgede, *anamalcının kendisinin de ücretli kadar yabancılaşmış durumda olduğunu saptamak* son derece önemlidir. Üretim araçlarını elinde bulundurup ne yapar? Başka üretim araçları. Hangi erekle? Yalnız kendininkini değil, herkesin tüketimini arttırmak için. Tüketim toplumu budur. İşçinin anamalcı yararına sömürüldüğünü söylemek bize pek doğru gözükmüyor. *Hem işçi, hem anamalcı, bir söylence uğruna sömürülmektedir,* daha doğrusu, hem anamalcı hem işçi yabancılaştıkları, bilincine varmadıkları bir gerekirlilik tarafından sömürülmektedir; bu yabancılaşmada anamalcı işçinin önündedir. İşçinin üretim araçlarını ele geçirmesi bu gerekirliliğin bilincine varmasını sağlamayacaktır. Toplumcu devrimi gerçekleştirmiş ülkelerde, işçi sınıfı, artı-değere yön vermek için, belli bir birey türüne, uygulayımcı ya da uzmanlara seslenmek zorunda kalmıştır; bunların, artı-değerin büyükçe kesimini tek başlarına tükettikleri söylenemez elbet. Toplumsal bütün için bir ereklilik saptadı bu insanlar, üretim için üretim. Sözkonusu ülkeleri işleyimsel geriliklerinden kurtaracak ağır işleyimin kurulması aşamasında bu tartışılmaz bir iyilikti elbet. Aynı devrimi, geçen yüzyılın sonunda, Batı Avrupa'da kentsoylu sınıf gerçekleştirmişti. Bu sınıf, gelişmesini sürdürebilmek için, işçi sınıfını tüketime katmak zorunda kaldı. Doğu Avrupa ülkelerindeki partili yönetici sınıfın, ilerki yıllarda, içine yuvarlandıkları tutumbilimsel bunalımdan kurtulmak istiyorlarsa, aynı şeyi yapmak zorunda kalacağı söylenebilir. Yönetici sınıf işbaşında kalmak istiyorsa, işçi sınıfının yaşam düzeyini yükseltmek zorundadır. Üretim araçları sahipliğinin değilse bile, artı-değerin nasıl kullanılacağına karar verme gücünün belli bir toplumsal sınıfın elinde bulunacağı bu ülkelerle anamalcı ülkeleri neyin birbirinden ayıracağı merak edilebilir. Üstelik, buralarda artı-değerin kullanılacağı yeri kararlaştırma yetkisi partili yönetici sınıfın elinde kalacağa benzemektedir. Artı-değerin kullanımında özgür olamayacak, işçilerin yaşama düzeyini yükseltmek zorunda kalan kentsoylu sınıf gibi o da şaşmaz bir gerekirlilikle elindeki kaynağı büyük kalabalığın tüketimine yöneltmek zorunluluğunu duyacaktır.

Gerçekte, *işçi sınıfının yaşama düzeyinin yükseltilmesi amaçlardan yalnız biridir, ve doğrusunu isterseniz, bunun toplumculuğun ancak ikinci*

amacı olması gerekirdi. Anamalcı düzenin bu amacı daha iyi gerçekleştirmediği pek kesin değildir. Kentsoylu sınıf, birincil ereği olan kârı arttırarak ayakta kalabilir; bunun için mal satması gerekir, dolayısıyla satınalan işçi sınıfının yaşama düzeyi yükselir. Kâr amacı gütmeyen partili yönetici sınıfı insa, ayakta kalabilmek için, güvenlik gücüyle zorlamaya başvurması gerekmiştir.

Toplumculuğun asal amacı, *insanların bir sınıfın egemenliğinden kurtarılmasıdır,* ama yönetici sınıfın ortaya çıkışı, bunun için, üretim araçlarının özel ellerde bulunuşuna son verilmesinin yetmediğini göstermiştir.

Egemenlik kesin bir görüngüdür. İşçi sınıfının kendi yazgısını güvence altına alamayışıyla dile gelir. Bireysel ve toplumsal yaşamın bütün asal kararları, tutumbilimsel baskı kümeleriyle tekellerin, Doğu Avrupa'daysa, uygulayımcı ve yönetici kümelerin elindedir. Ancak, sözü geçen baskı kümeleri de kendi yazgılarına egemen değildir. Birer tüketici olarak tüketim ürünlerinin kendilerine sağlayacağı kârdan çok, şaşmaz bir gerekirlilikle, kâr için kâr, egemenlik için egemenlik ilkesiyle elleri kolları bağlıdır. Meclisli yönetim de, en geniş sayıda insanın isteğinin dile gelmesine izin veriyormuş gibi büyük bir kandırmaca gerçekleştirir, çünkü yön verilmiş bilgiyle kafası zehirlenmiş, temel toplumsal ve tutumbilimsel etkenlerden habersiz, kendi değer yargılarının yarattığı gerekirliliğin bilincinde olmayan, üzerinde oynanan oyunu yakalayamayan bilisiz, bilinçsiz büyük çoğunluk verilen buyrukları yerine getirir. Bu söz dinleme ikinci eldendir, çünkü yönetici sınıfın gerekirliliğine ayakuydurur; yönetici sınıfsa, aynı derecede bilinçsizce, kendi gerekçelerinin, güdülenmelerinin egemenliği altındadır.

Bundan ötürü, sınıf kavramı, içindeki gerçeklik payına karşın, bizi insanlığın yazgısı temel sorunundan uzaklaştırır. "İnsanın özü"nden sözedildiğine göre, bu öz, tüketim ürünlerinin üretilmesiyle sonuçlanan çalışma mıdır, yoksa değişik bir erekliliğe yöneldikten sonra, dolaylı olarak aynı sonucu veren bilgi midir? asıl sorun işte budur. İnsanın özü bilgiyse, evrim kapısı ardına dek açık demektir. İnsanın özü çalışmaysa, evrim bunalımlara, parasal egemenliklere ve savaşlara açık demektir, hem de egemen öğretiler ne olursa olsun.

Kentsoylunun görünürdeki ereği, tüketim yoluyla kâr, harcadığı çabaya denk bir "kâr getirmez". Birkaç yöneticinin, yönetici genel başkanın tüketim gereksinmelerini karşılamak üzere o dev boyutlu işleyimlere, binbir kollu tekellere ne gerek vardır. Bir avuç insanın temel ereği bu olsaydı, işçi sınıfına, bu insanlara hiçbir şey yapmadan aynı yaşamı sağlama öğüdü verirdik, çok daha kârlı çıkardı. Bilinçaltı güdülenme tüketim doymazlığıyla sınırlandırılamaz; işçi sınıfının yanılgısı, çoğu kez, doyuramadığı için son derece haklı tüketim susuzluğunu kentsoyluya yakıştırmasıdır. İnsan ancak elinde olmayana bakıp kamçılanır. Bu, elleri alabildiğine açık iken, balıklama işçi hayranlığına savrulan pek çok kentsoylu çocuğunun tutumunu açıklar.

Peki, nedir kentsoylunun asıl gerekçesi? Dostum J. Baillet'nin sık sık parmak bastığı gibi, bunun *egemenlik içgüdüsü* olduğuna inanmaya yatkınım. Baillet bunu bir ruhçözümcü olarak görüyor, ona göre asıl gerekçe kadına egemen olma arzusudur; bunun için de, öbür erkeklere göre, üstünlük sağlayan konumda bulunmak gerekir. En güçlüler, bedensel ve zihinsel olarak en yetenekliler, en kurnazlar egemen olmuşlardır ilk soplara, çünkü olabildiğince çok sayıda kadının hayranlık ve sevgisini kazanabilmişlerdir; bütün hayvan türleri gibi, büyük insansılarda da bu iş böyle olmuştur. Dünyanın kendisi kadar eski, simya ve madenleri altına çeviren taş aracılığıyla gücü, zenginliği cinsel egemenliğe bağlayan, durmadan yinelenen eski öyküdür bu. Dr. Faust'un öyküsüdür. Bugün artık Tarzan olmak gerekmez, çok daha kolayı, büyük bir kuruluşun yönetici başkanı olmak yeterlidir. Gerisi düpedüz yazındır, aynı dili kullanmadığı için aslında hiçbir şey açıklayamayan Descartes'çı açıklayıcı söz aracılığıyla bir güdü'nün açıklanmasıdır: insan toplumu, ta başından beri, bunları yasakların karanlık alanına kapattığı için alabildiğine bilinçdışı güdülenmeleri saklayan bilinçli söylem. Buysa gerçek çelişki olabilirdi: tek bir erek güden, arzumuzun binbir kılıkta dile gelebilmesini isteyen sayısız "karmaşık bileşeni", çeşitlemeleri ile cinsel egemenliğin köklü doğası insan türünün sürebilmesi için gereklidir. Bireyinkinden daha karmaşık bir erekliliğe yanıt verir; o olmasa, tür söner giderdi, en azgın bireycilik, en barbar yarış ona dayanır. Baillet, bir akşam, sevişirken, artı-değerden daha anlaşılmaz, uçsuz bucaksız bir yasaya boyuneğdiğimizi söylemişti; gerçekten de, tarihsel gerekirliliğe yön veren odur. İşçi sınıfının, uygulayımcıların, partili yöneticilerin, kentsoyluların, sahici ya

da düzmece aydınların, yeryüzündeki bütün buluşçuların davranışına yön veren gerçek yasa budur.

Bu varsayım doğruysa, en büyük bütün olma, bütün öbür alt-bütünleri bağrında toplama üstünlüğüne sahip demektir. Anamalcı; kâr amacı güttüğünün bilincinde olduğu zaman bile, aslında toplumsal güç aracılığıyla cinsel güce kavuşmak istediğinin ayrımında değildir; böylece, belki kendisini pek kayırmamış olan cinsel güce erişecek, ya da en azından, bu güdüsünü dile getirip doyurabilme kolaylığına kavuşacaktır.

Küçük yaşta iğdiş edilmiş insanlardan oluşan bir toplumun daha akıllı uslu olacağını söyleyemeyiz, çünkü tek bir kuşağın sonunda silinip gitmesi bir yana, güdülenmesini de yitirecektir.

Hoşgörüsüz Marksçılardan geri kalmayan dogma ve yorum aşırılıklarına savrulmayan bir ruhçözümcü toplumbilim insan toplumlarının, davranışlarının ve evrimlerinin tanınmasında bize ek bir bilgi sağlayabilir mi acaba? Hiç de savsaklanamayacak bir boyuttur bu. Ancak, bunun için, insan kümeleriyle toplumlarına uygulanamayacak bireyci sağaltım yöntemini, divan ruhçözümlemesini unutmak gerekir. *Cinsel arzuyu insan türünün temel verilerinden biri sayıp* edimlerimizin gerekçesinin asal öğesinin ne olduğunun bilincine varırsak, belki basmakalıp laf ebeliklerinin bizi düşüreceği yanılgılardan kurtulabiliriz. Toplumsal davranışlara açılan, vaktinden önce kapatmamak gereken bir penceredir bu. Türün yasasına bilincine varmadan ayakuyduran bireyin aradığı bilinçdışı arzularının doyurulmasıysa ve bu, hangi biçimde olursa olsun toplumsal gücün elde edilmesinden geçiyorsa, bugünkü toplumsal-tutumbilimsel tutarsızlığı anlamak kolaylaşır. İnsan kendine söz'ün canlandırdığı bilinçli bir ereklilik saptar, bunun sonuçlarını sayılarla çözümler, oysa daha derinlerde, tanımadığı, kendisini alıp istemediği yerlere götüren bir akıma kapılıp sürüklenmektedir. Bu, sonradan, sözümona bilimsel bir yolla, hangi düzenekle bu kadar uzağa sürüklendiğini açıklamasını engellemez elbet; oysa aynı anda, akım onu, tam bir bilgisizlik içinde, tanımadığı, ancak karaya oturduktan sonra bulgulayacağı kıyılara götürmektedir. Günün birinde, bu kara parçalarından biri devrimlerin dalgaları arasında boygöstermiştir: partili yönetici erki.

* * *

Wilhelm Reich'ı okumuş kişiler bilir, bu yazar, henüz hiçbir çağdaş toplumun doğrudan ele almaya yanaşmadığı önemli bir sorunun bilincine varmıştır. Reich'ı yerleşik ruhçözümlemesinden, özellikle de Freud' unkinden ayıran başlıca nitelik, görünüşe göre, şudur: iki yaklaşım da, bilinçdışı cinsel güdülere bireysel ve toplumsal evrimde temel payı ayırmakta birleşir. Ama Freud'a göre, sözkonusu bilinçaltı dünyası ortaya vurulduğunda, bilinçli olarak aşılabilir ya da yadsınabilir. Bir bakıma, burada bir değer yargısına bilinçli olarak boyuneğme sözkonusudur; oysa, daha önce sık sık belirttiğim gibi,[1] bu değer yargısı yalnız ayakta kalabilmek üzere onu yasaya dönüştüren toplum için bir "değer" taşır. W. Reich, oldukça anlamlı bir benzetme kullanır. Şöyle der: "Doğal açlığını giderme gereksinmesinin baskı altına alınması insanları hırsızlığa yöneltmiş, bu da hırsızlığın yasaklanması zorunluluğunu doğurmuştur."

W. Reich'ın, o günkü ahlâk anlayışlarının, dolayısıyla toplumsal-tutumbilimsel yapıların varlığından ötürü gerçekleştirilmesinde karşılaşılacak güçlüklerin bilincinde olarak önerdiği, hem çocuk, hem yeniyetme, hem de ergin kişide doğal cinsel güdülerin açılıp çiçeklenmesine izin verecek cinsel özgürlüktür; böylece, cinsel arzuların bilinçaltına itilmesinin ve çıldırmaların önleneceğini umar. Ona göre, sözkonusu cinsel özgürlük, varlıklarını zorlayıcı ahlâka borçlu "topluma aykırı" ikinci elden güdülerin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır.[2] "Doğal" güdülerle bunların ahlâklar tarafından baskı altına alınmasının doğurduğu "ikinci elden" güdülerin hep birbirine karıştırılmasına üzülür. Marksçılığın babaları cinsel sorundan habersiz oldukları için, tutumbilimsel soruna ağırlık veren Rus devriminin, ilk yıllarında karşısına çıkan fırsatı kaçırışını anlatır. Kadının toplum içindeki yerinin, parasal özgürlüğe kavuşmasının tarihte ilk kez özgün bir çözüm bulma fırsatını yaratmasına karşın, Rus toplumculuğunun cinsellik alanında hızla kentsoylu ahlâk ölçülerine dönüşünü gözler önüne serer. Şu satırları yazan W. Reich'a katılıyoruz:

---

[3]Burada Laborit'ye yakışmayan bir dalgınlık var; Reich'ın bütün yapıtlarının başında şu tümceyi okuruz: *"Sevi, çalışma ve bilgi dirimin temel kaynaklarıdır, dolayısıyla yaşama onların yön vermesi gerekir"*. Üstelik, astlık-üstlük sıralamalarından nefret ettiği halde, dirimbilimsel enerji biliminin bu büyük öncüsü, bizi vareden işlevi, *sevi*'yi en başa koymuştur. —*B.O.*

[1]H. Laborit: *Biologie et Structure* (Dirimbilim ve Yapı), Gallimard, "İdées" dizisi.

[2]W. Reich: *Cinsel Devrim.*

"Devrim öğretisel üstyapıda başarısızlığa uğradı, çünkü devrimin dayanağı olan insan denen varlıkların tinsel yapısı değişmemişti." Biz de öteden beri buna benzer düşünceleri dile getirdik.

Gerçekte, Freud'un da, Reich'ın da yapmadıkları bir noktaya parmak basmak, toplumsal örgütlenmede cinsel güdülenmenin alacağı yeri, sırayı belirtmek ivedi bir görev gibi gözüküyor.[3] Salt koşut bir süreç mi cinsellik? Marx'ın "insanın özü çalışmasıdır" tümcesine şu tanımı da eklemeli miyiz: "insanın özü çoğalmadır"? Bu ikisi de bütün'ü dile getiren tümcede vardır: "bir birey ve canlı türü olarak insanın özü, soyunu sürdürmektir". Bizce buna ulaşmanın en etkili yolu "bilgi"dir. W. Reich, bilinçdışı türün sürdürülmesi ereğini ikinci düzleme atıp cinsel arzuyu asal erek sayarken ne ölçüde haklıdır acaba? Bu, sonucu neden saymak değil midir? Kutsal Kitap'taki "acılar içinde doğuracaksın" sözü belki de, bugün çağdaş dünyada sürüp giden cinsel zorlamanın ilk toplumsal biçimidir. Bu sözün cinsel eşdeğeri sinirceler, çıldırmalar, doyumsuzluk, suça yönelme, son olarak da cinsel egemenlik olabilir; temel dirimsel görüngü, birinci olguda acı çekilmemesi, ikinci olgudaysa haz duymama değil, kendini sürdürmek isteyen can'ın derinlerinde yatan yasadır sanırız. Burada da bilgi, yöneleceğimiz son erektir; temel dirimsel yasaların sıralanışını bilimsel olarak saptadığımız gün, onları insan türünün sürüp evrim geçirmesinde kullanabileceğiz.

Boşa giden devrimlerin, yazçizci erklerinin, uygulayımcı egemenliğinin, bütün baskı kümelerinin, insanın insanı sömürmesinin ortaya çıkışının altında, ister bireysel ister kümesel ister sınıfsal olsun, egemenlik kurma içgüdüsünün temelini, cinselliğin dirimbilimsel görüngüsünü bilmeyiş yatmıyor mu acaba? Öyleyse, Marksçılığın yardımıyla kadınla erkeğin ansızın cinssiz meleklere dönüştüklerini varsayarak toplumculuğu cinselliğe yer vermeyen bir öğreti içinde düzene koymaya çalışacak yerde, cinsel arzunun bastırılmasına dayalı bir anamalcılıktan aynı ölçüde bastırıcı bir toplumculuğa değil, cinsel arzunun bastırılmasından cinsel güdülere boyuneğmenin bilimsel yollarla düzene konmasına geçişin incelenmesi daha ivedi bir sorun değil midir?

Soruna usa uygun bir çözüm bulunsa bile, birkaç soru kalıyor geriye. Cinsel yasakları yüceltmenin, sinircelere, çıldırmalara, adam öldürmelere

yolaçmanın yanında, yaratıcılığı da kamçılamadığından iyice emin miyiz? Sanatçıların çoğunun tinsel açıdan hasta oluşu insana bunun tersini düşündürüyor. Bilimsel yaratıcıların tinsel açıdan daha uyumlu oldukları doğrudur. Sonra, başka bir soru geliyor usa: "Yaratıcılığı cinsellik mi kamçılıyor?" Başka bir deyişle, hayvan türlerinin sürüp gitmesi yalnız cinselliklerine mi bağlı? Yukarıda, insan toplumlarının toplumsal-tutumbilimsel örgütlenmesinin, bireysel ya da sınıfsal egemenlik kurma, güç elde etme susuzluğuna yön veren derin, engin bir cinsellik dalgası içinde yeraldığını gördük. Bize son derece önemli gözüken, daha önce hiç belirtilmemiş bir noktaya, buluşçuların işlevine değindik. Buluşçular yalnız cinselliklerinin simgesi mi?

İnsan evrimine damgasını vuran *merak, bilgi susuzluğu* da cinsel çerçeveye mi giriyor, yoksa başlı başına bir ereklilik mi? Bir bakıma, ikisi de türün ayakta kalmasını sağlayan, iki ayrı güdü mü sözkonusu? Delikli bir tahta üzerine konan ve ilkin bu delikleri kolaçan eden fareyi devindiren şeyin cinsel güdü mü, arkadaş arayışı mı, yoksa merak adını verebileceğimiz güdü mü olduğuna, sinirsel-dokusal düzeneğinin, derideki dirimsel gerekirciliğinin ne olduğunu bilmeden, nasıl karar verebiliriz? Bu görüngünün her gün gözlenmesi bize ikinci yorumun doğru olduğunu düşündürüyor. Öyleyse, bu iki köklü güdülenme arasındaki ilintilerin belirlenmesi gerekir. Cinsel enerjinin dokualtı dizgeye bağlı bulunması cinsel güdüyü hayvansal evrimin daha derinlerine yerleştiriyor, meraktan daha belirli, daha temel duruma getiriyor. Dirimi, çevrenin araştırılmasına izin veren belli bir devinim özerkliğine bağlı merak olmadan da düşünebiliriz; buna karşılık çoğalmayı, kuşaklar boyunca kendini aktarma yeteneği olmadan düşünemeyiz. Son olarak, insan beyninde alın yumrularının, çağrışım dizgelerinin, dilin, soyutlamanın, imgelemin gelişmesi, bir üst basamaktaki örgülenme ve karmaşıklaşma düzeyinin daha eski düzeyleri içerdiğini gösterir. Bu son düzey, yukarıda sık sık belirttiğimiz gibi, altta yatan düzeyleri görmezden gelemez; insanın tinsel dünyası, birey ve tür açısından, sözkonusu düzeylerin toplumsal ve tutumbilimsel yasaklarla bastırılmış ya da kamçılanmış haliyle değil, uyumlu düzenlenmesiyle doğru işleyebilecektir.

* * *

Şu ek *y* kromozomunun suçluların ya da katillerin ortaya çıkmasında etkili olduğu öyküsünün ilerde doğrulanması ya da yalanlanması pek önemli değildir. Önemli olan, bir an için, onurluluğun bireysel temelleri konusundaki değer yargılarımızı sarsabilmiş olmasıdır. *Y* kromozomu çağdaş toplumların birey karşısında yüklenecekleri ezici sorumluluktan kaçmalarını sağlayan sözümona bilimsel bir masal da olabilir. Artık birey de sorumlu değildir, toplum da. Bütün kusur şu *y* kromozomundadır. İyi de, asıl kusur kadında *x*, erkekte *xy* kromozomlarının bulunmasında, cins ayrımında değil mi acaba? Peki kusur ne? Neye göre kusur? Napolyon yasasına göre mi? Bizim yavaş evrim diyeceğimiz devrim görüngüsü, türün sürüp gitmesini düzene koyan gerekirlilikle toplumsal kümeleri yönlendiren temel karşıtlığın; bir alt-karmaşıklık düzeyindeyse, pek çok akıl hastalığı ve suça yatkınlık, türün sürüp gitmesi ile bilinçsizce, derinlemesine özdeşleşen bireysel gerekirlilikle toplumsal kümelerin ayakta kalmasını sağlayan gerekirlilik arasındaki karşıtlığın sonucu değil mi acaba?

Bundan çıkacak sonuç, bütün karşıtlıkların ortak etkeni olduklarına göre, toplumsal kümelerin ortadan kaldırılması gibi gözüküyor.

"Bütün dünya çocukları..." Düşülke. Ama Düşülke yalnız bir sözcüktür, çünkü ya insanlık asal ereklilik diye bilisizlikten kaçmayı, öğretisel ve uygulayımsal çokyönlülüğü benimseyecek, ya da şimdiki gibi kargaşa, acı ve kıyım içersinde yüzecektir. Bilisizlik ve koşullanma, ister işçi, ister kentsoylu olsun, insanın gerçek düşmanlarıdır. Bilgisizlik yalnız kimi insanların bilgi edinmekte karşılaştıkları güçlükten gelmez. *İnsanın çoğu kez yalnız arzularını doyuran şeyleri tanımak isteyişinden de gelir.* Yasaklanmış birincil ya da ikincil güdülerini tanıyarak değer yargılarının doğrulamasını bulmak ister. Doğrunun aydınlığı ansızın yüzüne çarptığı, bilinçaltının karanlık katmanlarını aydınlattığı zaman, ışık korkusuna kapılıp gözlerini yumar. Simyayı kimyaya, yogayı çağdaş doğabilime, siyaseti sinirsel-tinsel-dirimbilime yeğler.

Freud yanıldıysa; insan kişiliği, aralarında üretim ilişkilerinin de bulunduğu insanlararası bilinçli ilintilerde ve mantıklı dilde yatıyorsa, toplumsal-tutumbilimsel olguların somut çözümlenmesinin bizi sınıf sorunlarını çözmeye götürmesi gerekir. Ama eğer insan kendi bulunduğu memeli hayvanlar kümesinin dirimsel nedenselliğini varlığında taşıyorsa

ve bilinçdışının temel niteliği bilinçdışılık olduğu için bunu *bilinçsizce* yapıyorsa, en asal, bilinçdışı bölümünü bilmediği sorunlara nasıl çözüm bulabilir? Bu arada şunu da belirtelim, Oidipus karmaşasıyla alay etmek, davranış gerekirliliğinin bu yanıyla ve çoğu kez ruhçözümcünün düşgücünün sınırını gösteren çözümsel yorumların ayrıntısıyla dalga geçmek kolaydır. Gözönünde bulunduracağımız asal olgu şudur: insan, canlı varlık olarak, canlı kalmasıyla çakışan, yaşamını sürdürmesi için kesinlikle gerekli dirimsel düzeneklere bağlıdır. Bunlar onun çevre karşısında karmaşık yapısını ayakta tutmasına izin verirler. Tıpkı soluk alıp verişi, yürek atışı, böbreklerinin çalışması, damarlarında dolaşan kanın dönüşü, duruşunu belirleyen kasların kasılması gibi, sinir dizgesinin temel, tepkesel işleyişinin de bilincine varamaz. Bu düzenekler, evrim sırasında onlara eklenenlerden çok daha temel, çok daha ilk eldendir. Onlar insanı bir memeli hayvan kılar; bu hayvan gün geçtikçe düşünen bir varlığa dönüşüyorsa, sözkonusu düzeneklerin bu düşüncede payı büyüktür. Son olarak, insanlararası ilintiler, her türlü toplumsal ilişki bunların her zaman orada duran, bilinçdışı temeli üzerinde gerçekleşir. Bu başat sorunu görmezden gelmek, kendimizi simya çağında, başka bir deyişle özdeğin özel enerji yapısının bilinmediği dönemdeki ilişkilerin araştırılması çağında bırakmak demektir. Oysa, denetlenmesine geçebilmek için bu yapının tanınması, ardından bilinmesi geçilecek ilk evredir. Öte yandan, Marksçılığın insana bir sınıf bilinci kazandırdığını kabuletmek istiyorsak, bunu, hâlâ birçok kişi için öyle kalan bilinçdışı bir ilişkiyi su yüzeyine çıkararak yapmamış mıdır? Bu açıdan, "bilinçsizce" toplumsal ruhçözümlemesi uygulamamış mıdır? Biz de zaten yalnız bu öbüründen çok daha eski dönemlere uzanan, birincil gerekirliliğin babası durumundaki davranışların altında yatan dirimsel gerekirliliği ortaya çıkarmak istiyoruz.

VIII

TOPLUMSAL GEREKİRCİLİĞİN BİREYSEL DENETİMİ ÜSTÜNE

AYDINI tanımlamak istiyorsak, belki *çalışmayı tanımlamak* yararlı olur. Yaşadığı çevreyi değiştiren, böylece yaşamını güvence altına alan insanın eylemi ilk çağların insanının anlayabildiği bir kavram olmuştur. Her birey bölümsel eylemiyle bütünün ayakta kalmasına katkıda bulununca, toplum içindeki yaşam çevre üzerindeki eylemi uzmanlaştırdı. Ondan sonra, karşılığında ayakta durmasına katkıda bulunmasını isteyerek bireyin varlığını güvence altına alma işini toplum üstlendi. Çalışma bireye, genel olarak açılıp çiçeklenmesi diye nitelendirmeye alıştığımız şeyle çelişen, erekliliği açısından toplumsal bir edim gibi gözükür. Talihsizlik sonucu, ayakta durabilmesi için yaşamının büyük kesimini harcadığı toplumun yapısı işine gelmezse, ıssız adaya düşmüş kişi gibi kendi yaşamı için ağzını açmadan acı çeker, savaşan birey ayaklanır. Uygulayımın gelişmesi, binbir parçaya bölünen çalışma gözünü diktiği ilk ereği gölgeler. Bu bağlamda, boş zaman kavramı çalışma teriminin karşıtı olur. Boş zamanlar, edimlerimizin toplumla açık seçik ilintisi bulunmayan, en kesin anlamıyla bireysel kesimini simgeler. Ya da en azından, herhangi bir toplumsal zorlamanın benimsetmediği, özgür istencimizle razı olduğumuz kesimini.

Geçmiş günlerin *zanaatçısı* benzersiz damgasını vurduğu bireysel "iş"te sevinçle çalışıyordu. Yapı kuran beyni elleri aracılığıyla bütün kişiliğinin, en bilinçsiz güdülenmelerinin somutlaştığı bir nesnenin üretiminde dile geliyordu. Böylece sözü geçen nesne, dünya konusundaki bilgisini, deneyimini, ekinini yansıtıyordu. Bugün, uzmanlaşmış davranış kişiliğin dile gelmesine izin vermez. Bu anlatımı başka yerde, boş zamanlarda aramak gerekir. Tekhücreli varlıkların çokbiçimli işlevsel etkinliği ilk hücresel toplumların oluşmasıyla, hücre uzmanlaşmasıyla hatırı sayılır ölçüde yoksullaştı. Yakın tarihli çalışmalar, dokularımızdaki görünüşte alabildiğine uzmanlaşmış hücrelerin, bütün öbürlerinin olanaklarını barındırdığını ortaya koydu. Onlarda bu olanaklar, olasılıklar "bastırılmış"tır.

İnsan açısından çağımızın en acılı sorunu, hâlâ "alet yapan bir hayvan olarak", aletin artık küçük parçalar halinde yapılması, her parçanın öbürlerinden bağımsız üretilmesi, bütünün yöneldiği temel ereğin gözden yitirilmesidir. Yapı onun dışında gerçekleştiğine, büyük çoğunluğun anlayış ve kavrayışının dışında kaldığına göre, beynin kuracağı bir yapı kalmıyor demektir. Nesnenin varlık nedeni birtakım toplumsal-tutumbilimsel gerekirlilikler karmaşasında öylesine yitip gitmiştir ki, yaratıcı edim anlamını yitirdi. Geçip gitmiş zamanın ardından dövünmek yararsız olduğuna göre, denetleyebilmek için bu çağdaş görüngünün çözümlenmesi gerekir.

İşçi, kendisini koşullayan, başka bir deyişle yabancılaştıran etkenlerin yüzde yüz bilincinde olmasına karşın, *ediminin yöneldiği asal ereği bilmeyen bir etkileyen* durumuna düşmüştür. Gittikçe artan makinalaşma onu bu işten büyük ölçüde kurtaracaktır, ama bu etkileyenin bütünün üretimine yapacağı katkı salt enerji düzleminde ne denli az olursa olsun, sözkonusu katkı zaman açısından ne denli kısalırsa kısalsın, bireysel yaşamına harcayacağı zaman ne kadar artarsa artsın, yabancılaşma ancak edimlerine yeni bir erek gösterilirse ortadan kalkacaktır. Yoksa, insan günde birkaç saat birtakım düğmelere basarak makinaların çalışmasını denetlerken, bugün "kol işçisi" adını verdiklerimize ya da niteliksiz işçilere oranla harcayacağı ısı oranı düşse de, kas devinimi açısından en aza indirgenmiş etkinliği yine de dayanılmaz, yabancılaştırıcı bir etkinlik olarak kalacaktır; zamanının yüzde seksenini kendine kullanabilse bile.

Kuşkusuz, duygusal yanına, kafasındaki değer yargılarına, koşullu tepkelerine (reflexe), eski içgüdüsel beynine seslenip edimlerine ta uzaklarda görünen bir erek kazandırabilir, bunu yeterli güdülenmeye dönüştürebilir, yabancılaşmasını kabullenmesini sağlayabiliriz. Bütün toplumlar, bireyi köleleştirmek üzere, ülkü ya da yüceltme adını vererek bu yola başvurmuşlardır. Şimdi oturup bunun dökümünü çıkarmak gereksiz. Kümenin yaşamını sürdürmesi her türlü değerlendirmeyi, evrimi aştığında, bunalım dönemlerinde bu yol geçerlidir. Ancak her şey durulduğunda, büyük duygular silikleşir, uzaklardaki temel erek yitip gider, yabancılaştırıcı etkenler yerli yerinde kalır, oyuna getirildiğinin bilincine varan birey kendisini kandıran topluma başkaldırır. Göğsüne takılan yoyolar, okul bitirme belgeleri, boş kendini beğenmişlik ve bireyciliğini pohpohlayan söylevler günlük kahramanlığını beslemeye yetmez.

Oysa dirimbilimsel dizgeler bize, birkaç milyon yıldır yerine oturtulup sınanmış, hepimizi bu bireysel başkaldırılardan kurtaran bir örnek sunmaktadır. Bu dizgeler bize, *bireyi,* tıpkı anamayasal bir tepki, bir enerji alışveriş yolu, bir hücre, bir doku, bir örgen, bir dizge, tümel bir canlı varlık gibi, *düzenli bir dizge* saymaya çağırıyor. Yukarıda saydığımız öğelerin her birinde, canlı özdeğin hangi karmaşıklık aşamasında olurlarsa olsunlar, bir etkileyen, birtakım etkenler ve bir etki, eylem vardır. Her eylem etkileyeni etkileyen etkenleri belli ölçüde denetlemektedir, etkiye tepkidir bu. Öte yandan, etken olarak, aynı ya da daha yüksek bir karmaşıklık düzeyindeki bir etkileyenin denetiminde görev almaktadır. Buna karşılık, bir üst karmaşıklık düzeyi, düzenli dizgeyi işlev-düzeneğine çevirerek, etkiye tepki çemberini etkilemektedir. Böylece, her öğesel ereklilik bütünün erekliliğine katkıda bulunmaktadır.

Bireysel dirime yöneleceği bir erek kazandırabilmek, bireysel dirimin türün canlı kalmasına katkıda bulunabilmesi için, *kendisine yön veren etkenleri denetleyebilmesini sağlamak, bir parçası olduğu karmaşık dizgenin bütünsel betimlemesini elinin altına vermek gerekir sanıyoruz.* "Katılım" denen şey de böyle tanımlanamaz mı? Elde edilecek çıkarlara katılım değildir bu, öyle olursa her emekçi bir dükkancıya dönüşür, onu içinde bulunduğu küme yararına yabancılaştırırdı; hayır bu, çağın genel toplumsal-tutumbilimsel bütünlerinin kavranmasına katılmadır. Peki, bu katılım dirimbilimsel dizgeleri bilmeden gerçekleştirilebilir mi?

İnsan denen karmaşık dizge sözkonusu olduğunda ek bir güçlük beliriyor. Karaciğer hücrem yakın çevresini bir ölçüde denetleme yetisine sahiptir, bütün karaciğer hücrelerimizin çalışması beynimin doğaya uygun işleyebilmesi için gereklidir, ancak karaciğer hücrem her gün içki içmemi, yavaş yavaş karaciğer kanserine doğru yolalmamı engelleyemez. Olsa olsa, işleyişini askıya alabilir, bana birtakım ciddi uyarılarda bulunabilir. Buna karşılık, bütün bedenimin uçuruma yuvarlanmasını önleyemez. Aynı fabrika ya da uğraşta çalışan işçiler de bu durumda değil mi? Temel sorun, bireysel bilinçlerin tümünden *ortak bir bilinç*'in doğup doğmayacağı, bireysel bilinçlerin ortak bilince katkıda bulunup bulunamayacağıdır.

Burada, bilimin dışında kalan bir sorun var. Yapılması gereken bir kümenin ruhsal durumunun gözlenmesi, toplumsal kümeleri devindiren gizil güçlerin, davranışlarının ardındaki gerekirliliğin etkenlerinin incelenmesi değil. Tıpkı belli bir aşamadan sonra hücresel bir bütün'ün bir doku çoğalması değil canlı bir varlık, bir örgen topluluğu oluşu gibi —burada, bütünün erekliliğine hizmet etmek üzere hücreler, örgenler, dokular bireyselleşir—, bu varlığın bulunduğu evrim düzeyine göre belli bir bilince sahip oluşu gibi, insan küme ve toplumları da ak kâğıt üzerinde beliren düşün konusunda karaciğer hücremin yolunu izler, birer birey olarak artık bizim katkıda bulunamadığımız bir bilinç taşırlar. Bunun tersini kim öne sürebilir ve bu konuda ilerki günlerde hangi kanıtı elde edebiliriz?

Herhangi bir "insan" etkileyeni etkileyen başlıca etkenleri tanıyabildiğimizi, bu açık görüşün belli sayıda insana ve aynı yöntemle ele alınan insan kümelerine uygulanabildiğini varsaysak, her birey kendi bölümsel erekliliğini bütünün erekliliğine katabilir mi acaba? Karşımıza çıkan sorun, bütünün seçimi sorunudur. İnsanlığın bulunduğu evrim aşamasında, yalnız ulusal, tutumbilimsel, düşünsel değil, aynı zamanda ekinsel, ırksal, dinsel, uğraşsal alanda çatışan sayısız alt-kümeye bölünmüşlüğümüz içersinde, biricik etkili ereklilik, insan adı verilen bütün'ün varlığını sürdürmesi ulaşılamayacak bir amaç gibi gözüküyor, çünkü her alt-bütünün ayakta kalması ancak öbürlerinin zararına gerçekleşebiliyor.

Birlik ancak bir şey ya da kişiye karşı kurulsa da, "bütün ülkelerin işçileri birleşin" yerine "bütün ülkelerin insanları birleşin" dememizi neyin engelleyeceği pek iyi görülmese de, sınıf kavramı benzer öğeleri ulusların, ırkların ve anakaraların ötesinde birleştirebilirdi belki. Ama şimdi artık bunun boş bir laf olduğunu görmeyen mi var? "Birleşin" demek, bir Çinli'yle bir Rus'un dudaktan öpüşmesine ve, Çekler'in Sovyet tanklarına gül demetleri fırlatmasına, Fransız anamalcılarının franklarını Alman marklarıyla değiştirmemesine yetmez.

Yaşama bir anlam kazandırma açısından vazgeçilmez olsa da, insan eylemlerine yönelecek bir erek saptamak yeterli değildir. İnsanlıktan birey'e bütün örgülenme halkalarında dizgelerin tanımlanması, aralarındaki etkileşimin doğru olarak saptanması gerekir. Ömür boyu bilyalı yatak üreten bir işçinin, kendisinin ve ailesinin günlük yaşamını güvence altına almaktan başka bir erek gözetmeyen ediminin onu, gerekirliliğin kendisini dünyaya getirttiği insanlık evriminin belli bir anının ve yaşadığı özel çevrenin, dünyasal tutumbilimin, toplumsal kümelerin aracılığıyla bütün insanlara bağladığının bilincinde olması, bunu anlaması gerekir. Çağdaş insan toplumunun yapısı alabildiğine karmaşık olduğuna göre, böyle bir sihir nasıl gerçekleşir kestiremiyoruz doğrusu. Şöyle ya da böyle, genel bir düşün ortaya çıkıyor sanırız; her bireye, bulunduğu uğraşsal eğitim düzeyi karmaşıklığının yanında, "uygarlık" (yurttaşlık) eğitimi diyebileceğimiz yeni bir eğitimin verilmesi.

IX

YAPISIZLAŞTIRMAYLA SAVAŞIM

İŞE bir etkileyen'in, etken'in, etki'nin, etkiye-tepki'nin, kısacası düzenli bir dizgenin ne olduğunun yalın betimlenmesiyle başlayabiliriz. Anamayasal tepkiden insan toplumlarına, insanlıktan acunsal çevresine varana dek her yerin düzenli dizgelerle dolu olduğunu gösterebiliriz. Sözkonusu betimleme işlev-düzeneği kavramının, bütün'ün eylemini etkili kılmak üzere her düzenleyicinin düzene konmasını sağlayan örgülenme düzeyinin anlatılmasıyla sürebilir. Bu düşünsel yapı yerli yerine oturtulduktan sonra, her bireyin, uğraşsal ve özel, başka bir deyişle toplumsal düzlemde simgelediği düzenli dizgenin denetimine katılması; bütün insanlığı kavramazdan önce şimdilik ulusal nitelik taşıyan bütünsel varlığın erekliliği uğrunda işleyen bireysel ya da biraraya toplanmış ve kamusallaştırılmış düzenleyicilere yön veren işlev-düzeneklerinin düzene konuşuna ortak olması kolaylaşacaktır. Biz seçimimizi yaptık. Yönelinecek temel erek, insan denen türün ayakta kalmasını sağlayacak en etkili araç, kısacası bilgi'dir.

Kimilerine ilkel gözükebilecek bu "uygarlık" öğretiminin, bilginin genel çerçevesinden yararlanacağını eklemek gerekli mi bilmem? Çünkü bilmeden nasıl denetleyebiliriz? Alabildiğine uzmanlaşmayı ya da uygulayımsal bilgilerle donanmayı değil, doğru düzene konmuş olmayı gerektiren dirimbilimsel, toplumsal, tutumbilimsel yapılarla ilgili bilgilerin edinilmesine katıldıktan sonra, bireyin sözkonusu yapıların de-

netimine ortak olması, herhangi bir eylemin etkisini değerlendirebilmesi kolaylaşır. Gerçek katılım, her örgülenme (örgütlenme) düzeyinde denetime katılma da bu değil midir?

Bundan önceki sayfalarda dile getirilen asal usavurmaları sıralayarak konuyu özetlemeye çalışalım:

— Sözün tam anlamıyla toplumcu bir yönetim dünyanın hiçbir ülkesinde yoktur. Özellikle Doğu Avrupa'da girişilen deneme, epey geriden katıldıkları işleyim devriminde hızla yeralmalarını sağlayarak, kimi ülkeler için verimli olmuştur.[1] Yüzyılın başında Ortaçağ köleliğinde yaşayan kimi toplumsal sınıflar omuzlarına çöken zorlamalardan kurtulmuş, okuma yazma öğrenmişlerdir.

— Ne yazık ki, işçi sınıfı kendi istencini ancak toplumsal ve tutumbilimsel olgularını karmaşık devindirici güçlerini tanıyarak topluma dayatabilir. İşçi sınıfı bu konuda bilgisiz kaldığından, artı-değerin kullanılmasına, üretim araçlarının sahibi olmasa da, kentsoylu sınıfın yerini alan partili yönetici sınıf yön vermiştir.

— Anamalcı ülkelerde, üretim araçlarını elinde bulunduran kentsoylu sınıf, kârdan başka amaç gütmeyerek, artı-değeri tek başına tüketememiş, daha çok "tüketsin" ve kârın artışına katkıda bulunsun diye, işçi sınıfının yaşama düzeyini yükseltmek zorunda kalmıştır.

Ancak, her iki durumda da, işçi sınıfı yazgısını kendi eline alamadı.

— Ayrıca, yazgısına el koyabilseydi bile, uygulayım alanında istediği kadar ileri gitsin, içinde bulunduğu bilgisizlik, çağdaş toplumların değişik örgütlenme halkaları aracılığıyla toplumsal bütünlerin yöneleceği temel ereği güvence altına alacak düzenekleri kavramasını engellerdi.

— O arada, uygulayımda ileri gitmiş toplumları simgeleyen, karmaşık ilişkiler konusunda çağdaşlarına oranla gelişmiş bir bilince sahip kimi bireyler çağlarının değil, geleceğin tanıklığını yaptılar. Biz onlara "buluşçu" adını verdik. Bunların ortaya çıkışının, düşüncelerini dile getirişinin kolaylaştırılması ele alınıp çözülmesi gereken başlıca sorunlardan biriydi. İnsan türünün evrimini etkilemeleri kesin olmasa bile, insan kentinin "güdümbilimi"nde, alınacak öğütlerde onlara daha etkin yer verilmesi yerinde olurdu sanırız.

---

[1] Bu saptama 1989 öncesi için geçerlidir yalnız. —*B.O.*

— Dolayısıyla, bize göre, uygulayım alanında gelişmiş insanlığın ilerlemesi yalnız toplumsal-tutumbilimsel dönüşümle olmayacak, tersine *elden geldiğince çok sayıda insanın düşünsel yapısının yeniden çatılmasına* dayalı bir bilgi birikimiyle ekinin dört bir yana yayılması asal etken olacaktır. Parasal yabancılaşma bize düşünsel ve toplumsal yabancılaşmanın nedeni değil, sonucu gibi gözüküyor. Kalkıp bana kentsoylu ortamdan geldiğim ve özgeçmişimdeki gerekirliliklerin içeriğinden başka bir şeyi dile getiremeyeceğim için böyle konuştuğum söylenirse, işçi sınıfının kentli sınıfa, uygulayımcı ya da partili yönetici sınıfına yabancılaşmasının da insan sorunları bilincini bilim ve uygulayıma bağlayacak bir insancılık anlayışı yokluğundan kaynaklandığını vurgulamak gelir içimden. Buna kanıt olarak da, işçi sınıfının egemen sınıflara yabancılaşmasına dikkatimizi çevirdiğimiz zaman, egemen sınıfların hiç yabancılaşmamış olduklarını varsaydığımızı göstermek isterim. Oysa sözkonusu sınıflar da önyargıları, aktöreleri, tekniğin dışında kalan konulardaki bilgisizlikleri, başka bir çağın insancılık anlayışına saplanıp kalışları, kâr için kâr ilkesine sıkı sıkı yapışmaları, bilinçdışı arzularının yeline kapılıp insan ve tutsağı olduğu gerekirlilik konusunda derindeki güdülenmeleri bilmedikleri için egemenlik kurma gereksinmelerine körü körüne boyuneğişleriyle en az işçi sınıfı kadar yabancılaşmış durumdadırlar.

Kısacası, işçi sınıfının eksiği, üretim araçları değil, egemen sınıfların da elinde bulunmayan, etkili ekindir; bu onların yaşamın temel yapı ve nesnelerini anlamalarını, bunları daha iyi denetleyebilmelerini sağlayacaktır. Sözkonusu bilgisizlik, dirimbilimin ancak yakın geçmişte bilim dalı saygınlığına kavuşmuş olmasıyla açıklanmaktadır. Bunun için dirimbilimin, atomdan insan davranışına dek bütün örgülenme halkalarında dirimin temel düzenekleri konusunda bilimsel, başka bir deyişle deneysel bilgi edinmesi gerekmiştir. İnsanı insan kılan örgenin, beynin işleyişinin incelenmesi ancak 50'li yıllardan sonra görgücülükten, laf ebeliğinden kurtulabilmiştir. Dolayısıyla, *her şeyin ancak şimdi başladığını söylemek* mantığa aykırı değildir, çünkü genel dirimbilim olmadan hiçbir insan bilimi gelişemezdi. Tıpkı dirimbilimin geçmişteki "yaşamsal güç" kavramının bir yana bırakılması ve çağdaş doğabilimin doğuşuyla ortaya

çıkabilişi gibi, istesek de istemesek de, bu söyleyeceğimiz öncelikle yazınsal bilgiler edinmiş kişilere çok acımasız gözükse de, insan bilimleri yalnız sağlam dirimbilimsel temellere oturtulabilir.

Bugün ne yazık ki bu aşamada değiliz ve o yönde atılacak her adım şimdi erken, giderek kuşku verici gözükebilir.

Dediğimi iyi anlayın lütfen: *İşçi sınıfının,* kendisini ezen baskıcı güçlerden *kurtarılması* asal bir sorun değildir demek istemiyorum. Bu kurtuluşun ancak temel dirimsel yapıların ve onları devindiren güçlerin gittikçe geniş insan topluluklarınca öğrenilmesiyle sağlanabileceğini söylüyorum. Bu bilgiye kavuşamamış işçi sınıfı yalnız yabancılaşmasının türünü değiştirecektir. En az onlar kadar yabancılaştırıcı eski efendilerinin yerine yenilerini geçirecek, ama üretim araçlarını ele geçirmiş olması bunları kullanma bilgeliğini edinmesine yetmeyecektir. Sağcı, solcu, ortacı bütün öğretilerin gözbebeği *"insanın özgürlüğe kavuşması"* deyimi boş laftır. Hangi sınıftan olursa olsun, toplum içinde yaşamak birey için yabancılaştırıcı, baskıcı bir şeydir. Sözkonusu zincirleri daha hafif kılmanın tek yolu, bence, bunların acunsal imlemini göstermek, bireysel gerekirliliği ve güdüleri gün ışığına çıkarmak, bunların oluşum koşullarını ortaya vurmak, değişik toplumsal örgütlenme ve karmaşıklık düzeylerinde, her insan kümesinin yöneldiği asal erekle bütün insanlığın erekliliğini bağdaştırmaktır. Öte yandan, bilgi, eldeki olguların toplamı olarak, yapıların ve içlerindeki devindirici güçlerin genel çerçevesine el atmadıkça, gözü kör bilgisizlik kadar etkisiz kalacaktır. Elini kolunu bağlayan gerekirliliklerin bilincine varmamışsa, insanlığın evrimi konusunda bir öğretim üyesi işçiden fazla katkıda bulunamaz. Doğal olguların, korkunç, insana sıkıntı veren çokluğu karşısında öteden beri "bilgin" adını verdiğimiz insanla okuryazar olmayan kişinin bilgisi arasında ne ayrım vardır? Bireyler arasındaki kimisinin bilgi hazinesini zenginleştirmesine izin veren biricik ayrım zihinsel yapıdadır, evrenle ilgili deneyimlerini adım adım belli bir düzene sokabilmesindedir.

İnsan, kimi doğa yasalarına bağımlılığının, onların denetimi altında olduğunun bilincine vardıkça, bu boyunduruktan kurtulmaya çabalamıştır. Binlerce yıl, uğraştığı asal işlerden biri yerçekimine bağımlı olmaktan kurtulmak olmuştur. İkarus söylencesi bugün uzaybilimle sonuçlandı. Toplumsal sınıfların ve kimi sınıfların öbürlerini ezdiğinin bilincine

varınca, sınıflar arasındaki çatışmayı ve işçi sınıfının buyurganlığını savunarak, kendini özgürlüğe kavuşturmak istemesi doğaldır. Bu gerekirliliği şaşmaz ve değişmez saymak istememesi de öyle. Ancak, *ağırlığı ortadan kaldırmanın, yerçekimi yasalarını yoketmediğini,* tersine, bir anlamda, bu yasalara uymanın ta kendisi olduğunu anlamalıyız. Toplumsal sınıfları ortadan kaldırmanın, her an su yüzüne çıkmaya ve başkalarını ezmeye hazır bekleyecek bilinçaltı egemenlik kurma güdülenmelerini eritmeye yetmemesinden kolayca kuşkulanabiliriz. İnsan, yerçekimi yasalarını tanıyarak onlardan bir ölçüde kendini kurtarmayı başarmıştır. İnsanın insanı sömürmesi sorunu insan gerekirliliklerinin karmaşıklığını, dirimbilimin temel yasalarını görmezlikten gelerek çözülemez. Ancak bu, yılgın bir tutum takınmak, insan doğasının öteden beri böyle olduğunu ve böyle kalacağını, ilerlemenin yalnız uygulayımsal olduğunu, insan davranışının, insan "doğası"nın gelişmeyeceğini söylemeyi gerektirmez. İnsanın çevresindeki değişimlere ayakuydurarak özünden değişmesi gerekir, yoksa ayakta kalamaz. Bireysel davranış ve insan soyunun sürmesini sağlayan yasalarla çatışmasına yolaçan temel dirimbilimsel yasaları ne kadar iyi tanırsak, onları o kadar kolay aşabilir ya da insan türünün ayakta kalmasını sağlamakta kullanabiliriz.

Uçmak için İkarus gibi kanat takmak yetmediği gibi, kimi devrimcilerin sandığı gibi şimdiki toplumsal sınıfları ortadan kaldırmak da, bambaşka yasalara bağlı olarak işleyen düşsel toplum kendisini hiçbir zaman rahat bırakmayacağından, bireyin tam anlamıyla özgürlüğe kavuşmasına yetmeyecektir. Tıpkı bizi yeryüzüne çivileyen çekim yasalarını bulup ortaya çıkarışımız gibi, *aslında ikisi de türün canlı kalmasını amaçladığı halde, görünüşte birbirine karşıt iki ayrı ereğe yönelmiş gibi gözüken bireysel insanla toplumsal insanın günün birinde, herhangi bir tehlike, çekişme, acı yaratmadan ereklerini nasıl bağdaştırabileceklerinin bulgulanması* gerekiyor. İşçi sınıfını, yalnız çarpım cetvelini ya da türev kavramını belleyip dirimsel yapı kavramını bilmediği sürece, üretim araçlarını eline teslim ettiğimiz zaman, kentsoylu, uygulayımcı, yazçizci ya da bütün öbür yabancılaşmalardan arınmış olarak, salt fabrika düzeyinde değil, bir ulusun etkinliğini oluşturan bütün gelişen örgütlenmelerden yararlanmayı becerecek bir bireyler bütününe nasıl dönüştü-

rebiliriz? Hele bu işçi sınıfı kutu-kutu oyunlarıyla, obur anamayalarla besleniyorsa? Ağzına dek savsöz ve dogma doldurularak düşünmesi yasaklanıyorsa? Günün birinde üretim araçlarının sahibi olabilir, ancak eldeki bütün belirtiler, boğazına dek gömüldüğü bilgisizliğinin ayrımına varamayacağını; yazgısını gözü kapalı ellerine teslim ederse parlak günlerin hemen yarın başlayacağına onu inandıran, daha çok olmasa bile daha iyi bilgilenmiş birkaç gevezenin avucuna düşeceğini gösteriyor. Her türlü toplumculuk denemesi ister istemez, elden geldiğince çok sayıda insana olguları kavramayı öğretecek genel, gerçekten bilimsel bir düşünsel yapının aranmasından geçecektir. Sözkonusu yöntembilim her bireyin en yalınından en karmaşığına olabildiğince değişik bilgiler edinmesine, ama bunlara önyargıların dışında çekidüzen verebilmesine olanak sağlayacaktır. Çok sınırlı bir alanda, çarpım cetveli de aynı işi görmüyor mu? Okumaz-yazmazlığı, en azından belli toplumlarda ortadan kaldırmış dünya, yapısızlığı silip atamaz mı? Bu zorunlu eğitim aşamasından geçmedikçe, seçilmiş temsilcilerin oluşturacağı "temsilci kurulları"nın, "genel kurul"ların ne yararı olacaktır? Burada bir dizgenin, başka bir deyişle bir etkileyenin sözkonusu olduğunu, ama eylemini etkili kılabilmek için onun da bir ereğe gereksinme duyduğunu görmeyen var mı acaba? Üretimlikten Devlet'e her düzeyde, sözkonusu dizgenin kendisi birtakım etkileyenlerden oluşur; bunlar, yöneldikleri ereği, dizgenin erekliliğine bağımlı olan, bu erekliliğe katkıda bulunan bütün öbür etkileyenlerle karşılıklı ilişki içinde bulunan ikincil erek saymak zorundadırlar. Dizge de yalıtılmış değildir, kendi dışında alınan buyruklara bağlıdır. Bu değerler değil, yapılar sıralanmasında her öğenin bütün ereklilikleri, bütün etkenleri, bütün etkileyenleri ve etkileri bilmesi gerekir. Bilmezlerse, kendi çıkarları uğruna öbür bütünleri kendilerine köle eden sınıf, küme ya da bireyler kim olurlarsa olsunlar, köleleşmenin ekmeğine yağ sürmüş olurlar. Sınıfsız toplumda ekine, başka bir deyişle eylem için kesinlikle gerekli bilgiye "bilgisizliğe çekidüzen vererek" ulaşılmaz.

Bireyin ilk erekliliklerine dönelim şimdi. Burada iki temel eğilim görebildiğimizi söylemiştik: besin arayışı ve bireyin canlı kalması ya da rahatıyla bağdaşmayan çevresel koşullardan kendini koruma.

İşin parçalara bölünmesine karşın, bireyin, çalışması karşılığında toplumun en temel gereksinmelerini, beslenme, barınma, giyinme, giderek

uygulayım gereksinmelerini gidermesine izin verdiğini anlaması kolaydır. Artı-değer sorununu bir yana bırakalım ve bireyin, ülküsel bir toplumda, bireysel çalışma yükümlülüğünün karşılığını dolaylı ya da dolaysız olarak toplumdan değişik mallar biçiminde aldığını varsayalım. O arada, sözkonusu kavramın ne kadar yanlış olduğuna da parmak basalım. Gerçekte, verdiğinden çok fazlasını almaktadır, çünkü tükettiği her ürün geçmiş kuşakların sağladığı, o üründe somutlaşmış uygulayımsal ilerlemenin sonucu olduğundan, sınırlı çalışmasının karşılığında hatırı sayılır ölçüde bilgiyi tüketmektedir. Buluşçuların yüzyıllar boyu biriktirdikleri şeyi, hangi sınıftan olursa olsun, belli bir çağın bireyi olarak, hiçbir bedel ödemeden kullanacaktır.

Birey olarak simgelediği düzenleyicinin işleyişini kavraması kolaydır, çünkü çalışması, yarattığı etkiyle, en temel gereksinmelerini karşılayarak olumsuz etkiye-tepki gereksinmelerini ortadan kaldırmaktadır. *Bu onun tutumbilimsel, başka bir deyişle enerjisel yanıdır;* bu yanıyla, bütün öbür canlı varlık biçimlerine özdeştir; sözkonusu varlık biçimleri, çevre üzerindeki etkileriyle, kendi gereksinmelerinin giderilmesini, başka bir deyişle, canlı yapılarının ayakta kalmasını sağlamaktadırlar.

Biraz yalınlaştırarak bu enerji üretiminin, çalışmanın toplumların değişik örgütlenme düzeylerinde ne hale geldiğini izleyelim. Bireyin yaşamını sürdürmesini sağlayan çalışma, daha büyük bir bütün içersinde yeralır. Bu çalışma, bir üretimlikteki işçilerin gerçekleştirdiği, o üretimliğin üretimde bulunmasına izin veren işin küçücük bir parçasıdır. Sözkonusu üretimliğin üretimi, belli bir işleyim dalını oluşturan başka üretimliklerin üretimi içinde yeralır. O da, bu üretime uluslararası düzlemde belli bir yön, belli bir yararlılık kazandıran toplam ulusal üretim içersindedir. Bu sonuncunun, insanın yeryüzündeki evrimine katkıda bulunmasını dileyelim.

İnsan, birey olarak, en sıradan işçinin katıldığı yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası çarkların karmaşıklığını kolayca gözünün önüne getiriyor. Bu düzeneklerin işleyişi üzerinde ne kadar etkili olabiliyor acaba? İşi temel gereksinmelerini giderdikten sonra, yakasını bırakır. Bir türlü bağını koparamadığı, bilinçsiz, güçsüz zanaatçısı olduğu, kendisini aşan işlev-düzeneklerinin, düzenlemelerin burgacına kapılıp gider. Bunların

denetimini çoğu kez tutumbilim, siyaset ya da toplumbilim alanlarında belli bir dil kolaylığına sahip, birkaç genel basmakalıp ilke benimsemiş, bu işi yerine getirebileceklerine inandığı kişilere bırakır. Bizse, bugün, adı geçen insan bilimleri konusunda ne düşüneceğimizi iyi biliyoruz. Gereksinmeleri asal olarak karşılandıktan sonra, işinin uzak gelecekte alacağı durum onu pek ilgilendirmez. Üretim araçlarının özel ellerden alındığını varsayalım. Doğu Avrupa ülkelerinde daha şimdiden böyledir (1989'da bu düş bitti. —*B.O.*) Peki, bu durumda işinin geleceğini denetlemesi konusunda ne değişiyor? Bu denetimi yakın çevresindeki halkada, üretimlik düzeyinde yapabildiğini varsaysak bile, genel, ulusal ve uluslararası işleyim, tutumbilimsel yaşam düzeyinde işinin oluşumu konusunda tutarlı bir kanıya nasıl varabilir? Edinebileceği tek kanı, kendi kişisel rahatlığıyla yakınlarınınki olabilir. Ancak bu ereklilik, oluşumuna katkıda bulunduğu, gittikçe karmaşıklaşan kümelerin yönelecekleri erekle sürekli çatışacaktır. Toplumsal sınıfların oluşmasını ve bunların doğurduğu kavgaları belirleyen asal etken ortadan kalksa da, hiçbir şeyi denetleyemeyecektir. Kafa bulandıran aldatmaca yazgısına sahip çıktığına inandırmaya yetmediği an, kendini kandırılmış duyumsayacaktır.

Buna karşılık, bildiği, destek olduğu şey, *en yakın çevresidir*. Bu çevre hem *özdeksel*'dir, hem de *insansal*. Çalışmasıyla somut çevresini belli oranda denetleyebildiğini kabuletsek bile, insansal çevresi konusunda kolu kanadı bağlıdır. Toplumların ayakta kalabilmek için uydurdukları her şey, toplumsal basamaklanmalar, yasalar, önyargılar, sayısız yasak olsa olsa bireyi boğar, arzularını dile getirmesini baskı altına alır; bunlar arasında, başkalarınınkiyle çatışan, egemenlik kurma arzusu başta gelir. Toplum, bireyin doğduğu andan başlayarak bütün çocukluk ve yeniyetmeliği sırasında somut dünyanın doğal yasaları sayarak gözü kapalı inanmaya zorladığı değer yargılarını işte bunun için oluşturur. Toplum, başka bir şey düşünüp tasarlayamasın diye, tıpkı araba sürmek, okuyup yazmak ya da sayı saymak gibi koşullu tepkeler yaratır onda erginlik çağında. Sözkonusu başka şey, geçip gitmiş bir çağda oluşmuş, olduğu gibi kalmak isteyen toplumun ortadan kalkmasına yolaçabilir. Birey, bu insan çevresinde, toplumsal çevrede işiyle, eylemiyle hiçbir etkiye-tepki yaratamaz. Koşullu tepkeler çoğu kez, birşeylerin değiştirilmesi gerektiğinin bilincine varmasını engeller. Bilincine bile varmadan, en küçük

bir değiştirme isteği duymadan, değer yargıları dünyasında yaşar. Dolayısıyla yaşam düzeyi yeterliyse, laf ebeliğiyle yalan atmanın dışında, toplumun yarattığı koşullanmalardan habersiz, işlerinin yalnız enerjiye dayandığını bilmeyen halk yığınlarını yerinden oynatmak zordur; onlar böyle bir gereksinme duymadıkça, içinde bulundukları yapıyı sarsmak sözkonusu olamaz. Buna karşılık, toplumun ne olduklarını hiç anlamadan korkup bastırdığı dokusal-sinirsel güdüler us çerçevesine oturtularak devinime geçirilebilirler. Sözkonusu güdüler bilinçaltında yeralır, dilleri Descartesçı değildir. Büyük bir olasılıkla çoğalmanın, türün sürdürülmesinin dilidir bu. Hadi gidip bunu yerel seçim adaylarına ya da bilmem hangi yürütme kurulu üyelerine söyleyin bakalım!

X

DİRİM BİLİMLERİNİN DOĞUŞU VE İŞLEVİ

GEREKİRLİLİKLERİNE hapsolmuş zavallı insan: birbirlerini etkileyen iç gerekirliliklerle dış gerekirliliklerin zindanına kapatılmış yaratık! *Dış dünyanın*, özdeksel dünya ile insan dünyasının gerekirlilikleri: en çok bilincine vardığı, dışardan gözlediği için elini kolunu en çok bağlayan gerekirlilikler. "Biz, onlar" diyebildiği zaman iyi kötü bilincine varabildiği, çoğu kez pek az ya da şöyle böyle ayrımsayabildiği *içerden gelen* gerekirlilikler. Ta kendisi, sinir ve salgı bezi dizgesi, taşıdığı türeyimsel kalıt olduğu için bilincine varamadığı, bütün insanlarda varolan, ama yine de her birinden ayrılan iç gerekirlilikler!

Oysa, üst kattaki yeni örgülenme düzeyinin barındırdığı gerekirliliği aramaya çıkarak, *yaratıcı imgelem*'in basamaklarını tırmanarak bir kaçış olanağı vardır elinde. Evrimin armağanı olan sinir-kas dizgesi öbür hayvan türleri gibi nasıl bir kaçış ya da savaşım olanağı sağlıyorsa, kendi türüne özgü yaratıcı imgelem de özgürlük adını verdiği şeyi gidip başka yerde aramasına izin vermektedir. O bunu hiç bilmediği gerekirlilikler, bilinçdışı güdülenmeler katında bulduğunu sanırdı; bundan böyle, yaratıcı imgeleminin yardımıyla bulacağına inanacaktır. Yerçekiminden kurtulabilmek için nasıl çekim yasalarının eksiksiz bilinmesi gerekmişse, yaratıcı imgelem de en azından sıkıştığı dar çemberden kurtulabilmesini sağlayacaktır. Burada da *Özgürlük değil, elini kolunu bağlayan gerekirliliklerin tanınması sözkonusudur.* Dolayısıyla bizim için anamalcılığın

insanlığı ileri götüremeyecek olması yalnız bir sınıfın öbürünü sömürmesinden ötürü değildir, çünkü bu sınıfı da kendi zavallı bilinçdışı gerekirlilikleri sömürmektedir. Üretim araçları sahipliğini elinden bırakırken, sözü geçen bilinçdışı güdülenmeleri geleceğin insanlarına aktaracaktır. Bu dediğimiz kanıtlanmıştır. Yalnız işçi sınıfı, egemen sınıfın boyunduruğundan kurtulmasının kendisine öğretmeye yetmeyeceği, yazgısına yön veren etkenleri tanımadan kendi yolunu çizemeyeceği için değil, anamalcılık da insanlığın yöneleceği temel erek saydığımız şeyi, *bilgi*'yi unuttuğu için. Anamalcılık, sınıflardan birini mutluluğun sindirim görüngesiyle uyutup öbürünü boyunduruk altında tutmak üzere bilginin yerine parasal çıkarı geçirmiştir.

Toplumculuğunsa, şu andan başlayarak, ancak *halk yığınlarını bilgilendirmek* üzere hatırı sayılır bir çabaya girerse işleyim toplumları aşamasında insanlığın gelişmesine katkıda bulunma fırsatı olacaktır. Yaklaşık yüz yıllık geçmişi bulunan ve büyük çoğunluğu kendisine katmayı başaramasa da epey yayılmış bulunan Marksçı-Leninciliğin temellerini yansıtan bilgiler olmamalıdır bu, *bireyin ve toplumların dirimbilimsel gerekirliliğiyle ilgili asal bilgi* olmalıdır. Dirimbilimsel dalların kendilerinin bile yakın zamana dek insan davranışının dirimbilimsel temellerini bilmedikleri düşünülürse, Marx'la Lenin'i toplumsal-tutumbilimsel sorunun yarısını bilmemekle suçlayamayız. Zaten düşünürlerle düşünce akımlarının öylesine açılıp çiçeklenmesi biraz da bununla açıklanır.

Ardıllarından çoğunun, ne denli önemli olursa olsun, Pavlov'un yapıtını ya da en yalınkat tipbilimini sinirsel işlevbilimle karıştırmalarını da kınayamayız; bugün sinirsel işlevbilimcilerin pek çoğu beyinsel elektriğin türeyimi alanına çakılıp kalmakta, sinirsel ve salgısal karmaşık yapıyı hemen hiç tanımamakta, dirimsel-kimya bilimini ya da beynin değişik bölgelerinin enerji üretim-tüketimini, dolayısıyla işleyişini ayrıntılarıyla öğrenemeden göçmektedir. Son zamanlarda bilimlerarası iletişimden çok sözediliyor, ancak bunun için işe erken başlamış olmak gerekir. En yalınından davranışa dek, her yeni örgülenme düzeyinde her yeni dizgeden yeni bir işlev çıktığına göre, örgülenme düzeylerini birbirine karıştırmak değil, işlevsel açıdan birbirine bağlamak üzere belli bir yöntembilim geliştirmek gerekir. Oysa elimizdeki bütün'de, biçimini

bozmadan, hiçbir şeyi çekip yalıtamayız; altta yatan düzenlemeyi bulmak üzere, işlev-düzeneğini gözden ırak tutmadan, ancak deneysel olarak yapabiliriz bunu. Peki bunu birey ve toplumsal kümeler üzerinde yapabilir miyiz? Her şeyden önce dirimsel-kimyasal temele dayanmayan bir ruh ve toplumbilim oluşturulabilir mi? Tinsel yaşam, duygular, öz, duygusal yaşam gibi sözcükleri nesneleştirdiğimiz bir dünyada yaşamakla yetinmenin dışında, başka bir seçenek var mı?

Uğraşsal ya da genel kümelerin toplantılarına katılmış, açıkgörüşlü kalmaya çalışmış, sözkonusu toplantılarda kendini belli "uzaklıkta tutmaya" çabalamış insana, genellikle mantıklı söylemin, giderek kimi insancıl kalıpların arıtıcı örtüsü altına saklanan bütün çatışmalar, bütün karşıtlıklar aslında birey ya da toplumsal kümelerin egemenlik kurma gereksinmesinin, bunun ardında yatan parasal çıkarların savunulmasının anlatımı olarak gözükür. Aslında cinsel arzuların dile getirilmesidir bu, sevilme, en güzel, en güçlü, sözü dinlenip ardından gidilen kişi olma ya da buyruk veren, sözü dinlenen küme ya da sınıfa katılma isteğidir. Parasal sorun bu güce kavuşmanın ya da elde tutmanın aracıdır yalnız. Uyutucu bir ilacın birkaç miligramının tepeden tırnağa değiştirebileceği, insan türünün üreyip ayakta kalabilme isteğinin yolundan sapmış biçimidir.

İnsanların çoğu bu gerekirlilikler konusunda bilgilendirilmemişse, tam anlamıyla bilinçlendirilmemişse, zarların sonsuza dek hileli olmasına, oyunun olanaksız kılınmasına, hani şu "güzelim insancıl duygular"la sürekli olarak saptırılmasına, binbir hileyle doldurulmasına nasıl şaşabiliriz? İçi boş, hüzün verici büyük tümceler, laf ebelikleri, bir sınıfın öbürünce düşünsel olarak yabancılaştırılması, kahramanlarla çetecilerin göklere çıkarılması mı? Bugün sık sık "söylence balonlarının patlatılması"ndan dem vurulur, oysa yapılan bir söylencenin yerine öbürünü geçirmektir. Artık bilimsel topluma dönüşmesi gereken işleyim-sonrası toplumumuzdan sözedilir. Tamam. *Bilim yalnız insanın dışında değildir,* uzay gemilerinde, patlamalı ya da tepkimeli motorlarda değildir; yalnız atom pillerinde, kuasarlarda, haberleşme uydularında değildir. *Bilim aynı zamanda insanın içindedir,* moleküllerinin en sıradanından tutun davranışına dek, dokuların en derinindedir. Bu bilim çağdaş dünyaya katılmadıkça, insanın çevresindeki herhangi bir şeyi, edimlerini, acılarını, sözle anlatılmaz mutluluklarını anlayabilmesi olanaksızdır. Ya da gidip

bunları LSD'de, marihuanada arayacaktır. Onu zenginliğinin ve kurtuluşunun aracı kılacak yerde, olup biteni anlayamayan, yaşadığı düşkırıklıklarının yarattığını belli belirsiz sezinlediği beynini her geçen gün yoksullaştıracaktır.

Uygulayımcılar tarımdan küçük bakkallara, yaşlıların emekliliğinden toplumsal güvenceye, emekçilerin yaşam düzeyinin iyileştirilmesine varana dek bütün özel sorunları ancak dirimbilimin çağdaş dünyaya katılmasıyla çözebilecektir; makinanın her işe elatmasına dek, emekçilere kuşkusuz bir süre daha gereksinme duyulacaktır. Tam ortadan kaldırıldıklarını sandığımız an sınıflar arasındaki çatışmanın hızla yeniden boygöstermesinin gerçek imlemini ancak o zaman kavrayacağız; *hipofizi, böbreküstü bezleri, tiroid beziyle eşeylik bezleri, beynindeki halka dizgesi, ağ katmanıyla thalamus dizgesi, son olarak da beyin kabuğu aynı kalırken, insanın salt üretim ilişkilerinin ve ortamın değişmesiyle büyük bir değişim geçireceğini savunan toplumcu düşülkenin* ne demek olduğunu ancak o zaman görebileceğiz. Yeni insanın ortaya çıkabilmesi için çevrenin kökünden değiştirilmesi gerekir elbet. Bilgisi, çevresini kuşatan dünyanın belleğine kazınmasından başka bir şey değildir, onu bilinen ortamın boyunduruğundan yalnız yaratıcı düşgücü kurtarabilir. Ama çevresel değişim, davranışının derin köklerini oluşturan sinirsel-dokusal bağıntılardan kurtarmaz. Tıpkı yerçekimindeki gibi, ancak çevreyi çekip çeviren dirimbilimsel düzenekleri öğrenerek kendini bu boyunduruktan kurtarabilir. Üstelik, sözkonusu bilginin yaygın olarak dağıtılması, süreli yayınlarımızda gönül öykülerinin, Farah Diba ile Sylvie Vartan öykülerinin yerini alması gerekecektir; buysa, cinsel dokubilimle davranışların dirimbilimsel, dolayısıyla toplumbilimsel temelini ele almanın birkaç yolu bulunduğunu gösterir. Bunun anaokulundan başlayarak öğretilmesi ve en ez çarpım cetveli kadar önemsenmesi gerekir. Çarpım cetveli tecimen yetiştirmeye yarar; dirimbilim de hayvan ya da melek değil, düş kurma, birşeyler yaratma gücüne sahip meraklı hayvanlar yetiştirmeye yarayacaktır; yeter ki, bu temel yetenek, daha doğarken düzmeçe bir ekinin yıkıntıları, koşullu tepkeler, toplumsal yasaklar altında ezilmesin.

İşleyim-sonrasının toplumu, tüketim toplumunun tam karşıtı olan bilgi toplumu, kısacası bilimsel toplum her şeyden önce ya dirimbilimlerin

toplumu olacak ya da hiç olmayacak. *İnsan, daha şimdiden, meraklı bakışını yalnız çevresine değil, kendine yöneltmelidir.* Çağdaş bilimin toplumsal, tutumbilimsel, bireysel yaşamını şimdiden ne kadar etkilediğini görebilirsek, dirimbilimin davranışı şu kadarcık etkilemeyişine bakıp şaşabiliriz. Her doğan çocuğun, dürülüp katlanmış uzun türeyimsel kâğıt topundan kesilmiş, insan dünyasının ilk günündeki kadar eldeğmemiş ve körpe bir ak kâğıt olduğunu; bu sayfaya daha ilk yaşlarda yazılan, hem zenginliğini hem kırılganlığını yaratan şeyin insanlığın yüzyıllar boyu edindiği deneyim olduğunu; bu deneyimi yazıya döken harflerin anlamsal içeriğinden yalnız biz insanların sorumlu olduğumuzu düşününce, üstünde çok asal bir bölümün, şu gözü kör, zıvanadan çıkmış dünyanın, yetişkinler dünyasının eksik kaldığını söylemek geliyor içimizden. Gerçekten de, binlerce yıllık insan kalıtına henüz Dirim, Yaşam konusunda bildiğimizi, ya da en azından bildiğimizi sandığımız şeyi ekleyemedik. Andığımız ak sayfaya her geçen gün doğal yasalar, toplumsal yasalar, yönetmelikler, yasak yollar, kırmızı ışıklar, çözüm anahtarları, hız sınırlamaları yazılıyor, ancak sayfanın kendisi, kökeni, dokusu, üzerine vurulmuş damgalar, rengi ve yararı konusunda tek sözcük yok.

Her şey, insan kendinden korkuyormuş, ne olduğunu dile getirmeyi göze alamıyormuş gibi yaşanıyor. Toplumların ayakta kalabilmek için, her bireyde kendisiyle ilgili yanlış bir düşünü besleyip körüklediklerı, yaşadıkları toplumları kendilerinin özgürce seçtiklerini sanarlarsa hepsine boyuneğdirmek kolaylaşacağı için, değişime de tek tek bütün bireylerin yolaçtığına inanmalarını istedikleri gibi bir duygu var içimizde. Peki, günün birinde, bunlardan biri kendisini oluşturan bireylere toplumu denetleyebilmenin en etkili yollarını toplum denen varlığın dışında, özellikle kendi içlerinde, insansal düzeneklerinin karmaşıklığında bulacaklarını söylerse ne olur acaba?

Okuduklarım arasında bir dize yaşamımı özellikle etkilemiştir. Şimdi de sık sık ezgisini dinlerim içimde: "Özgür insan, her zaman, yürekten seveceksin denizi." Bu dizede, evrendeki insanın nedenselliği soluk alıp veriyor sanırım.

* * *

Bir işlevbilimcinin sinir hücresindeki iş gücünün değerini hiçbir zaman ortaya çıkaramayacağını söylemek, bir örgenbilimcinin bıçağının altında tek bir tin'e rastlayamadığını belirtmek kadar inandırıcı bir kanıt olur. Bu, hiç kuşkusuz eğlendirerek inandıracak kanıt türüdür, örgülenme düzeylerini birbirine karıştırmaya dayanır. Sözcüklerle her şeyi kanıtlayabilirsiniz. Bilimdeyse, "söylemek" yetmez, ayrıca "kanıtlamak", deneyle göstermek gerekir. En mantıklı "çözümlemeler", deneysel olguların sağlamlığı karşısında ufalanıp gider. Bunları, kuşkusuz, herhangi bir bilim dalının bilimöncesi döneminde aramamak gerekir. Buysa, ne yazık ki, epey yaygın bir olgudur, sözkonusu bilim dalının temel, çağdaş verilerini elde etmek, herhangi bir çağın yazın adamının olanakları dışındadır.

Gerçekte, ruhbilimciler tin'in yerine üretim ilişkilerini, İsa'nın yerine de Marx'ı geçirme eğilimindedirler. Ahmak olmayan dirimbilimci (kuşkusuz böyle birkaç dirimbilimci vardır), darkafalı olmayan yapısalcı (böylesi de vardır), ekinli ruhçözümcü üretim ilişkilerinin insanın tinsel yaşamı üzerindeki etkilerini yadsımaz elbet. Sözkonusu ilişkilere bireysel davranışın belirlenmesinde başat bir yer ayırdık. Ancak biz, üretim ilişkilerinin cinsellikten arınmış, hipofizleri, böbreküstü bezleri, alın yumruları alınmış melekler arasında değil, dirimsel yapısı insanımsı büyük maymunlarınkine benzeyen insanlar arasında kurulduğuna inanmaktayız; sözü geçen dirimsel yapı, ayrıca, yaratıcı imgelemin dile gelmesini sağlayan çok sayıda çağrışım dizgesinin yardımıyla çok daha etkili oldu. Bireyin ve türün ayakta kalması, davranışının temelinde saldırganlığın bulunmasından epey yararlanır. Biz, artı-değerden daha birincil, daha temel konumdaki bu görüngünün bilincine varılmasını istiyoruz. Toplumsal düzeneklerin özünü oluşturan dirimsel düzeneklerin tanınması birbirimize egemen olabilmeyi sağlayacak tek umuttur. Dirimbilim yalnız bireysel davranışı süsleyip püslemek, biraz değiştirmek için araya girmiyor. Her bireyi etkiliyor, daha genel olarak da, toplum içersindeki insanın davranışlarına yön veriyor. Ve toplum ile üretim ilişkileri, bilinçdışı dirimsel davranış böyle gerektirdiği için bugünkü durumundadır. Üretim ilişkilerini değiştirmek, bireysel ve toplumsal davranışı temelinden değiştirmez (ama bu, hiç etkilemeyecek demek değildir). Dirimsel

davranışın iç çarklarını ele geçiremedikçe, Marx'tan önceki toplumbilimi kesik bacaklı sayarsak, sonsuza dek öyle kalacağı anlaşılır.

Çağımızın ve geçmiş çağların bilgilerinin çocuklara, yarının insanlarına aktarılmasında iki büyük yenilikçi akım göze çarpıyor.

Bunların biri, *yeni bir insancılık anlayışı*'nın temeli olabilir; sözkonusu anlayış dünyanın dört bir yanına yayılmalı ve bize çok önemli gözüken bir değişime, *insanların düşünsel yapısının değiştirilmesine* yolaçmalıdır. Bunun çerçevesi çizilebilir. Bu insancılık her şeyden önce, artık kaçınılmaz duruma gelmiş bulunan, davranışın dirimsel temellerinin öğretilmesiyle başlayabilir; dirimin asal düzeneklerinin öğretilmesinin sonucu olan bu bilgiler, en az sesli uyumu ya da oğlanların musluk sorunu kadar önemlidir. Bu öğretim, davranışlarımızın ardında yatan gerekirlilikleri, değer yargılarımıza egemen olan körlüğü ortaya çıkaracak, bizi hoşgörüye ve insan olgularının göreceliğine götürecektir. Kahramanlarla köleleri birbirinden ayıranın yok denecek kadar kısa bir uzam olduğunu gösterecektir; bizi belirleyen gerekirliliklerin dışında, gerçek eşitlik yoktur. Böylece insan, çocukluk çağından başlayarak kendini, benzerlerini daha yakından tanır, toplum içersindeki davranışlarını daha iyi anlar. Ayrıca, "yapı" kavramını kuşaktan kuşağa aktarmayı; onun güdümbilim temel bilgileriyle canlı uyarlanışını yeni kuşaklara öğretmeyi; insan, toplum ve tutumbilim sorunlarına uyarlanabilme olasılıklarını, nasıl benzersiz bir yöntembilim aracı olduğunu göstermeyi de işin içine katmalıyız. Aralarında varolan karşılıklı ilişkileri, birbirini izleyen örgülenme düzeylerini de kapsayarak, aktarılan bilgileri düzene koymalıyız. Artık aralarında bağ bulunmadığı için kimsenin bir şey anlamadığı "bilgiler"in biriktirilmesi değil, hani şu somut denen dünyayı düşünsel dünyamızdaki yapı aracılığıyla kurabilmek üzere yararlanabileceğimiz bir araç, bir alet sağlamak gerekiyor.

Bu ilk akım, kimilerinin sanırım *törel İnsan* adını verecekleri varlığın gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Törel diyoruz, çünkü bu insan birtakım yasalara boyuneğecektir; bunlar toplumların bilinçaltı çıkarının zorla benimsettiği, açıklayıcı ekbilgilerle birlikte verilmedikleri için zorlayıcı biçimde uygulanmaları ya da en içgüdüsel duygulara, en tecimsel "bahis"lere, en değersiz önyargılara, insanın en hayvansal yanına çağrıda bulunarak yürürlüğe konmaları gereken yasalardır. Yeni insan da yasalara

uyacaktır, ama bunlar doğanın ve yaşamın temel yasaları olacaktır; kendisini daha öncekilerden kurtarmasına yardım edecek, çok daha temel yasaları bulgulamasına izin verecek yeni yasalar arayacaktır.

Öbür akım, daha uzun süre gerekli olacak *enerjiye dayalı insan*'ı kapsayacaktır. Bu ikinci insan birinciye göre bir yer alacak, ona oranla gerçek yerini bulacaktır; kılgıcı insan'dan sözedecektir. Buysa, gözetilen düşünsel öğreti ne olursa olsun, tasarlanan biricik eğitimdir.

Oysa, bilimdalı ne olursa olsun, uygulayımcı yetiştirmek için üniversitelere hiç gerek yoktur. Bunun için uygulayım okulları yeter. Bugün üniversite uygulayım okulundan başka bir şey değil: onları bekleyen, abartılı bir hızla tüketen dünyaya uygulayımcı yetiştiriyor. Öyle ki günümüzde artık yalnız eksikleri tamamlamaktan, sürekli eğitimden sözediliyor. Kafa ve el işinin binbir küçük parçaya bölünmesi, bireylerin hızla tohumlanması uygulayımcı toplumların biricik isteği, bireye sunulan tek gelecektir. Törel insan, kendisi de temel güdülenmelerinin bilincinde olmayan bir sınıfın değil, (eğer bu sözcüğün hâlâ bir anlamı varsa) belli bir uygarlık biçiminin kolu kanadı bağlı tutsağı bireyden öylesine saklanır ki, kolayca enerji birimi insana inanır.

Hekim, mimar, hukukçu, mühendis yetiştiren *uygulayım okulları* gerekli olduğuna göre, üniversitenin başka bir işe yaramasını isteyebiliriz. Bir uygulayım okulunda verilen bilgi tartışılmaz, alınıp benimsenir. Açık seçik doğru, gerçekliktir bu bilgi. Sonu da pazarlara açılır. Dünyamızı oluşturmakta çok mu başarıya ulaştık ki onunla övünelim, sınavlarda geviş getirip çiğneyelim, kendisi de ayrılmaz parçası haline geldiğinden tartışma konusu yapmadığı bu dünyada seçkin bir yer kapmak üzere yarışacak kişiye öğretelim?

Üniversitenin görevi, tam tersine, her bilim dalında, kendinden öncekilerin çok ötesini düşünmeye hazır, "karşıçıkıcı" kafalar yaratmak değil midir? Bunun için de, uygulayım okullarının her zaman yeterinden çok üstlenecekleri açık seçik doğruları değil, boşlukları, çelişkileri, yetersizlikleri öğretmek gerekmez mi? Yolunda gideni değil, gitmeyeni göstermek doğru olmaz mı? Kapalı alanları değil, yaratıcı imgelemlere açık alanları tanıtmak yerinde olmaz mı? Üniversitenin görevi, bilinenin dökümünü hızla çıkardıktan sonra, yeni yetişen kuşaklarla, bilinmeyeni aramaya çıkmak olmamalı mıdır?

Görünüşe göre son derece ciddi kaynaklara dayanarak, bir insanın otuzbeşinden sonra hiçbir şey bulamadığı söylenir durur. İyi ama, o yaşa dek uygulayımdan başka bir şey tanımamışsa, onun dışına çıkmamışsa, uygulayımsal deneyim de geçmiş yüzyılların bilgilerini devşirmek demekse, nasıl herhangi bir şey bulabilir? Sözkonusu bilgilerin derlenmesi gereksizdir demek istemiyoruz elbet. Ancak, herhangi bir yapıya dayanmıyorsa hiçbir işe yaramamasının dışında, bilgi devşirme nerede durur, işe yaramaz yığınla vazgeçilmez bilgi arasındaki sınır nerede? Aşmanın vazgeçilmez göstergesi olan oluşumun somut sorunlarıyla, yaşamla yüz yüze gelme, aşmanın vazgeçilmez göstergesi değil midir; buysa, otuzundan sonra söndüğü ileri sürülen yaratıcı imgelemin işe koşulmasını gerektirmez mi? Sözü edilen sınır yaş, belki, varlığını sürdürmek isteyen bir yaşlılar toplumunun genç insanda yarattığı koşullu tepkelerin kaçınılmaz sonucudur. Yeniyetmeyle genci düşgüçlerini çok erken yaşta dile getirmeye yöneltebilsek, imgelemin çok daha geç yaşa dek yaratıcı olmayacağını gösteren tek bir kanıt yoktur. Hiçbir şey, yönetmeye değil, yön vermeye yaraması gereken deneyimi anarak zorla benimsetilmiş yönergelerden daha zararlı olamaz. Bu, öğretmenin alabildiğine alçakgönüllü, kendine karşı alabildiğine eleştirici, başkalarına karşıysa çok az eleştirici olmasını gerektirir; buysa, üniversite bitirme belgesine boğulmuş bir toplumda son derece güçtür. Çoğunlukla baba gibi yanaştığı öğrencinin getireceği eleştiri ve tartışmayı hoşgörüyle karşılaması; öğrencinin, kendisininkinden ayrı bir dünyada doğup büyüdüğünü, kendi elinin altında olmadığı için hakkında hemen hiçbir şey bilmediği bir dünyanın ürünü olduğunu, verdiği bilgileri, bağlı bulundukları yapıları bozup yepyeni bir biçimde kullanabileceğini kabuletmesi gerekir.

Uygulayımcı insanla yaratıcı insan arasındaki bu zorunlu ayrımın bilincine varamadıkça, toplumumuzun bir çıkmaz yola saplanacağına, insancılıkla ilgili kocaman lafların bizi güneşli yarınlara götürmeye yetmeyeceğine yürekten inanıyorum...

Bunun için, son derece değişik şeyleri "çalışma" sözcüğü altında toplamamak, yaratıcı insanla kafa ya da kol işçisini karıştırmamak gerekiyor. Karışıklık, hem zanaat çağında, hem yavaş yavaş geride bıraktığımız işleyim çağında, beynin ele buyruk göndermesinden, ama

tecimsel malları yalnız elin yaratmasından doğmuştur. Elin evriminin mi beyni, yoksa beynin evriminin mi eli yarattığı daha uzun süre tartışılacaktır. Kesin olan, insanın edimde bulunduğu, yaşanan anda, elin eylemini önceden kestirenin, ona yön verenin, sürdürenin beyin olduğudur. Burada bir değer yargısı değil, yalnız zamansal sıraya ilişkin bir saptama var. İşleyimsel gelişme, artık çoğunlukla makinaların gerçekleştirdiği el eyleminin nicel olarak azalmasına, anlağınsa daha çok kullanılmasına yolaçmıştır. Ancak bugün de beynin işleyişine çalışma adını verebiliyoruz. Gerçekten beyin, çıraklık yoluyla bellenmiş bilgi birikiminden yararlanır, derdini anlatabilmek için çok dil bilen dilmacın, yazıcı kadının, saymanın, mühendisin, hekimin, hukukçunun, kısacası uygulayımcının işlevini yerine getirmesine izin veren koşullu tepkeleri kullanır.

Buna karşılık, yaratıcı insanın çalıştığı kesin midir acaba? Oyunsal bir etkinlik gerçekleştirmiyor mu yaratıcı insan? Yaratıcı işlevini yerine getirmek için cebinden para vermeye hazır değil midir? Gerçekte, toplumsal düzlemde, düş kurma, bir şeyler tasarlama hazzı karşılığında aldığından kat kat fazlasını ödemekte değil midir? Kısacası, insan bilgilerinin çeşitli öğeleri arasında yeni ilişkiler, yeni yapılar yaratmaya "çalışma" diyeceksek, onu elle ya da kafayla sürdürmekten başka bir şey yapmadığımız varolan ilişkileri çoğaltma işleviyle karıştırmanın ne kadar tehlikeli olduğunu görüyoruz. İşte bu karıştırmaya dayanarak yaratıcı insanın etkinliği (alabildiğine bilgiye dayalı, insan denen türü öbür hayvan türlerinden ayıran en insana özgü, örgensel-işlevsel özel oluşumlara bağlı, beyinkabuğunun çağrışımları yöneten bölgeleriyle ilgili etkinliği) birtakım aletler ya da tecimsel ürünler yaratma etkinliğine indirgenebilmiştir; oysa, birinci etkinlik olmasa, ikinci etkinlik ne ortaya çıkabilir, ne de gelişebilirdi. Hemen bugün, sözkonusu etkinliğin yokolduğunu varsayalım, insan dünyası, üretim araçlarının özel ellerden alındığı ülkelerde bile, olduğu yerde çakılıp kalacaktır.

Şöyle ya da böyle, yaratıcılıklarının kösteklenmek bir yana, açılıp çiçeklenmelerine elverişli bir ortamın yaratılması, ta başından yüreklendirileceği *çok sayıda buluşçu*'nun yetiştirilmesini kolaylaştıracaktır. Yukarıda, belki de buluşçuların insanlığın evriminde mantık gereği

kendilerine yakıştırılan işlevi yüklenmediklerini belirtmiştik. Onların, ilerki günlerin turfanda tanıkları olduklarını söylemiştik. Çağdaşlarının bilinçsizliğiyle kuşatılmış olarak, tek başlarına bilince ererler. Oysa, çok sayıda yetişen buluşçu için durum böyle olmayacaktır. Onları yaratmanın kendisine sağlayacağı çıkarı gören, açılıp çiçeklenmeleri için elverişli ortamı yaratmak üzere elinden gelen çabayı gösteren toplum yalnız ayakta kalmasını güvence altına almayacak, insanlığa herkesten önce en temel hizmeti yapacaktır. Tecimsel toplumlarda yavaş yavaş ortadan kalkan sanat koruyuculuğu artık yüzyıllara serpilmiş bir avuç insanın değil, bütün toplumların ortak niteliği olmalıdır. Bütün insanlıktan önce Devletler, "buluşçular"ın patlama yapar gibi çoğalmalarını sağlayacak toplumsal-tutumbilimsel ortamın oluşturulması için gerekli "yatırımı yapmalıdır".

XI

SAĞALTIMSAL GÖRÜŞLER

BU durumu düzeltmek için nasıl bir sağaltım düşünülebilir? Bireyin çalışmasının geleceği açısından, ilkin bireysel ereklilikle toplumsal bütünün yöneldiği ereğin çakıştırılması gerekiyor; buysa, aradaki bütün toplumsal örgüt halkalarının ereğinin toplumsal ereklilikle çakıştırılmasını zorunlu kılıyor. Toplumsal sınıfların ortadan kaldırılması işte burada gerekli gözüküyor, çünkü yönelecek ereklerin çakıştırılması ancak sınıfsız bir toplumda düşünülebilir. Burada, bizim enerji düzlemi adını verdiğimiz, bireysel üstçalışmanın geleceği düzleminde konuşuyoruz. Ancak bu da yetmez, çünkü bireyin sözkonusu ereklilik çakışmasını nasıl değerlendireceğini bilemiyoruz. Stalin yazçizciliğini doğuran da işte bu değerlendirme yokluğu değil miydi? Denetleme için değerlendirme gerekir. Peki, yapıları bilmeden nasıl denetleyeceksiniz? Böylece yapı kavramıyla altında yatan devindirici güçlerin, başka bir deyişle güdümbilimin (cybernétique); dirimsel bütünleri çekip çeviren, deneysel temele dayalı büyük yasaların herkese anlatılıp öğretilmesi sorunuyla bir kez daha yüz yüze geliyoruz. Kimse kalkıp anamalcı ülkede bu yaygın eğitimin olanaksızlığından dem vurmasın, çünkü böyle bir laf ancak görece doğru olur. Yerleşik düzene karşıçıkış özellikle anamalcı ülkelerde gelişti; bu da, kentsoylu sınıfın yürürlüğe koyduğu iletişim araçlarıyla koşullu tepkelerin tekboyutlu öğretisel koşullandırma ve güvenlik gücü bas-

kısından daha az etkili olabildiğini kanıtlar. Karşıçıkış kentsoylu aydınlar arasında boygösterdi, halk yığınlarına yine onlar aracılığıyla yayılıyor; buysa, halk yığınlarının, toplumsal yapıların omuzlarına bindirdiği baskıların hiç bilincinde olmadıklarını gösteriyor. Halk yığınları ayaklanabilir, ama hiçbir yapı kuramaz. Yeni yapıların, başka bir deyişle, bilinen olgular arasında yeni ilişkilerin yaratılmasını sağlayan düşgücü, sözkonusu olguların bilinmesini gerektirir. Yalnız sözcük ve düşünlere değil, sağlam bilimsel bilgilere dayalı bir ekin gerektirir. Bir devrimcinin ilk görevi her bireye, uçuştan önce doldurulacak bir yoklama dizelgesi değil, bir düşün ve eylem yöntembilimi sunmak olmalıdır. Yarının toplumu buluşçularla halk yığınlarının ürünü olacak, yalıtılmış buluşçularla yalıtılmış halk yığınlarının değil. Ve bu toplum, *yaratıcı düşgücü insan beyninin elden geldiğince çok yaygınlaştırılmış özelliği olabildiği ölçüde gerçekleşecektir.* Bunun için, kafataslarının içinde fırtınaların kopmasına izin vermek, sonra bu fırtınaları sınavdan geçirmek, bir yüzyıl önce yaşamış üstünyetenekli insanların artık dar gelen düşünce çerçevelerine kapatıp uzun süre tutmamak gerekir. Şu anda, gelmiş geçmiş bütün zamanların buluşçularının yüzde doksanbeşini içinde barındırdığı öne sürülen bir toplum, belki, büyük ölülerin kişiliklerine tapınmaya gerek duymadan, bilimin kendisine sağladığı temeller üzerinde yarınki toplumsal yapılarını düşleyip tasarlayabilir. Bilim, sözü geçen büyük insanlara yürekten saygı duyar, ama onların önünde boyuneğmez. Böyle bir şeye her kalkıştığında, umutsuzca, kimi zaman da yıkıcı biçimde yolu kesildi. Ayrıca, sözü edilen insanlar gerçekten büyükseler, bugün aramıza dönüp bilgilerinin çılgınca birikimine katılsalardı, geri gelmeyecek bir dönemde geçerli olmuş, genellikle salt görgüye dayalı eski görüşlerinin çoğunu kaldırıp atarlardı. Burada, Aristo'nun üç ilkesini düşünelim.

İnsan çevresinin denetimi konusunda kısa erimde bir çözüm göremediğimizi itiraf edelim. Derdimi daha iyi anlatabilmek için, okuyunca etkilendiğim, yakınlarda gerçekleştirilmiş bir Anglosakson çalışmasını duyurmak isterim. Araştırmacılar, keskin dürbünlerle, beyinlerinin değişik bölgelerine elektrik iletkenleri yerleştirilmiş *maymun kümelerini* gözlemlemişler. Bu hayvanlar, kapalı bir ortamda özgürce dolaşıyormuş; beyinlerindeki elektrik üretimi uzaktan saptanıyormuş. Hayvanlar kısa sürede toplum oluşturmuşlar. Başta cinsel yetkesi olmak üzere, egemenliğini öbürlerine kabulettiren bir başkan çıkmış. Geri kalanlar ara-

sında, davranışa dayalı, belli bir basamaklanma oluşmuş. Bu basamaklanma saldırganlığa göreymiş. Başkan, en *saldırgan* olanmış. Bu saldırganlıksa, beynin *halka dizgesi*'ndeki elektrik üretimine bağlıymış; o dizgedeki sinir hücreleri uyarılarak, toplumsal basamaklanmayı etkileyebilmiş, köleleri başkana dönüştürmüşler. Buna karşılık, *kuyruklu çekirdek* bölgesinin uyarılması saldırganlığı azaltıyor, uyarılan hayvanın toplumsal sıralanmada hızla alt basamaklara düşmesine yolaçıyormuş. En çarpıcısıysa şu olgu: öbür maymunların eline sözkonusu beyin bölgelerini uyaran iletkenlerin düğmelerini vermişler, berikiler büyük bir hızla kuyruklu çekirdeğin uyarılmasının topluluk önderinin saldırganlığını azalttığını, onu başkanlıktan indirdiğini öğrenmişler. Başkan fazla baskıcı olunca hemen düğmeye basıyorlarmış.

Çağdaş insanın toplumsal yaşamını Cilalıtaş Çağı'ndaki atasının yaşamıyla kıyasladığımızda, kimi kaçış ya da savaşım yollarının kapalı olduğunu görüyoruz. Aynı ya da ayrı türden iki hayvan, yaşama alanı ya da bir dişi için kavgaya tutuştuklarında, sonunda biri çatışmadan vazgeçip uzaklaşır: "karşılıklı kaçınma konusunda varılmış bir anlaşma"dır bu ("mutual avoidance", Stephen Boyden, 1969).[1] Bu görüngüye gorillerde sık sık rastlanır (Schaller, 1963).[2] Hayvanlar birbirlerinden kaçınamadıkları zaman, örneğin kafese kapatıldıklarında, kapışma çoğu kez içlerinden birinin ölümüyle sonuçlanır ya da yenilenin yenene boyuneğmesiyle. Böylece belli bir toplumsal sıralanma kurulur. Aynı görüngüye insanda da rastlıyoruz. İlk kavimlerde "karşılıklı kaçınma"ya henüz izin vardı, bugün de Boshimanlarda bireyler ya da kümeler arasındaki gidiş gelişleri gözlemlemek olasıdır (Thomas, 1959).[3] Şu bizim çağdaş toplumlardaysa bu iş olanaksızlaşmıştır. Değişik işyerleri ve aile yuvası bireylerin toplaştıkları yerlerdir; buralarda içiçelikten kaçınmak olanaksızdır ve parasal bağlar "karşılıklı kaçınma"yı olanaksız kılan bağımlılıklar yaratmaktadır. İki gorilin kapatıldığı kafes sanki. Bu durumda ortaya çıkabilecek çekişmelerin biricik temeli üretim ilişkileri değildir, karşıdakinin soluğunun kokusu bile bir "karşılıklı kaçınma" nedeni olabilir.

---

[1] Stephen Boyden (1969): The impact of civilisation on human biology. Aust. J. exp. Biol. Med. Sci., *47*, 3: 299-304.

[2] Schaller G. (1963): *The Mountain Gorilla*. Univ. Press. Chicago.

[3] Thomas E. M. (1959): *The Harmless People*. Secker ve Warburg. Londra.

İnsanoğlu da aralarında olmak üzere, canlı bir varlığın çevresine gösterdiği yalın dirimsel tepkileri dile getiren kaçış ya da kavgada dirimsel denge köklü değişimlere uğrar. Bunları, çeşitli yapıtlarda yalın çizgileriyle betimledik (Henri Laborit, 1954, 1963, 1968).[4] Bunun ereği özdevinim (autocines), başka bir deyişle çevrede yer değiştirmedir; özdevinim sinir-kas dizgesini eyleme geçirir, böylece canlı varlığın ayakta kalmasıyla bağdaşmayan çevresel değişiklik uzaklaşma ya da ortadan kaldırma yoluyla yokedilir. Çağdaş insanda bu özdevinim olanaksızlaşmıştır, ona eşlik eden dirimsel düzensizlikler artık etkisiz ve yararsızdır. Çağdaş insan, ininden çıkınca karşısında ayıyı değil, işvereni, işindeki üstünü, toplumsal sıralanmaları, üretim ilişkilerini, her türlü kılığa girmiş "öteki varlık"ı bulur. Bu öteki varlıktansa ne kaçabilir, ne de onunla açıkça çatışmaya girebilir. Ve işe yaramayan bozulmuş dirimsel denge, çağdaş insanın özellikle kas-devinim düzeneklerinde ortaya çıkan duygulanımlarla, yüksek kan basıncıyla, süreğen miğde yaralarıyla, yürek durmasıyla sonuçlanır. Kas-devinim dizgesinde ve içsalgılarda dile gelen, sinirsel-tinsel-bitkisel dizgeden kaynaklanan çevreye gösterilen dirimsel tepki, kaçış ya da kavgayla çözüme kavuşamayınca, tinsel-tensel hastalığa dönüşür. Birtakım kümesel etkinliklerde, sendika, siyasal parti, ekinsel küme, giderek spor etkinliğinde belli ölçüde çözüme kavuşturulursa ne iyi. Bireyin parasal açıdan yabancılaşmasının ortadan kaldırılması bu durumu elbette düzeltebilir, ama bütünüyle yoketmez, çünkü hem kendi özel varlığını, hem türünkünü sürdüren "öbür varlık" dirimsel birey olarak hâlâ oradadır. İnsanlar dirimsel gerekirliliklerinin bilincine varamadıkları, özgür olduklarını sandıkları sürece, bu durumun değişme olasılığı son derece azdır. Bunun için, her şeyden önce, her insanın hayvansal yanının bilincine varması, onu yaşama (dirime), öbür hayvan türlerine bağlayan şeyi algılaması gerekir. Belki ancak o zaman dirimsel koşullanmasını aşabilir.

Maymun insan değildir, denebilir. Ancak, saldırganlığı barındıran en eski beynimiz maymununkine benzer, her insanın beyninde uyuyan bir insansı maymun vardır. Üzülerek de olsa, günlük yaşamımızda, bu uykunun çok kısa sürdüğünü ve sözcüklerle mantıklı söylemin aldatıcı

---

[4] H. Laborit: *Résistance et soumission en physio-biologie, L'hibernation artificielle*, Masson ve Ort., 1954. *Du Soleil à l'Homme*, Masson ve Ort., 1963. *Biologie et Structure*, Gallimard, "Düşün" dizisi, 1968.

görünüşü altında, edimlerimizle davranışlarımızın çoğuna işte bu koca maymunun yön verdiğini saptamak zorundayız. Maymunun maymun olmasına, maymunluğunu bütünüyle üstlenmesine karşılık, insan eski beyninde barındırdığı maymunu bilinçsizce gizler; çünkü onun ayrımında bile değildir. Öteden beri, insan insanın kurdudur, denir. Çok iyimser bir yaklaşım bu, çünkü kurt sürüsünde, iki erkeğin saldırganlığı bireysel kapışmaya dönüşürse, yere yıkılan kendisini yenene boğazını uzatır; şahdamarı hemen oracıktadır, ama yenen bu damarı hiçbir zaman bir pençe atıp yırtmaz. Değer yargılarının yeline kapılan, sürüngen beyni sözcüklerle zıvanadan çıkan insansa gözünü kırpmadan, en küçük bir pişmanlık duymadan öldürür.

Bizden daha alt basamaklarda yeralan türlerin çoğu kez son derece yalın bir yöntemle çözüme kavuşturdukları şeyi *çağdaş insan* yapamaz, *insan çevresini denetleyemez.* Gerçekten de, sözkonusu çevre belli bir yüz taşımayan toplumsal baskıların sorumsuzluğunda eriyip gitmekte ya da tersine, bütün doyumsuz saldırganlığı kapıp koyveren tek bir sözcükte somutlaşmaktadır. Yüzyıllarca her şeyin kendisinde olduğuna, edimlerinden yalnız kendisinin sorumlu olduğuna, *özgür yargıçlığı*'na inandık; yakın geçmişte, hepimizi her şeyin ortamdan, *çevre*'den geldiğine, şu kusurlu toplumda bireyin bütün talihsizliklerinden onun sorumlu olduğuna inandırmaya giriştiler. Oysa güdümbilim bize, bireyle ortam arasındaki sürekli eylem ve bilgi alışverişinin onları birbirinden ayrılmaz bir bütüne dönüştürdüğünü, toplumun bireylerden oluştuğunu, bireylerin de toplum içinde yeraldıkları için birey olduklarını öğretiyor. Belki insanın beynindeki halka dizgesi sürüngen beynine oranla daha baskın bir işlevsel ağırlık taşıyor, çünkü dilin taşıdığı mantıklı söylemle toplumsal yasaklar bu ikincinin edime geçmesini önlüyor. Burada yine Freud ve ardıllarıyla buluşuyoruz. Bu asal soruna sağaltım açısından yaklaşmak istiyorsak, sanırım ancak iki çözüme çağrıda bulunabiliriz. *İlaçbilim* ve *eğitim.* Ama burada da iyi anlaşalım, eğitim yasakların dizelgesini uzatmak, koşullanmayı iyileştirmek olamaz. Tam tersine, *çocukluktan başlayarak dirimsel koşullanmanın bilincine vardırmak; güncel dilden özgürlük sözcüğünü çıkarıp atmak; toplumun düşlerimizin derinlerine ittiği, en aykırı biçimlerde ancak düşlerde dile gelmelerine izin verdiği güdülerimizin varlığımızın ayrılmaz parçaları olduklarını kabuletmek gerekir. Manhood of Humanity* (İnsanlığın İnsan Çağı). Korzybski bunu biraz erken düşlemiş. İnsanlık henüz İnsan Çağı'na gelemedi.

XII

İNSAN GÖRÜNGÜSÜ VE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

İNSAN denen "etkileyen"de, görünüşe göre, (aslında her şey enerji olsa da) işin enerji yanı adını verdiğimiz şeyi, yani çalışmasını ele almak olanaksız. Bu yan kimi hayvan topluluklarında, örneğin böceklerde asal görüngüdür, öyle ki, insan sonunda şu soruyu sorabilir: canlı varlık hangisi acaba, arı mı, arı kovanı mı? Oysa, arı kovanında hiçbir çatışkı yoktur. Arıyı birey sayarsak, evrim geçirmiş canlı varlıktaki hücre gibi işlediğini, uzmanlaşmasıyla bütün topluluğun ayakta kalması için çalıştığını görürüz. Arı kovanına belli bir sıralanma getiren, işçi arılarla eceyi birbirinden ayıran, değer yargılarımızla biziz. Onlara el-kol, yumurtalık adını da verebilirdik. Karşımızdaki toplumsal basamaklanma, bizim beynimizdeki halka dizgesi aracılığıyla görüldüğü; bu dizge, değer yargılarının temeli, her türlü basamaklandırmanın kaynağı olarak egemenlik kurma içgüdüsünün etkisinde kaldığı için vardır. Arı kovanında bütün bireylerin türün ayakta kalması için çalışıp didinmesine karşılık, türün çoğaltılması işlevi tek bir bireye verilmiştir. Bizdeyse, ne yazık ki, her birimiz bununla yükümlüyüz. Hayvan türlerinin çoğunda durum aynıdır ve yukarıda gördüğümüz üzere, bu işlev saldırgan davranış ve beynin halka dizgesi tarafından düzene konur. Böylece, böceklerdekinin tersine, tek bir bireyde iki ereklilik biraradadır: hem kendisinin, hem yakınlarının somut beslenmesini sağlayan çalışma, bir de türün sürüp gitmesine katkıda bulunan

üreme. Bu sonuncu işlevle birlikte saldırganlık ve egemenlik kurma gereksinmesi ortaya çıkıyor. Bu noktaya dek, bizi hayvanların, özellikle memelilerin davranışlarından ayıran bir şey yok.

İnsanla ve dille birlikte, olguların bilincine varma doğuyor; gerçi bu koşullu tepkelerin kararttığı, değer yargılarının bulandırdığı son derece eksik gedik bir bilinçtir, ama yine de bilinçtir; dillerle, kuşaklar boyu edinilen deneyimin bellenmesiyle; bellekle ve öbür hayvanlarınkinden daha gelişmiş olan çağrışım dizgelerinin yardımıyla, sonunda yaratıcı düşgücü ortaya çıkabiliyor. Peki, insan toplumbilimsel alanda bütün bunları ne yaptı acaba? Çevresini denetlemeye kalkıştı, üstelik yalnız somut çevresini değil, insansal çevresini de. Böylece, çağlar, çevresel ortamlar boyunca, birtakım uygarlıklar doğdu, insanlar arası ilişkiler gelişti, bireylerin ya da insan kümelerinin egemenliğine dayalı çözümler bulundu.

Ancak, insanla birlikte alet belirdi. Ama işleyim uygulayımı ve işin binbir parçaya bölünmesiyle, alet zanaatçı dönemindeki gibi bireyin malı olmaktan çıktı. Alet, elden geldiğince çok sayıda insanın işgüçlerini ellerine geçiren bir avuç ayrıcalıklı kişinin oldu. Sonunda, Marksçılık aracılığıyla insan bölük pörçük çalışmasının artık pek bir anlam taşımadığını, toplumların yöneldikleri en asal ereklerden biri olarak, insan çalışmasının hatırı sayılır bir baskı gücü olabileceğini bulguladı. Böylece, üretim araçlarını alet ya da anapara olarak ellerinde bulunduramayan insanların kümeleşmesi gereği doğdu.

Bizim insanın "enerjisel" yanı dediğimiz açıdan ele almakla yetinildiği zaman, her türlü toplumsal çözümün başarısızlığa uğrama olasılığının yüksek olduğunu göstermek için bütün bunların anımsatılması gerekir. Yakın döneme dek içinde bulunduğumuz bilince ermeyi sağlayan merkezsel düzeneklerle, bilinçdışı, dokusal-bitkisel gerekirliliklerimizle ilgili bilgisizliğimiz göz önünde bulundurulduğunda, insan toplumları açısından son derece temel yanın, insanlar arasındaki tinsel-dirimsel ilişkilerin atlanması ya da en azından ters yorumlanması kaçınılmazdı. Bunun kanıtı, gerekirlilik öğretisi diye ortaya çıkan özdeksel Marksçılığın insanı özgür saymasıdır: seçim, bağlanma açısından özgür. Burada son derece temel bir çelişki var. Sözkonusu çelişki, *insanın bilinçdışı dünyasının, türeyimsel, dirimsel, anlambilimsel, sınıfsal gerekirliliklerinin*

bilincinde olmayışından kaynaklanıyor. İnsan, bağlı bulunduğu gerekirlilikleri bilmediği için, kendini özgür sanarak onlara boyuneğer. Beyinsel düzeneklerin sonu gelmez karmaşıklığını bilmeden başka türlüsü olabilir miydi? Düşünceyle özdek arasındaki ilk kopukluk, tinselcilikle özdekçiliğin ortaya çıkıp birbirine karşıt oluşu da buradan geliyor. Ama dirimbilimcinin gözünde, ne denli şaşırtıcı olursa olsun, insan düşüncesi ve insanlar arası ilişkiler alanına girdiğimiz an, çağdaş özdekçiler de birer ülkücüye dönüşür. Böylece, toplumsal-tutumbilimsel görüngüler, tarihsel gerekirlilik bütünden koparılıyor, tek başlarına ele alınıyor; tinsel (düşünsel) açıdan hiçbir gerekirliliğe bağlı bulunmayan insan önceden belirlenmiş bu ilişkileri etkiliyor. Görünüşe göre toplumculuk, bugünkü (1970) değişik biçimleriyle, henüz bu adımı atamamıştır. Oysa, insan beyninin işleyişinin binbir etkenle önceden belirlenişini görmezden geldiği sürece, bilinçdışı da olsa somut dünyayla aramızdaki sıkı bağlılık ile insana özgü şeyi, *yaratıcı düşgücü yeteneği*'ni birbirinden nasıl ayırırız?

En gelişmiş hayvan topluluklarıyla insan toplumlarını birbirinden ayıran, arada aletin sağladığı büyük güce karşın, işin enerji yanı, çalışma değildir; özgürlük terimine özgür yargı anlamını verirsek, insanın somut dünya üzerinde etkili olmasını sağlayan bireysel özgürlük de değildir; *daha üst düzeydeki bir gerekirliliktir, imgelemin getirdiği gerekirliliktir.* Düşüncemiz sandığımız şeyin hemen bütünü bağlı bulunduğumuz gerekirliliklerin dile gelmesidir. Bu temel kavramdan habersiz kalmayı sürdürdükçe, her birimiz elimizde bulundurduğumuzu sandığımız doğrulara saplanıp kalacağız. Böylece gerekirliliklerimizi bilinçsizce sınıflandıracak, bilinçsizlik bütün toplumsal sınıflarda egemenliğini sürdürürken, değişik yöndeki çıkarlarımızın kılavuzluğunda, bu gerekirlilikleri birbirinin karşısına dikeceğiz.

Kısacası birey, çalışmasıyla gereksinmelerinin bir bölümünü giderebilse de, uçup giden çalışmasını bilgisizlikle denetleyemez. Ve hepsinden önemlisi, özdeksel çevresinin yanında, yine denetleyemediği bir insan çevresi vardır. Elini kolunu bağlayan gerekirliliklerin bilincinde olmadığı için, kendini özgür sandığı, bu özelliği çağdaşı öbür insanlara uzatmaya izni bulunduğu için, sözkonusu insansal çevresini hiç mi hiç denetleyemez. Kazara tinsel-dirimsel gerekirliliklerinin bilincindeyse,

altlarında yatan düzeneği bilmediği için, toplumsal sınıflar üzerinde eylemde bulunarak onları etkileyeceğini öne sürerek büyük bir çelişkiyi sürdürür; oysa sözkonusu eylem de önceden belirlenmiştir.

Dolayısıyla, insanı özgürlüğe kavuşturmak için anamalcılığı ve buyuruculuğu (impérialisme) ortadan kaldırmak yetmez, çünkü düşüncesinin ve davranışlarının gerekirliliğinden kurtaramayız onu. Salt özdeksel yazgısından sorumlu tutmakta karşılaştığımız güçlüğe daha önce değinmiştik. İlk ortaran kaldırılması gereken, bireyi değişik toplumsal örgülenme halkalarına, bu halkaları da birbirine bağlayan ilişkiler konusundaki bilgisizliktir. O zaman bile insan çevresi denetimdışı kalacak, toplumsal insanda varlığını eksiksiz sürdürecektir; sözkonusu toplumsal insan, salt başka varlıklar oldukları, kendisininkinden ayrı, bireysel gerekirliliklere boyuneğdikleri için, toplumsal sınıfların dışında, hep başka insanlar tarafından ezilecektir. Aleti yaratmamış, çalışma araçlarını bulgulamamış, bunları belli bir sınıf yararına ellerine geçirmemiş hayvanlar, isteseler de istemeseler de, en saldırganın buyruğuna girer. Tinsel-dirimsel gerekirliliğinin bilincinde olmayan insan, ortak yaşam çekilmez hale gelince, dalga dalga ayaklanır. Anamalcının üretim araçlarını baskın saldırganlığıyla ele geçirdiğini anlayamaz, iş gücünü anamalcının elinden kurtaracağını sanır, umar. Üretim araçlarının özel ellerde bulunmasına son verdikten sonra, yukarki deneydeki gibi, sürüngen beyinlerini elektrik akımıyla uyaramadığımıza göre, yeni baskıcıların ortaya çıkmasında şaşılacak ne var?

Özgürlük kavramı, elimizi kolumuzu bağlayan gerekirliliklerin bilinmeyişinin sonucudur. Bilgilerimiz arttıkça, güneşe bırakılmış ıslak deri gibi daralır. Bu kavram, ilk insanların bilincini ansızın ele geçirdi. XIX. yüzyıl sonlarındaki bilimsel nedensellik, düşünen us onu hiç etkilemedi, çünkü bilimsel temeller henüz çok yetersizdi. Doğabilimle çağdaş matematik, güdümbilim, gözlenen olguları açıklamaya yetmeyen dar nedensellik anlayışımızı çok şükür değiştirdi. Görecelik kuramı, her denklemde yeralan belirsizlik katsayısı alçakgönüllüğümüzü arttırdı, evren denetimi şaşırtıcı düzenek karşısındaki hayranlığımızı çoğalttı. Evrenle ilgili bilgilerimiz, özgürlüğümüzün yaygınlığıyla ilgili inancımızla ters orantılı olarak artıyor. Özgürlüğü artık, bir düzenleyiciyi düzene koyan işlev-düzeneğinin kesintisiz sürüp giden eylemi olarak anlayabiliriz. Düzen-

leyici, insanın evrenden kopardığı bilgilerdir; burada rastlantıya bırakılan, bilmediğimiz gerekirliliktir. Henüz kavrayamadığımız, altta yatan örgülenme düzeyi bulunup ortaya çıkarılması gereken yasalara ayakuydurmaktadır. O, sözü geçen düzenleyici üzerinde bizim yakalayamadığımız, şu güzelim Özgürlük terimiyle adlandırdığımız biçimde etkili olur. Bu özgürlüğü yüzyıllardır kemiriyoruz, bütünüyle yiyip bitirdiğimizde, büyük olasılıkla, Tanrı'yla yüz yüze geleceğiz. Tanrı bu durumda, bütün öbürlerini bağrında toplayan bir örgülenme düzeyi, bir tür evren bilinci olacak; onun için, ne zamanın, ne de uzamın bir anlamı olacak, çünkü ilk kavram ancak birincinin içinde yer değiştiren varlığa göre anlam taşır. İnsan bilinci de aralarında olmak üzere, evrensel bilinçte her şey önceden belirlenmiştir.

Dirimin yerküremizde aldığı biçimler arasında insanın talihi, bilgilerimizin bütününü oluşturan öğeleri, aralarında yeni ilişkilerin ortaya çıkabilmesine, yeni biçimlerin doğmasına olanak verecek yönde çekip çevirebilmesidir. Evrimin gerekirliliğine, biz insanları sıradışı çağrışım dizgeleriyle, düşgücünün ortaya çıkmasına izin veren dizgelerle donattığı için büyük gönül borcu duymalıyız. Oysa toplumlar, yeni biçimler yaratabilen bu yaratıcı imgeleme saygı duyacak, oturup o yeni biçimlerin dünyaya uygunluğunu ve etkililiğini deneyle sınayacak yerde, öteden beri düşgücünü bastırmaya, sesini kısmaya çalışmışlardır. Çevremizdeki düzeneklerin, başka bir deyişle, elimizi kolumuzu bağlayan gerekirliliklerin bilincine varmamızı sağlayacak tek şey odur. Dolayısıyla, etkililiğimizi arttırarak, özgürlüğümüzün sınırını daraltacak olan da. Özdeksel çevremizin adım adım denetlenmesinin anahtarı oydu, insan dünyasının denetlenmesine giden kapıyı da o açabilir. *Ancak davranışımızın altında yatan bedensel-kimyasal temellerin durmadan derinleştirilen bilgisi davranışımızı denetleyebilmeyi, dolayısıyla, kendimizi onun boyunduruğundan kurtarabilmeyi sağlayabilir.* Galliler fırtınalı göğe bağımlıydılar, bilgisizlikleri içinde, ona ok yağdırırlardı; bizler de davranışlarımızın gerisindeki toplumsal-tutumbilimsel düzeneklerin kölesiyiz, düşünsel öğretilerimizin çocuksu yaylarını çeviriyoruz onlara.

İnsan evriminin gerçek temelinin yaratıcı düşgücü olduğu savını doğrulamak üzere, sözkonusu evrimin, buluşçu adını verdiğimiz bir avuç

insanın ürünü olduğunu anımsatalım; onların biricik nitelikleri birtakım yeni biçimler tasarlamak, başka bir deyişle, bilgimizi arttırıp özgürlüğümüzü sınırlandırmak olmuştur. Gerçekten de, herhangi bir düzeneği daha iyi tanımak kendimizi ondan kurtarmak anlamına gelmez, onu kullanabileceğimizi, başka bir deyişle, daha üst düzeydeki bir karmaşıklıkla kapışmak üzere, onu, bir üstteki örgülenmenin yararına denetlemeyi öğrendiğimizi gösterir. Uzaybilim bizi yerçekimi yasalarından kurtarmadı, tersine, o yasaları bugün insanlığın yararına başka türlü kullanabilmemizi sağladı.

Bir kavram açık seçikleştiği zaman, yaklaşıklığından, dahası doğru olmayışından kuşkulanmaya başlamaya başlama vakti gelmiş demektir. Bilim, sürüp giden yaklaşıklıktan başka bir şey değildir. Kesin doğrular ancak bilgisizliği dışavurur.

Bilim ve Uygulayımcı Erki

Çağdaş tutumbilimcilerle toplumbilimcilerin övgüye değer başarısı, insanın "enerji" yanının altında yatan pek çok düzeneği çözümlemek olmuştur. Bu büyük çalışma çok yararlı oldu: ama o bizi birtakım alt-bütünlere götürür, insanın bireysel ve toplumsal davranışıyla ilgili sorunu ancak ta başından bütünüyle belirlenmiş sayarak ele alabilir. İçinde küçücük bir keyfi yargı payı bulunan insan davranışının rastlantısallığı araya katıldığı an bütün yapı yıkılır. Tutum ve toplumbilimciler, anamalcılarla toplumcular kendi bilim dallarına ancak bireyin davranışının hemen hemen bütünüyle önceden belirlendiğini kabulederek inanabilirler. Bu durumda, bireyin gelecek toplumda tam anlamıyla özgürlüğe kavuşabilmesini amaçlayan araştırmadan nasıl sözedebiliriz? Sözkonusu özgürleşme toplumsal-tutumbilimsel incelemeye rastlantı öğesini sokar, dolayısıyla onun bilimselliğini yokeder. Böylece, toplumbilimcilerin en tinselcisi, en özdekçi toplumbilimci gibi çalışmak zorunda kalır.

İster özdekçi, ister tinselci olsunlar, toplumbilimciler insan denen şu garip hayvanı kendi resimlerinin sınırları içinde oturtmakta güçlük çekerler; çünkü tinselci hep gerekirlilikle çatışır, özdekçiyse bilinçdışı tinsel dünyadan habersizdir. Bütün bunlar, andığımız sözcüklerin, insanı olduğu

gibi değil de, olmasını istediğimiz biçimde yansıtıyor olmasından kaynaklanmıyor mu acaba? İnsan denen varlığın ne "olduğundan" ciddi biçimde nasıl sözedelim? Çağdaş toplum ve tutumbilimin belli bir ilerleme gerçekleştirebilmesi, insanın önceden belirlenmiş olmasından, dolayısıyla bilimsel inceleme yapabilmesindendir. Bu iki bilim dalının vardığı sonuçların çoğu kez yanlış, eksik, doğrudan uzak olmasıysa, deneysel yöntemin uygulanmasının güçlüğünden. Belki sonucun değerlendirilmesinde asal bir etken gözardı edildi. İnsan çalışmasının gerekirliliği (nedenselliği) ile kısa bir süre önce bulgulanan davranışının gerekirliliğinin belirsizliğe gittikçe daha az yer bırakması gerekirdi. Bu iki nedenselliğin altında yatan etkenlerin tümünü bilmekten fersah fersah uzağız. Uygulayımbilim olsa olsa alt-bütünleri çekip çevirebilir. Kurduğu anlambilimsel örnekte tek bir asal öğe unutulmuşsa, bütün çalışması boşa gidebilir.

Oysa, hakkında ne düşündüğümüzü daha önce söylediğimiz insan özgürlüğü değil, *yaratıcı imgelem*'dir asal öğe. Bu, onun önceden belirlenmemiş olmasından değil, henüz bilmediğimiz bir düzeyde düzene konmuş olmasından ötürüdür. Çağdaş çözümcülerin en tutarlı öngörülerini allak bullak eden yaratıcı düşgücüdür. O da önceden belirlenmiştir elbet, çünkü gerekli öğeleri biriktirmeden hiçbir şey düşlenemez, başka bir deyişle, yeni biçimler, yeni bütünler yaratılamaz. Yaratma, ardı arkası gelmeyen bir bilgi toplamadır. Bilgisel bütün ne kadar zenginse, yeni biçimler yaratma olasılığı da o kadar yüksek demektir. Yeni doğan çocuk, türeyimsel bilgilerine indirgendiğinde, hiçbir şey yaratamaz. Buluş, her şeyden önce, ağır ve sancılı bir bilgi devşirme çabasıdır.

Bu devşirme, toplamacı olacak yerde, sağlanan her yeni öğeye daha önce sınanmış bütün öbür öğelerle ilişkili kesin bir yer veren, devşirdiklerini sürekli elden geçirebilen, her şeye açık bir zihinsel yapı içersinde olamaz mı? Bilimler arası olamaz mı, sonunda kargaşaya düşmek istemiyorsa, bilimler arasındaki tamamlaşma ve kesişmeleri arayamaz mı? Özgün buluşların temel özelliğini oluşturacak yeni ilişki bütünleri işte bunlardan doğacaktır. Yeniyetmelik çağında ve yetişkinliğe geçiş döneminin başlarında, karşımıza dikilen bilgilerin çokluğu, gürül gürül dökülen bilgi çağlayanı karşısında zihnin onları belli bir yapıya kavuşturmak üzere bir öğreti aradığı tehlikeli dönemde, düşünsel yapıların

katılığından korkmamalı mıyız? Bu öğretilerden biri belli bir yalınlıkla karşısına dikildiğinde, hele usa uygunsa ve bilimsel olgulara pek aldırmıyorsa ya da en azından onları herkesin anlayabileceği kadar kaba bir örgülenme düzeyinde algılayabiliyorsa, tutkuyla benimsenebilir. Bu öğreti insana belli bir zihinsel rahatlık, olayların yarattığı kargaşa içinde belli bir uyum sağlar, dolayısıyla daha karmaşık bir örgülenme düzeyinde kuramsal açıdan etkililiği araştırmaya gerek duyulmadan, bir yasa gibi benimsenir.

Yaratma önceden belirlenmiştir, çünkü bunun için gerekli bilgi devşirimi de öyledir. Nesnelerde beklediklerini, arzularının nedenselliğinin ummasına izin verdiği şeyleri bulmaya çalışacak bireyin türeyimsel, anlambilimsel ve kişisel gerekirliliği, sayısız etkenli duygusal yaşamı tarafından önceden belirlenmiştir. Hele biriktirilmiş bilgilerin karıştırılması ve yaratıcı çağrışımı içersinde iyice belirlidir, çünkü yeni yapıları doğuracak bilgi karıştırımı rastlantıya bırakılmamıştır. Bilgilerimizin bugünkü durumunda, kesin çizgileriyle tanımlayamasak da, insanın hep aynı türeyimsel, anlambilimsel, kişisel, sınıfsal etkenleriyle yüz yüze geliriz. Dolayısıyla, insan zihninin temel özelliği gibi gözüken bilgilere yeni bir yapı kazandırma yetisi de, bu nedenselliğin henüz bütünüyle kavrayamadığımız gerekirliliğince önceden belirlenmektedir.

Bu bilgi bütününden eylem için gerekli birkaç düşün çıkarıyoruz: evrensel gerekirlilik içinde, uzun bir çaba, ağır bir çalışma gerekli, üstünyetenek doğaçlamayla doğmuyor. Çetin bir çalışmanın, yoğun bir alıştırmanın sonucunda ortaya çıkıyor. Yerçekimi yasalarını nasıl buldunuz? diye sormuşlar Newton'a. "Durmadan üzerinde düşünerek," diye karşılık vermiş. Yaratmanın asal temeli çabadır. Ancak bu çabayı örgütlemek, düzene koymak, bilinçli kılmak gerekir.

Henüz bilmediğimiz bir gerekirliliğin sonunda ortaya çıktığından, özgün yaratma kendini gösterdiği an, bilgisayar üzerinde bile, bildiğimiz gerekirliliklerin doğurduğu sonuçları allak bullak eder. Bu, toplumsal insanın yazgısına vurduğu sayısız bukağıyı, kuramı, öğretiyi, tasarıyı alt üst eden her türlü biçimiyle yeni buluştur. İnsan her şeyi denetlemek istiyor, ama yaratıcı düşgücünün gerekirliliğini denetleyemez. Nitekim,

şu "saçma" dünyada, benimsediği öğreti ne olursa olsun, etkinlikte bulunmak, dolayısıyla öngörmek istediği zaman, bunu ancak genelleştirilmiş gerekirliliğe yaslanarak yapabiliyor, ve işe davranışların ardındaki dirimbilimsel gerekirliği görmezden gelerek başlıyor. İnsanlararası davranışların temel yanını savsaklayarak, çoğu kez, insanın ve toplumların yalnız enerji yanına bakıyor. İnsanlararası davranışları denetlemeyi başarabilecek ya da onları eski sorunlara yeni çözümlerin, yeni buluşların ayrılmaz parçası olarak kalacak bağımsız değişken diye nitelendirecek bilince erebilecek mi?

Uygulayımcılar bilinene çekidüzen verir. Bilim henüz bilinmeyeni getirip yemek olarak uygulayımcının önüne koyar; uygulayımcının öngörüleri bu yemek karşısında allak bullak olur. Bilgi-işlemin çocuğu olarak doğan kamuoyu yoklamaları, başlangıçta, geleceği zorlamak, eyleme yön verecek bir bilgi elde etmek ereğiyle kullanıldı. Sonradan, sonuçların yayılmasıyla, tanımak istediğimiz kamuoyunu etkilemekte yararlı oldukları görüldü: bu, başlangıçta hesaba katılmayan, oysa önceden kestirilebilecek etkiye-tepkilerdi. Yaşadığımız şu çağdaş dünyada, bir yandan halk yığınlarının duygusal gücüne, bilinçdışı başkaldırısına, öte yandan da uygulayımların görünüşteki kesinliğine öncelik tanıyıp insan evriminde yaratıcı düşgücünün asal katkısını bilmediğimiz, sözkonusu evrimi yalnız bilinen olguların gerekirliliğine bağladığımız, henüz tanımadığımız olguların nedenselliğine giden kapıyı açık tutmadığımız sürece bir adım atamayacağız demektir; bilmediğimiz olguları öğrenemezsek, bilinen olgular ne bir evrim getirebilir, ne de denetlenebilir.

Onları oluşturan bireylerin yaratıcı imgelemi, insan toplumlarını hayvan topluluklarından ayıran biricik özelliktir, çünkü daha işin başında bile, aletin bulunmasına izin veren o olmuştur. İnsanın en ilkel arzularının egemen olduğu çalışma, tecim ve çıkar uygarlığının yerine, insan türünün şimdiye dek ancak iğretilemeli (allégorique) olarak sözü edilen asal ereğini, yaratıcı düşgücünün genelleştirilmiş işlevini, kısacası sürekli yenilenen bilgiyi temel alan uygarlığı geçirmek istiyorsak, yeni denkleme bu etkeni de katmamız gerekir. Devrim, yalnız belli bir çağın toplumunun özel bir çevresel ortamda yanını yöresini donattığı gereçlerin kırılıp atılması değildir; yalnız toplumumuzun üretim ilişkilerini ve toplumsal

yapılarını yerle bir etmek de değildir. Her şeyden önce, düşünsel yapıların, varolan bütün düşünsel yapıların kırılmasıdır. Tıpkı göreçelik kuramının yerçekimini içerişi, Euclide yereybiliminin genel yereybilim (géométrie) denen şeyin bir alt-bütünü oluşu gibi, dış dünya sorununu çözmeden, başka bir deyişle daha öncekileri bağrında taşıyan yeni düşünsel yapıların varolabileceğini göstermeden bunu nasıl başarabiliriz?

Belki de, onun yardımıyla ayakta duran ortamı değiştirerek düşünsel yapılar üzerinde etkili olmak gerekir. İstesek de istemesek de, onu değiştirerek işe başlamak gerektiğine göre, hangi ucundan tutacağımızı bilemediğimiz şu eski kısırdöngü düşüncesi bu. İnsan "kendi iç dünyası" karşısında kör kaldığı sürece, onun yarattığı çevresel düzensizlik içinde, kendisini daha iyi bir dünyaya yöneltecek pusulayı iç dünyasında bulabileceğini gösteren bir güvence var mı acaba elimizde?

XIII

PEKİ YA ÜÇÜNCÜ DÜNYA?

ŞİMDİYE dek yazdıklarımız işleyimi gerçekleştirmiş insan ve uluslara uygulanabilir. Ancak, onlar arasında bile, yukarıda betimlediğimize benzer yarışlar Devlet örgütlenmesi düzeyinde kendini göstermektedir. Oysa, değişik ulustan, ama aynı sınıftan bireyler arasında, aynı ülkenin değişik sınıfları arasında bulunmayan bir dayanışmanın bulunduğunu söylemek yanlış olmaz sanırız. İşçi sınıfı gibi, anamalcılık da gittikçe evrenselleşiyor. Anamalcılık kâr düşüncesine dayandığından, uluslararası işçi sınıfında bulunmayan karşıtlıklar, pazarı ele geçirme uğruna boygöstermiştir. Üçüncü dünyanın ele geçirilmesi, işbaşındaki ulusal yazçizci yönetimlerin desteklenmesi amacıyla, toplumcu "Devletler" arasında daha başka karşıtlıklar ortaya çıkmıştır. Ama doğrusunu isterseniz, bu karşıtlıklar sözkonusu Devletlerin işçi sınıfları arasında değildir, çünkü onların ne yıkacak bir şeyleri vardır, ne de yitirecek. Üretim güçleri savaştan etkilenmediği için, Birleşik Devletler, son savaştan sonra dünyaya egemen olabildi; Batı Avrupa ülkeleriyse, üretim araçlarının ya eskidiğini ya da bütünüyle yıkıldığını gördü. Uluslararası para değişiminde dolara büyük bir üstünlük sağlandı, Avrupa'dan yapılan dışsatımlar Amerikalı üretimcileri korkutmaz oldu. Bundan ötürü, Amerikalı anamalcılar, işgücünün çok daha ucuz olduğu Avrupa'ya yatırım yaptılar.

Böylece, Avrupalı kentsoylu sınıf daha önce denetlediği üretim kesimlerinin çoğundan dışlandı, yerini Amerikalı kentsoylulara bıraktı. Ancak, savaştan sonra Avrupalı üretim güçleri yeniden canlanınca, üretim yüksek düzeye çıktı. İşçilerin ücretleri arttı, doların dış ülkelerde yatırım yapmasının sağladığı üstünlükler yokoldu. Aslında, sözkonusu yatırımlar gerçek anlamda ödenmedi, çünkü şimdiki uluslararası para dizgesinde, ulusal para birimi dolar aynı zamanda uluslararası ödeme aracıdır. Altına eşdeğerdedir. Amerikalılar dış ülkelerde yatırımı sürdürdükleri için, yatırım yaptıkları ülkeler dolar biriktirmekte, bu da Amerika'nın ödemeler dengesini bozmaktadır. Gazeteler bir süredir bu sorunu bizlere duyuruyor, dolarlarının altınla değiştirilmesini isteyen Fransa'nın yarattığı kargaşayı hepimiz biliyoruz. Böylece, Avrupa'daki üretimin iyileşmesi, uluslararası para dizgesinden ötürü, Avrupalı kentsoylu sınıfın belli ölçüde ABD'deki kentsoylu sınıfı beslemesine yolaçmaktadır. Yeniden belli bir bolluğa kavuşan Avrupalı kentsoylu sınıf kârının sürekli içedilmesine dayanamaz elbet. Kısacası, anamalcı ülkeler arasındaki temel çelişki, Birleşik Devletler ile öbür gelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkan güç ilişkilerinin sonucudur.

Avrupalı kentsoylu sınıfın zararına, işleyimin ABD'de yoğunlaşması, bu ülkenin temel araştırmaya büyük yatırımlar yapabilmesine izin vermiştir; Avrupa'daki işleyimin dağınıklığı ve çapının küçüklüğüyse bunu olanaksız kılar. Gerçekten de, temel araştırma çok pahalıdır, kısa sürede, ille de verimli değildir; birkaç uluslararası büyük kuruluşun dışında, Avrupalı işleyim kurumları çoğu kez kısa erimli bir kâr siyaseti benimsemiştir. Dolayısıyla, Avrupalı işleyim kuruluşlarının çoğu Amerikan üretim belgelerini kullanır, onlara bağımlıdır. Bir ulusun hem uygulayımsal evrimi, hem siyasal bağımsızlığı için işleyim gerekli olduğundan, sorun büyük önem kazanmaktadır. Yakın geçmişte, Fransa'nın kendi bilgiişlem ve uzay işleyimini kurmak zorunda kalışı sırasında bu dediğim açıkça görüldü. Belli bir ulusun, dolayısıyla sınıfın kendi çıkarlarına ve siyasetine yabancılaşması için çok güçlü bir uluslararası zorlama, dolayısıyla yabancılaştırma aracı çıkıyor karşımıza: Amerikalı kentsoylu sınıf.

Demek ki, Devlet'in görevi can çekişmekte olan işleyimlere birkaç yıl daha kâr sağlasınlar diye yardım etmek değil, temel araştırmayı

sürdürmek, yoksa başlatmak olmalıdır. Temel araştırmanın dayandığı anlayış Devlet bütçesinden pay koparmak değil, verimli olmak, başka bir deyişle herhangi bir buluş gerçekleştirmek olsa da, bu verimlilik işleyimde görülenden apayrıdır. Temel araştırma birtakım yasaları ortaya çıkarmak, uygulamalı araştırmaysa satılan, tüketilen nesneler üretmek amacını güder. Bir buluşun işleyime uygulanmasıyla araştırmanın kendisi arasında her zaman açık seçik görülemeyen bir bağ kurmak gerekir. Uygulayımcı, değişik dallardaki uygulayımcılar işte bu noktada işe karışır, çünkü kimi temel buluşların uygulamaya konulmaması, çoğu kez, uygulamanın ilk bakışta göze çarpmayan bir yönde olması gerektiğindendir. İsveç gibi ülkeler, temel araştırmanın, özellikle dirimbilim alanındaki araştırmanın önemini anlamış gözükmektedir. Ancak, araştırmayı işleyimi ileri götürecek bir yol saymak, evrimin dışında kalmak demektir. Ayrıca kötü bir hesap yapmaktır, çünkü uygulayımsal, başka bir deyişle tecime dönüştürülebilecek yöntemlerin geliştirilmesi yalnız Evren'i yöneten büyük yasaların zenginleştirilmesine dayanabilir.

Amerikan buyuruculuğu, azgelişmiş ülkelerde kendisini kıskanacak ya da uygulayımda ileri gitmiş bir kentsoylu sınıf bulamadı. Ortaçağdan kalma kentsoylu sınıfları, kâra ortak ederek, kolayca kendine bağladı. Sözkonusu ülkelerin uygulayım alanındaki donanımsızlığı ve ücretlerin hatırı sayılır düşüklüğü büyük kâr sağlamaktadır. Demek ki, bu ülkelerdeki temel sorun, yoksul mu yoksul işçi sınıfıyla Amerikan kentsoylu sınıfı ya da onun yerli temsilcileri arasındaki savaşımdır. İşleyimde ileri gitmiş ülkelerde işçi sınıfının parasal açıdan sömürülmesi, kendi yazgısını egemen sınıfın ellerine bırakmaya oranla daha az önem taşırken, yerel ya da uluslararası kentsoylu sınıf yararına insan emeğinin sömürülmesi, başka bir deyişle kölelik üçüncü dünya ülkelerinde ortadan kaldırılması gereken ana sorundur. Birkaç yıldır yaygın ve derin araştırmalara konu olan sayısız ve karmaşık sorunlara daha çok girme niyetinde değiliz, ayrıca buna olanağımız da yok. Onları daha önceki sayfaların bağlamına oturtmak üzere kısaca ele aldık.

Çevresel özelliklerin elbet büyük önemi var, uygulayımdaki ilerlemenin ılıman bölgelerde gelişmiş olması rastlantı değildir. Ama insan salt kâr amacı gütmeyen bir dünya düşlemeden edemiyor; bu dünyada, üzerlerinde yaşayanların çoğuna yüksek bir uygulayım düzeyi ve somut

rahatlık sağlamayı başarmış ülkeler, azgelişmiş ülke halklarının evrimini kendi evrimleri sözkonusuymuş gibi ele alabilir; her şeyden önce kendi çıkarlarını düşünmeden, değişik çevre koşullarında, kendi ülkelerinde etkili olmuş, oralarda etkili olup olmayacağı pek kestirilemeyen bir dizgeyi zorla benimsetmeye kalkışabilirlerdi belki. Ancak, insanın kendisi için bile yeni şeyler tasarlaması güçken, aynı şeyi başkaları adına yapmanın çetinliğini düşünebiliyoruz. Üstelik, burada güzel sözlerin hiçbir etkisi yoktur. Ayrıca kolları sıvamak, binlerce yıllık kavimsel alışkanlıklarla boğuşmak, hatırı sayılır bir eğitim çabasına girişmek, zorla benimsetmeye kalkışmadan inandırmak, sertliğe başvurmadan kararlı davranmak, kendini öğrenenin yerine koyarak öğretmek, onunla birlikte daha çok bilince, etkililiğe doğru ağır ağır ilerlemek gerekir.

Çağdaş büyük ülkelerin başarıya ulaşmasını sağlayan şeyin, ağır işleyimin kurulmasının az gelişmiş ülkelerin hepsinin geçmesi gereken evre olması olasılığı pek az. Uluslar başkaları üzerinde egemenlik kurma arzularından vazgeçmeye razı olsalardı, öbür ulusların boyunduruğuna girmemek için gerekmiş kimi şeyler herkes için zorunlu olmaktan çıkardı. Benzer çevrelerin işletilmesi, dolayısıyla gelişme etkenleri birbirine benzeyen halklar karşısında bağımsızlıklarını koruyabilmek için gerekli olmuş şeyler, pek çok azgelişmiş halkın gelişmesi için gerekli olmayabilirdi; ancak bunun için, bağımsızlıklarının, varlıklı uluslar ve kendi varlıklı sınıfları karşısında tehlikeye düşmemesi gerekirdi. Dönence ya da ekvator yöresinde yaşayan halkların tutumbilimsel ilerlemesi için onlara birtakım makina-aletler yaptırtacak yerde, ulusal üretimlerine uluslararası pazarlarda dürüst ödemeler yaparak, sözkonusu aletleri onlara dışardan sağlamak daha iyi olmaz mıydı? Kuşkusuz, bugünkü koşullarda, böyle bir girişim azgelişmiş ülkelerin işleyimde ileri gitmiş ülkelere tam anlamıyla bağımlı kılınması anlamına gelirdi; değişik ulusal bireysellikler arasında sürüp giden egemenlik kurma anlayışına bakarsak, bu çözüm, kısa sürede gelişmiş ülkelerin üstü örtülü ya da açık biçimde azgelişmişleri sömürmesine yolaçardı. Oysa, yukarki gibi bir gelecek istemek gerekmiyor mu? İnsanlığın, sayısız örgenli, değişik işlevli, bütünün erekliliğini gözeten büyük bir topluluğa dönüşeceği bir gelecek.

Ancak şu uygar denen çağdaş dünya, Doğu'dan Batı'ya, hâlâ çözemediği çelişkiler içinde kıvranırken, öylesine değişik ortamlarda ya-

şayan, öylesine değişik halklara tutarlı bir örnek reçete nasıl önerebilir? Tıpkı, büyüklerinin seçtiği ölçütlerin değerine pek inanmayan çocuklarına: "Benim gibi yapın" diyen babanın bilinçsizliği gibi, elinden başka bir şey gelir mi? Burada da, inandırıcı olmayan örnekler yerine, belli bir ekinin genelleştirilmesine çalışılmamalı mı? Eldeki ekin ille de "iyi" ya da başka bir ekine üstün değildir elbet, ama insan ancak elindekini verebilir. Sözkonusu ülkelerde, uygulayımsal gerilik büyük olduğundan, kuşaklar arasındaki çatışkıların daha duyarlı olduğunu ekleyelim. Yetişkinlerle yaşlılar eğitilmez. Yalnız çocuklarla yeniyetmeleri eğitebiliriz. O zamansa, birkaç yüzyıllık uygulayımsal gecikmeyi kapatacak gençlerin, eski uygulayımları benimsemiş, atadan kalma söylencelere saplanıp kalmış yaşlı kuşaklarla çetin çatışkılara girmesi kaçınılmazdır. Kara Afrika'da bu sorun özellikle çarpıcıdır.

Öte yandan, özerklik uluslararası buyuruculuğa karşı ayaklanmaya dayalıysa, daha önce geniş bir tutumbilimsel yaşamın parçaları olan tutumbilimsel yapılar, yengiden sonra, ansızın bütünden yalıtılır, kendi başlarına kalır. Ulusal gereksinmeleri karşılayamaz olurlar, çünkü daha önceki uyumları, üretimlerini dış dünyada değerlendirebilmeleri için hiçbir şey yapmamış olan sömürgeci ülkenin tutumbilimsel yapılarına katılmaktan doğuyordu. Bu durumda, özgürlüğe kavuşan ülke, yoksulluğa gömülmek istemiyorsa, eski efendisinin boyunduruğuna girmek zorunda kalır. Gerçekte, dünyanın bugün (1970) iki karşıt kümeye, iki çelişik öğretiye bölünmesinden ötürü, bu kümelerden birini ya da ötekini seçmek gerekir. Özgürlüğe kavuşan ülke, kuşkusuz, ender olarak tutumbilimsel egemenliği seçecek, kimi zaman bir denge siyaseti izleyecektir; bu arada, yabancı sömürücünün kendi topraklarında bulunmasının sağladığı üstünlüklerden de yararlanmaksızın, eski buyuruculuğun kucağına düşmesi için ortada çok sayıda dilsel, ırksal gerekirlilik, edinilmiş alışkanlık, tutumbilimsel ve ekinsel bağ bulunduğunu saptamak zorundayız. Bu durumda bağımsızlık, insanı alıp doğruca hükümet darbelerine, zorba yönetime götüren acıklı bir güldürüye dönüşür.

Bugünkü koşullarda ne yapmalı? İyi sözlerin, özgeci söylevlerin, övgüye değer ama hiçbir işe yaramayan bireysel girişimlerin dışında bir şey yapılmıyor, çünkü sözkonusu girişimler dünyaya egemen olan sınıf, ırk, ulus, çıkar bencilliğinin ortasında, örnek değeri taşımıyor. Artan

ürünler dağıtılıyor, ama bu bir çözüm değil. Bu noktada, Çin Devrimi'nden ne beklediğimizi iyi düşünerek, açıkça kabul edelim ki, 800 milyonu aşkın insanın açlıktan korkmamasını sağlamıştır; oysa, bütün Batı'nın yardım ettiği Hindistan, 450 milyon insanıyla sürekli açlığın pençesindedir. Ayrıca 800 milyon insanın iyi kötü yaşamasını sağlamak zorunda kalsaydı, Batı'nın tutumbilimsel yaşamı ne olurdu acaba? Kendi payıma, yine gelişmeyi sürdürürdü kanısındayım, çünkü kendi dolaysız çıkarları sözkonusu olmaktan çıktığı an, bu sorunla pek ilgilenmezdi. Hindistan'a yardımın arkasında Çin korkusu var.

Öte yandan, azgelişmiş ülkelerin sorunu, uluslararası örgütlenme açısından, ulusal düzeydeki sınıf çatışmasına birçok yönden benziyor. Ayrıca, yukarıda belirttiğimiz gibi, bunun aynı kavga olduğu, işçi sınıfının evrenselleştiği de söylenebilir. Yalnız, asal bir ayrım sürmektedir. Kentsoylu sınıf, ulusal düzlemde, işçi sınıfı olmadan hiçbir şey yapamaz, üretim araçları onun elinde olsa da, işçi sınıfının elinde de işgücü vardır. İkinciler olmadan birinciler hiçbir şey yapamaz, nitekim işçi sınıfı vazgeçilmezliğinin bilincine varalı beri kentli sınıfın elinden belli parasal üstünlükler koparabilmiştir. Buna karşılık, azgelişmiş ülkelerde böyle bir şey yoktur. İşleyimde ileri gitmiş halkların boyunduruğuna girmiş olmaları varlıklıların zenginliğini arttırmaktadır; boyunduruktan çıkmaları işleyimini geliştirmiş ülkelerin ortadan kalkmasına, yıkılmasına yolaçmaz. Bu da, çevresel gerekirliliğin sonucudur, başka bir deyişle, işleyimde ileri gitmiş ülkelerin yerküremizin insan çalışmasıyla verimliliğin en iyi durumda olduğu ılıman bölgelerinde toplanmış bulunmasından gelmektedir. Keşke azgelişmiş ülkeler öbürlerinin yaşaması için vazgeçilmez olsalardı, o zaman kendileriyle çok daha etkin biçimde ilgilenilirdi kanısındayız. Dünya buyuruculuğu kimi petrol bölgelerini ya da güvenliği için gerekli saydığı kimi bölgeleri elinde tutmak üzere yerel savaşlara girişmeye hazır olsa da, sözkonusu yörelerdeki insanlar olmadan yaşayabileceğini çok iyi bilmektedir. Egemen ulusal sınıfların çalışma gücünü elinde bulunduran işçi sınıfından vazgeçemeyişine karşılık, azgelişmiş halkların oluşturduğu yoksul emekçi sınıfına gereksinmesi yoktur. Tersine, ulusal üretimin yüzde bilmem kaçını bu halklara parasız dağıttığı zaman büyük iyilik ettiğine inanmaktadır, ama kendisi o insanların topraklarından hatırı sayılır bir zenginlik sağlamaktadır. Peki ama, azgelişmiş ülkeler neden

kendilerininkine benzer bir uygulayımsal evrim geçirmemişlerdir? Bu, onların pek de yetenekli olmayan, daha düşük değerde, acıklı yazgılarını "hakeden" topluluklar olduğunu gösteren bir kanıttır. Bu kanı her zaman açık seçik dile getirilmese de, hemen her zaman bilinçaltında düşünülen şeydir. Üstelik, doğrudan doğruya insan özgürlüğü kavramından kaynaklanmaktadır, buna göre özgür insan yazgısından tek başına sorumludur. Şimdi toplumcu ülkeler (1970'deki varsayımsal toplumcu ülkeler, —*B.O.*) azgelişmiş ülke halklarının geri kalmışlığının, yoksulluğunun binlerce yıldır sömürgeci halklar tarafından sömürülmesine dayandığını söyleyebilirler. Ancak bu, binlerce yıldır sürüp gelen çevresel temel sorunu çözmez; nitekim, İsrail'de görüldüğü üzere, alınıp başka yere aktarılan Avrupalı, binlerce yıldır üzerinde en küçük verim elde etmeyi başaramamış insanların yaşadıkları toprağı (Araplar da, Yahudiler de Samidir) başka bir kılığa sokmayı becermiştir. Yalnız buna İsrail'in, Arapların aynı ölçüde yararlanamadıkları Batı kentsoylu sınıfının belli bir kesiminden hatırı sayılır parasal yardım gördüğünü eklemek gerekir.

Özet olarak "üçüncü dünya"nın, yaşamına gerekli olmadığı için "güzel dünya"dan, boyunduruğundan çıkma girişimlerinin şiddetle cezalandırılması dışında en küçük bir iyilik beklenmemesi gerektiği açıktır. Üçüncü dünya, yalnız ek bir zenginlik kaynağıdır. Dolayısıyla, her şeyi kendinden beklemesi gerekir. Görünüşe göre, Çin bunu anlamıştır. Zaman zaman, iki büyük karşıt küme arasındaki gizli çatışmayı kullanabilir. Ancak, Vietnam savaşının da gösterdiği gibi, bu iki büyük kümeleşmenin yaşamaları için ille de gerekli olmayan yörelerin denetimini kesin biçimde ele almak üzere (doğru olanı yapıp) işbirliğine girişmeleri olasılığı pek azdır. Sözkonusu yörelerde yaşayan halklara gelince, kendi yaymacaları için araç olmanın dışında, umurlarında bile değildir. İnsan yeterince mantıksız bir varlıktır, tek bir çocuğu görülmedik bir hastalıktan kurtarmak üzere beklenmedik bir dayanışma zinciri oluşturur; yalnız uygulayım değil, insanlık açısından da üstün başarılar gösterir; şurada burada bir yürek aktarması gerçekleştirir, böylece cerrahların hayranlıkla kendilerini izleyen halka cinsel örgenlerini göstermelerine olanak hazırlar, ama aynı anda dünyanın dört bir köşesinde yığınla çocuk öldürülür ya da açlıktan ölmeye bırakılır. Şimdi kim kalkıp insanın salt egemenlik kurma arzusuyla

davranmadığını, büyük bir insanlık yelinin kendisini havalara uçurduğunu ileri sürdüğü zaman bile bu dürtüyle eylemde bulunmadığını söyleyebilir? Belki de toplumların, bireyin henüz bilmediği birtakım gerekçeleri vardır?

İnsan kendini bundan koruyabilecek duruma gelmiş olsa da, tarihte birkaç kez görüldüğü üzere, yeni bir buzullanmanın ılıman bölgeleri örterek sorunun verilerini tepeden tırnağa değiştirmesini pek olası saymıyorum. O durumda bile, şimdiki dönence ve ekvator bölgelerinin barbar göçebelerinin, çığrından çıkmış olayların baskısıyla bütün somut ve ekinsel zenginliklerini geride bırakarak güneye kaçan Batılı insanların akınına uğramayacağını kimse söyleyemez. Olsa olsa, süreç epey yavaş gelişecektir, insan aktarımı kuşkusuz adım adım olacaktır, tıpkı Avrupalıların Amerika'yı ele geçirişleri gibi. Zavallı Kızılderililer!

Demek ki üçüncü dünya sorunu çağdaş insandan büyük düşgücü çabası göstermesini, tam bir özgecilikle atadan kalma davranışlarını bir yana bırakmasını, gerekirliliklerinin eksiksiz bilincine varmasını beklemektedir. Ondan, bir insandan azıcık fazla bir şey olmasını bekliyor, çünkü bu sorun insanlığın geleceğini tehlikeye atıyor. Gerçekten de, eskiden yabanıl göçebelerin yaptıkları gibi, bugün yoksulların tuzu kuruların üstüne çullanması olasılığı pek azdır. Yaşanan güncel olaylara bakıldığında, belki tam tersi olur. Ama bu da hiç iyi olmaz. Çünkü barbarlar boyundurukları altına aldıkları halklarla içiçe yaşayarak uygarlaşıp çağdaş toplumları doğurdular. Oysa uygar insan (ya da uygar olduğu öne sürülen insan) uygarlaşmamış saydığı insana öylesine küçümseyerek bakar ki, her zaman bütünüyle başaramasa da, onu ortadan kaldırmaya, ya da bin türlü biçimde köleleştirmeye çalışır.

Bir çiftleşmenin rastlantısıyla kırksekizinci kuzey boylamının yanında yöresinde doğmuş, kendisinin en küçük bir katkısı olmadan, salt orada doğduğu için önceki kuşakların sayısız kazanımından yararlanmış ak derili insanların babacan davranışları ya da kendini beğenmişlikleriyle yerliyi ezdiklerine kaç kez tanık olmuşumdur? İnsan kendi kendine arslanın ceylan karşısındaki acımasızlığının, doğuma dayalı bu gerekirliliğin kendini beğenmiş bilinçsizliğinden daha sevimli olup olmadığını soruyor doğrusu. Sorun, kimimizin ak, kimimizin kara, kimimizin de sarı derili doğup yanında bütün öbür türeyimsel etkenleri birlikte getirmesine,

bunlara insan çevresinin belli bir çağda, kimi yerlerde belli bir uygulayımbilime ulaşmasından, ortamdan ileri gelen etkenleri eklemesine yolaçan gerekirliliği yadsımak değildir. Onları yadsımak değil, aşabilmek üzere daha iyi tanımak gerekir. Yine yerçekimi... Özellikle, doğrudan insan özgürlüğü düşüncesinden kaynaklanan bir inanışla, doğumumuzun "övüncü"nün bize düştüğüne hiç inanmamak gerekiyor. Göğsümüze en şanlı onur ödülünü de taksalar, olduğumuz şeyde bizim en küçük payımız yok. Olsa olsa, bizi birincilerden kurtarabilecek yeni gerekirlilikler arayarak, bağlı bulunduğumuz gerekirliliklerin bilincine varmaya çalışabiliriz: bu da bir aşamadır. Ondan sonra geriye, başkalarının da kendi gerekirliliklerinin bilincine varmalarına yardım etmek kalır. Uygulayımda ileri gitmiş halkların geri kalmışlara yapması gereken de budur. Çetin bir görevdir bu, çünkü öğretmenle öğrenci arasındakine benzeyen, onları birbirine hem bağlayıp hem de ayıran duygulara seslenir. Öğrencinin öğretmene bağımlılığı duygusuna. Buysa, öğretmen nitemine, koruyucu terimine, bilgi kavramına bağlı değer yargılarından doğmaktadır. Öğrencinin öğretmenin egemenliğine girmesine dayalı bu anlamsal yığını kaldırıp atar, onun yerine bilgi aktarımını geçirirseniz duygusallık büyük ölçüde azalır. Bilmediğimiz bir kentte yol sorduğumuz kişinin bizi egemenliği altına aldığı duygusuna kapılıyor muyuz? Öğretmen işte bu yol sorduğumuz kişi değil midir? O, önceden saptayamayacağı bir ereğe yönelebilmeniz için size bilinen ilişkiler konusunda bilgi veren kişi değil midir? Tek dileği, yol gösterdiği insanın, duvarlarının kalınlığı güven verdiği, daha ilerki yerleşim yerini bulup ortaya çıkarma zahmetinden kurtardığı için ıssız bir kaleye yerleştiğini, yürümekten vazgeçtiğini görmemektir.

Bütün bu dediklerimiz insana düşkırıcı gözükebilir. Ancak, hâlâ evrime inanmamızı sağlayan, umut beslememize yolaçan birkaç neden vardır. Örneğin, bugün yararlanmadığımız, istersek yararlanabileceğimiz silahların gücünün bir halkı ezmeye yetmeyişi. Silahları kullanmıyoruz, çünkü onları ellerinde bulunduran halklar kullanılmalarını gerektiren çıkarların yeterli olmadığını düşünüyorlar. Ama belki belli bir evrensel bilincin sözkonusu halkları insanlığın dışına atması etkili oluyor. Belki benimsedikleri davanın doğru olmadığını, ya da yalnız kendileri, toplumsal katmanların küçük bir bölümü için doğru olduğunu duyumsuyorlar.

Buysa hatırı sayılır bir evrimdir. Belli bir sınıfın ölümsüz değerlerine inanmamak, o değerleri çürümüş kanıtlarla savunmak zorunda kalmak, bunların parmaklarının arasında ufalanıp gittiklerini duyumsamak; en kemikleşmiş bilinçlere bile ağır ağır sızan görecelik kuşkusu. Ancak bu iyimserliğin de aşırıya götürülmemesi gerekir. İster Yahudi-Hıristiyan uygarlıklarının kazandırdığı hazineler adına olsun, ister aynı renkteki kadını başkalarıyla paylaşmama temel tepkesine dayansın, en dar kafalı ırkçılık hâlâ dünyanın en yaygın duygusudur.

Az gelişmiş halkların umutsuzca yalnız olduklarına kuşku yok. Ama o kadar kesin olmayan, bunun evrimlerine zarar vereceğidir. Başkaldırarak, örnek olduğu öne sürülen uygarlıklar arasında kendi üstünyeteneklerine en çok uyanı seçebileceklerini umalım. Uygulayan tarafından en geçerli, dışarı satılmaya en uygun nesne sayılan yaşama biçimi onlara güç kullanılarak benimsetilemeyecek. Düşgüçlerini kullanma iznini kendi kendilerine verecekler. Bunu yaparken, başlangıçta yoksulluk ve acı, ama aynı zamanda açıkgörüşlülük içinde, ilk insansı maymuna özgü öykünme verisini sürdürmekle kalmayıp daha büyük bir bilinç ve insanlık'a giden kendi yollarını bulacaklardır. Kimbilir, belki, varlıklı halkların hâlâ oyalandıkları kimi karanlık evreleri, birazcık talihle, atlayıp geçeceklerdir.

XIV

SAĞ VE SOL

BURAYA dek siyasete beylik gözlükle bakmadık. Giriştiğimiz denemede sağla sol nerede? Nasıl tanımlayalım onları? Sağın yerleşmiş insanları, devinimden hoşlanmayan, her şeyi olduğu gibi sürdürmek, toplumsal ayrıcalıklarıyla mallarını saklamak isteyenleri kapsadığı söylenebilir. Bu duyguda ülkücülüğe yer bulunmadığından, sağcı insan ahlâk, din, hukuk, adalet, özel mülkiyet, iş, aile gibi yüzyıllık, giderek ölümsüz değerlerin savunucusu olarak ortaya çıkmayı yeğler; bunlar, bütün ulusların kentsoylu sınıflarının baştacı ettiği genel düşünlerdir. O bir "tutucu", bir "saklayıcı"dır. Sağcılığın bedeli azdır. Bundan ötürü, kiliseler dolup taşmaktadır, çünkü talihsiz insanlara acının insanı aştırdığı, kendi değerinin üstüne çıkardığı, Cennet'in yeryüzünde olmadığı, öbür dünyadaki mutluluğa erişebilmek için bu dünyadakinden el etek çekmek gerektiği söylenir; cennete kolayca gireceklerin günün birinde ayaklanmasından ölesiye korkan kişinin yüreğine su serpen bir dizi düşünce. Tingöçüne (métempsychose) inanan Hint dokunulmazlarınınkini andıran bu dünyadan geçme siyaseti olsa olsa yerleşik ayrıcalıkların korunmasına yarayabilir. Erdemli geçinmeyi ilke saymışların hepsi bu siyasetten çok hoşlanmıştır.

Peki ya sol? Onun temel niteliği değişim isteği mi acaba? Kuşkusuz, ancak bu değişim ayrıntıdan toplumsal yapıların tepe taklak edilmesine dek uzayabilir. Değişim düşkünlüğü bu insanları betimlemeye yetmez,

"daha çok toplumsal adalet" gibi içi boş nitemler eklesek bile. Sağ, buna eşlik eden öğretiyle birlikte, üretim araçlarının özel ellerde kalmasını savunmayla tanımlanabileceğine göre, solu sözkonusu özel iyeliğin kaldırılmasını toplumsal evrimin vazgeçilmez koşulu sayanlar mı oluşturacak? Bu durumda, sol daha önce değil, ortaklaşmacı partiyle başlar, çünkü hani şu "toplumcu" adı verilenler bu tanıma, hem de ezile büzüle, ancak söz düzeyinde girmektedir. Burada, solun birliği denen övgüye değer isteğin söylenceden öteye geçememesi kolayca anlaşılıyor, ve bence iyi ki de öyle. Solun temel niteliği değişimse ve bu değişim özel iyeliğin kaldırılmasından geçiyorsa, üretim araçlarının kamulaştırıldığını varsaysak bile, bu sorunları çözmez, daha işin başıdır. Stalinci adı verilen katı ilkecisinden tutun da, Troçkiciliğe, Maoculuğa, Castroculuğa varana dek insan sorunlarına yeni çözümler arayan bütün o düşünsel öğreti patlamasının nedeni de budur. Sol birleşseydi, sağ olurdu. Başka bir deyişle, çözüme kavuşsaydı, olduğu gibi saklamaya çalışırdı. Onun temel niteliği kendine birtakım sorunlar yaratmak, çözüm aramaktır. Sağın temel niteliğiyse, yeni sorunlar yaratmak değil, eldekini korumaktır. Sağla solu böyle tanımladığımız zaman, okul öğretmeniyle araştırmacı arasındaki ayrım belirir aralarında. Ancak şunu da ekleyebiliriz: pek sık olmasa da, arayan kişi birşeyler bulur; oysa kendine solcu diyenler arasında özlediği çözümleri bulmamış, toplumsal sorunları kuramsal açıdan çoktan çözülmüş saymayan insana rastlamak pek olası değildir.

Solun ağlatısı da budur işte! Elindeki somut malları, ayrıcalıklarını savunan sağ neyi savunduğunu bilir, sözkonusu malları kullanma deneyimini yaşamıştır, onları yitirmenin kendisine neye patlayacağını sezer. Sol somut bir malı savunmaz, çoğu kez kendisine bunları kazandırabilecek öğretiyi savunur. Oysa, toplumculuğun dünyanın hiçbir yerinde gerçekleştirilemediği söylenir. Şurada burada toplumculuğa doğru atılmış adımlar, kimi kazanımların yanında, büyük sakıncalar doğurmuştur (1970). Hiçbir toplumcu devrim işleyimde ileri gitmiş bir ülkede gerçekleştirilemediği için, bizim gibi makinalaşmanın yüksek düzeyine ulaşmış bir ülkede olsa bu sakıncalardan kaçınabileceği düşünülebilir. Neden? Toplumcu denemeye girişmiş ülkelerdeki yoksul halk katmanlarının biricik arzusunun tüketim ürünlerini ele geçirmek oluşuna karşılık, anamalcılığın sözkonusu malları elde tutmakta pek etkili ola-

mayan bir yol olamayışından mı acaba? Toplumculuğun gerçek ereği olması gereken şey halk yığınlarının kendi yazgılarına el koyması ise, solun birliğinin güç oluşu anlaşılıyor, çünkü tüm insan yazgısı karşımıza dikiliyor. Hiçbir düşünsel öğreti çözemedi bu sorunu. Bu açık araştırma hiçbir zaman sonuçlandırılamayacak, ama asıl önemli olan da odur. O, birtakım hazırlop çözümlerin değil, çalışma varsayımlarının konusu olabilir. Halk bu çözümü bulduğunu sandığı ve ona sarıldığı an, yazçizci egemenliğiyle karşılaştı, o günden beri ayakta kalabilmek için elinden geleni yapıyor bu partili yönetici sınıf. Bu birlik düşünce ve eylem birliği anlamına geliyorsa, solun birliğini dileyemeyiz. Solun ilk zenginliği, çeşitliliği olmalıdır. Çeşit ortadan kalktığı zaman, ister istemez sağa yönelir; bugün katı ilkeci ortaklaşmacılığın solunda akımların belirmesi rastlantı değildir. O arada, sağın evrimi imparatorluğa, krallığa ya da ortaçağ derebeyliğine doğru olmuyor. Onun için merkez demek olan sola doğru oluyor. Birbirini izleyen tutumbilimsel dönüşümlerin, gittikçe gelişen işleyimin sürekli uygulayımsallaşmasının, dörtnala giden bilgiişlemin yinelenen vuruşları altında eski önyargılar ufalanıyor, tumturaklı karanlıkçılık yerini yavaş yavaş bilimsel buluşların yaygınlaşmasına bırakıyor.

Ancak, ister sağcı ister solcu olsunlar, bütün öğretiler uygulayımı, bilimin kazanımlarını kullanabilir. Ama bugüne dek hiçbiri bilimi gerçekten kullanmayı başaramadı. Kendisini belirleyen gerekirliliklerin bilincinde olmadığı ya da, bilincindeyse, bundan olabildiğince uzun süre yararlanmayı kararlaştırmış olduğu için hani şu "özgür" adı verilen dünyada varolanla yetinen sağın tersine, onu sürekli araştırmaya iten doyumsuzluğu solun defterine artı olarak yazabiliriz. Ama tek araç olarak devrimi ya da söz'ü kullanmaya girişirse, solun araştırması da başarısızlığa uğrayacaktır. Araştırma demek, çevreyle sınırlı kalmayan, başoyuncu insanı da kapsaması gereken yasaların, bilimsel yasaların araştırılması demektir. İnsan değişmez bir etken, çevresini yansıtan bir öğe, etten kemikten arınmış bir varlık, eksiksiz parçası olduğu somut dünyanın dışında yeralan bir varlık sayıldığı sürece; dirimsel yanı, her örgülenme düzeyinde, bütün dirimbilimsel, dolayısıyla doğabilimsel bilimlere dayalı bir toplumbilim tarafından ele alınmadıkça, sorunun yalnız yarısı görülecek, çözüm olanaksız kılınacak demektir.

Sağcı diye nitelendirilen öğretinin bu noktada daha güçlü olduğu, kendi kişisel kurallarına oranla, insanı kusurlu bir varlık saydığı söylenebilir. İnsanın çevre üzerindeki eyleminden hiçbir şey beklemediği için, çocukluktan başlayarak aktöreleriyle, yasalarıyla çevirir, ona elden geldiğince çok koşullu tepke aşılar. İyiyle kötünün, onurun, görevin, sıkıdüzenin ne olduğunu öğretir, böylece birey soru sormaktan kurtulur, bu konuların eyleminden ötürü kafasında en küçük bir sarsıntı meydana gelmez. Kendisinin tepeden benimsettiklerinin dışında yaşama nedenleri aramasını yasaklar. Kimi zaman kendisinden kaçabilmesi için tek başına yolculuğa çıkmasına izin verir, çünkü bu, yeni bir teknenin piyasaya sürülebilmesi için gerekli tanıtımı sağlar. Sağ insanı temelden "kötü" sayar, ama dilediği gibi ayakta kalabilmesine izin verdikleri için "iyi" bulduğu kimi değerlere titizlikle saygı gösterirse düzelebileceğine inanır. Solcuysa, Rousseau'dan beri, kentsoylu sınıfın varlığından ötürü "kötüleşmiş" toplumun yarattığı çarpılmalara kapılmamışsa, insanı doğuştan "iyi" saymamazlık edemez. Böylece, şu sınıflı toplumda, cinsellikten arınmış melekler, buğday demetleri omuzlarında, şarkılar söyleyerek çalışmayı, birbirlerinin ellerini sıkmayı sürdüreceklerdir, çünkü bu mantığın gereği olarak, gözü yukardalık, kıskançlık, özenme, egemenlik içgüdüsü, nefret, öfke toplumsal çevrenin değiştirilmesiyle kaynaklarından yoksun kalacaklardır.

Ancak, insan bütün bu davranışların hangi dirimsel düzeneklerle ortaya çıktıklarını ve onları hangi yollardan denetleyebileceğini öğrenemedikçe, yeryüzü cenneti ne yazık ki gerçekleşemeyecektir. Gerçekten de, elimizde bilimsel araçlar bulunsaydı, insan çevresi yerine bireysel davranışı etkilemeye çalışırdık, çünkü insan ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Egemenlik kurma içgüdüsünü ortadan kaldırabilirsek, yalnız sınıf kavgasına değil, toplumsal sınıflara da son verebileceğimizi düşleyebiliriz. Oysa sözkonusu içgüdü insan denen canlı türünün yayılıp sürebilmesi için son derece gerekli gözüküyor.

Her insan bu gerekirliliğin bilincine varmış olsaydı büyük bir ilerleme gerçekleştirmiş olurduk. Televizyonda bir seçim yarışı düşünün, her aday iyi kötü gizlenmiş cinsel örgenini kalabalıklara gösterip: "En güzeli, en güçlüsü benimki, ben Tarzan'ım, düşün ardıma!" desin; ve her seçmen, bu savın doğruluğunu tartsın, asma yaprağının altında insanlığın yararına

neyin bulunduğunu araştırmaya girişsin. Pek çok hayvan, aynı cinsten başka bir bireye egemen olmak için tepesine çıkıp sevişiyormuş gibi yapar. Çağdaşlarımın yaşayışına baktığımda, pek çoğunun, en saldırgan, en egemen bireylere aynı biçimde kıçlarını döndükleri izlenimine kapılıyorum.

Bizim gibi işleyimde ileri gitmiş bir ülkede, toplumsal-tutumbilimsel düzenin kökünden değişmesini istemek övgüye değer bir davranıştır elbet, ama bunu sağlayabilmek için, zorba yönetime başvurmayacaksak, büyük çoğunluğun katılımını sağlamak gerekir. Sözkonusu çoğunluksa bugün varolan toplumsal-tutumbilimsel düzenin kendisine sağladığı somut çıkarlardan vazgeçmeye kararlı gözükmüyor. Sözkonusu vazgeçiş siyasal değil, bilimsel eğitimle sağlanabilir. Gerçek bir düşünsel devrimle, davranışın tepeden tırnağa değiştirilmesiyle. Tinsel dünyada böyle bir değişim gerçekleştirilememişse, toplumsal-tutumbilimsel devrim, doyasıya yiyebilen halk yığınlarının onayı olmadan başarıya ulaşmakla kalmayıp yerleşebilir mi? Böyle bir onay sağlanamamışsa, bütün aşırılıkları, karşı-devrimleri, zindana tıkmaları, öldürmeleriyle zorba yönetime savrulunmaz mı?

Başka bir tutum da, çürütücü etkenleri bağrında taşıdığı için, varolan toplumsal-tutumbilimsel düzenin yokolmaya yazgılı bulunduğu inancına dayanır. Kimi olgular buna inanmamızı kolaylaştırıyor, ama kimisi de kuşku yaratıyor. Günün birinde, insan toplumlarının ağır bilimsel evriminin sonunda ortadan kalkabilir. İyi ama, şöyle azıcık yardım edilse bile, ne kadar zamanda? Dönüp dolaşıp aynı düşünceye geliyoruz. Bir devrimin ereği insanın kendi yazgısına el koyabilmesiyse, etkili bir eğitim herkese yayılmadıkça, devrim bu nedenselliği ortadan kaldıramaz. Sözkonusu eğitimi ancak varolan toplumsal-tutumbilimsel yapılar verebileceğine göre, tam bir kısırdöngüye saplanmış gibiyiz, bundan öyle patlamayla falan kurtulmak çok güç gözüküyor. Buysa, insanın yalnız bir işgücü, bir enerji öğesi olmamasından kaynaklanıyor; o, aynı zamanda, elini kolunu bağlayan gerekirliliklerin bilincinde olmadığı için kendini özgür sanan karmaşık bir dirimsel yapıdır.

Büyük çoğunluk açlık, yoksulluk ve aşağılanma altında ezildiği, yaşanmaya değmeyecek kadar yoksul bir yaşama katlandığı zaman, devrim kuşkusuz ağır basar. Ama büyük çoğunluk yaşamından hoşnutsa,

doyasıya yiyorsa, elini bağlayan zorlama ve yabancılaşmaların bilincinde olmadığı için kendini özgür sanıyorsa, devrimin, üretim güçlerinden önce bilince seslenmesi gerekmez mi? Ve bu bilinç düzeyine başka tür bir zorlamayla, kaba güçle ulaşılabilir mi? Sözkonusu zorlama, daha önceki zorlamalardan habersiz, kendini hani şu "özgür" denen dünyanın bir parçası sayan çoğunluk tarafından böyle algılanmaz mı?

Her şeyin halk yığınlarının eğitimiyle başlaması gerekmez mi? Yalnız, ona yeni bir din kitabı dayatırsak, yeni bir düşünsel cendereye sokarsak, evrimini yine kösteklersek, nasıl eğitebiliriz? Koşullu tepkeleri içinde tam anlamıyla taşıllaşmış, çokyönlü bilimsel eğitimin nesnelerle varlıkların göreceliğini göstermeyi başaramayacağı eski kuşakları nasıl eğitelim? Dirimbilimin sinir dizgelerindeki nedenselliği gösteremeyeceği bu insanlara ne yapalım?

Tutumbilimsel yaşamı sımsıkı bağlarla, derinlemesine başkalarına bağlı, sınır kavramının yalnız bireylerin yer değiştirmesini engellediği, anapara gidiş-gelişlerine karışmadığı bir dünyada halkı nasıl eğitelim? Hiçbir işe yaramayacak "ulusal kentsoylu sınıfı" değil de, "uluslararası kentli sınıfı" nasıl eğitmeli? Küba'nın giriştiği, belki gerçekleştirebileceği bu deneme, onun bir ada ülkesi oluşundan, halkının köklü yoksulluğundan kaynaklanıyor. Ayrıca, yereysel konumunun ABD ile çatışmasında SSCB'nin kendisine ilgi duymasına yolaçmasından (bu elbette 1970'te geçerliydi; şimdi ABD ambargosu Küba'nın canını almaya kararlı; kendisi dolar dilenen Rusya'nınsa eli kolu bağlı, —*B.O.*) Böyle bir şey üçüncü dünyanın başka bölgelerinde de ortaya çıkabilir elbet. Örneğin, Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleşebilir mi? Sözkonusu devrimin gerçekleşebilmesini sağlayan etkenler, yüzyılın başında Rus devriminin gerçekleştirilmesine izin verenlere benzemiyor mu? Bu etkenler arasında halkın hatırı sayılır parasal ekinsel geri kalmışlığı, evrimin durmamış olması ve Küba'nın kendisinden önce devrimi gerçekleştirenlerin yanılgılarından yararlanmayı bilmesi var. Başka bir deyişle, temel gereksinmeleri karşılandığı için, böyle bir gerekliliğe inanmayan halk yığınlarına bir evrimin, dahası bir devrimin gerekli olduğunu nasıl göstermeli? Ve Fransa'da ortaklaşmacı partinin, seçmeni ürkütmeden oyunu yüzde bir-iki arttırabilmek üzere, "ileri demokrasi"yle devrime geçişi önermesine neden şaşmalı? Artık sıradan bir uygulayımcı kazanına

dönüşmüş Üniversite'nin, küçük kentli aydınlardan daha sağlam bir temele yaslanma gereksinmesi duymasına karşın, işleyim işçileriyle dayanışmaya girememesine niye şaşalım? Devrimci düşünceler üniversite gençliğinin bilimsel değil, genellikle yazınsal kesiminde yankı bulabildi; buysa bir hastalık belirtisidir. Devrime yalnız bilimdışı kesim ilgi gösterdi, çünkü bilgilerini işleyimde kullanmaya yöneltilen bilimsel kesim uygulayıma dayalı toplumda çabucak kendisine toplumsal saygınlık ve rahat bir yaşam sağlayan bir yer bulabiliyor. Bilimdışı kesim ilgi gösterdi, çünkü öncelikle yazınsal ekin insanı kuramsal kanıtlara daha duyarlı, deneysel kanıtların yokluğu karşısında daha az kaygılı, somut özdeğin nesnelerinin acımasız katılığı karşısında daha bilgisiz, ve en önemlisi, alabildiğine uygulayıma dayalı toplumda, uğraşına uygun iş bulmaya daha az elverişli kılıyor.

Ancak, kendisine yakıştırılan nitelemeyle devrimci üniversite gençliğinin, yalıtılmışlığı içinde, o kadar da etkisiz olduğu kesin değildir. Bütün iş hedefinin ne olabileceğini saptamaktır. Bu, "emekçilerin haklı isteklerini sonuçlandırmak" olamaz. Bunu, şimdiki halleriyle siyasal partilere ve sendikalara bırakmalıdır! Sözkonusu örgütler, şimdiye dek, işi iyi kötü yürüttüler. Onun amacı başkadır: yarının toplumsal-tutum-bilimsel dünyasını *tasarlamak*, öncelikle de ekini dört bir yana yaymak. Bunu derken, yalnız işçi sınıfında değil, bütün toplumsal sınıflar arasında yürürlükteki düzenin yasallığı konusunda kuşku uyandırmayı anlatmak istiyorum. Elden geldiğince büyük çoğunluğa değer yargılarının kırılganlığını, düşünsel yapıların nedenselliğini göstermek. Yalnız yaşadığı çevreyi tanıyan ve tanımak isteyen, kendini tanımadan bu çevreye egemen olmaya kalkışan, başka bir çağdan, çoğu kez insan öncesi çağdan kalma kalıpların yön verdiği davranış türünü tam bir bilinçsizlikle sürdüren insan dünyasının geleceğini en sert çizgileriyle aydınlatmak. Bunun için, düşünsel etkinliği benimsemiş gençliğin bunun daracık sınırlarına kapanıp kalmaması, değişik toplumsal ve uğraşsal kümelerde insanların yabancılaşmalarını canlı olarak yaşaması, bunları kendi yabancılaşmalarıyla karşılaştırma büyük önem taşır. Bilgi edinmesi, ve bu işi tek bir boylamda yapmaması önemlidir. Öğretisel, siyasal, uğraşsal ve ekinsel yellerin gülünü koklaması gerekir.

Uygulayımbilimin genelleştirilmesi ve sürekli değişimi yarının "enerji açısından ele alınan" insanına, çalışması makinalara birtakım bilgilerin

sağlanmasıyla sınırlanacak insana ne kadar gerekliyse, görecelik ekininin, dirimsel nedensellik kavramını işleyen ekinin yaygınlaştırılması da o kadar gereklidir. Uygulayımcılar, siyasetçiler, tutumbilimciler ve toplumbilimciler alt-bütünleri çekip çevirebilir, çağdaş toplumların karşısına çıkan sayısız soruna bölümsel çözüm bulabilirler, ama bu yolla hiçbir önemli, devindirici, gerçekten devrimci şey gerçekleştirilemez. *Devrimi ilkin kendi içimizde yapmamız gerekiyor.* Günün birinde bu gerçekleşebilirse, insanlık bugün gözümüzün önündeki şu çatışan iştah ve içgüdü yumağının dışında bir şey olabilirse, kimilerinin tarihsel gerekirlilik adını verdiği kör tanrıça başka bir karara vardığı için olacaktır bu. O arada, sözünü ettiğimiz çağ gelene dek, yığınla insan can verecektir, hem de çoğu kez en bilinçli insanlar. Şimdi, oyunuzu sandığa daha bilinçli atmanızı salık veriyorum. Beyazdan kırmızıya uzanan oy pusulalarına, örneğin bir de yeşil eklense ne dersiniz acaba? Umudu, düşgücünü simgeleyen, ereklerinin başına genel eğitimi yerleştirecek, çatıkkaşlı eğitime değil, sürekli yapılanmayı amaçlayan eğitime ağırlık verecek yeşil oy pusulası.

Bu durumda içimden, solun örgütlü olarak yasama meclisinde bulunmadığını söylemek geliyor. Bugün ortalıkta yalnız tutucu partiler var, çünkü herhangi bir yapı oluşur oluşmaz, tüm çabası kendini sürdürmeye yöneliyor. Bir partinin yapısını tepeden tırnağa değiştirmeye izin veren bir iç evrim geçirdiğini göremiyoruz. Bundan ötürü, geleneksel siyaseti belirleyen uzamsal yöneliş içersinde, dünkü solun yavaş yavaş merkeze, merkezdekilerin de sağa kaydığına tanık oluyoruz. Bugünün gerçek solu ancak kendini henüz bulamamış, arayan bir düşünce olabilir. Girişeceği eylem yalnız dingin bilinçleri sarsmak, egemen toplumun yaşamından hoşnut yöneticilerinin beynine düşünsel ve duygusal düzensizlik tohumları ekmek olabilir. Hiçbir şey kurmaz mı? Ne kadar iyi, çünkü herhangi bir yapı kurmaya kalkıştığı an, artık karşımızda canlı bir yapı değil, bir mumya kalır; onun toplumsal yapıları taş sanduka, düşünsel açık seçik doğruları mumyalanmış sargılar, yaygın deyimle "barış" bekçileriyse piramitler olacaktır!

Ama içimiz rahat olsun, büyük kargaşa yaratan aşırı solcular varolan düzende yerlerini aldılar, sağ ve uyumcu sol olmasaydı, yerlerini bu sonuncular alırdı. Dirimbilim bize, özdeğin düzensizliğinden canlı bir örgülenmenin, dirimin fışkırdığını öğretiyor.

SONSÖZ

ÖNCEKİ sayfalarda dile getirdiğimiz düşüncelere birçok eleştiri yöneltilebilir. Sık sık karşıma çıkarılan eleştiriler salt duygusaldı. Elimizi kolumuzu bağlayan, özgürlüğümüzü ortadan kaldıran gerekirliliğin kabulünden geliyordu. Bugüne dek özgürlük adına insanlara çok şey yaptırıldığını, pek çok kişinin özgürlük diye canverdiğini, bu önyargıdan vazgeçmenin çok güç olduğunu itiraf etmek gerekir. Ona dokunan, her yerde, her zaman büyük günah işlemiş demektir. En şaşırtıcısı, en kökten özdekçilerin en ateşli özgürlük savunucuları olmaları. Görünüşe göre özgürlük kavramı, bireyi kendilerini özgürce seçtiğine inandırabilmeleri için, toplumlara çok gerekli. Örneğin, yabancılaştırıcı olduğunu savunan devrimcileri doğuran anamalcı toplum da tıpkı toplumcu toplum gibi, bireyin özgürlüğe inanmasına yolaçan gerekirlilik ve yabancılaşmadan istediği zaman kurtulabilmesine izin verir.

Dolayısıyla, geleceğin önünü tıkamakla, eylemi yasaklamakla, toplumdan kopuk bir uzaktan izleyici konumuna yerleşmekle, yaşamın bütün imlemini yoketmekle suçlandım. Böyle diyenlere, yerçekimi yasalarını öğrendiğimiz için uçmayı, yerçekiminden kurtulmayı başardığımızı söyleyerek yanıt vereceğim. Ancak, ayda da bizi bekleyen evrensel gerekirlilikten kurtulamadık. Eylem alanımızı genişletmek üzere, ondan yararlanmayı öğrendik. Dirimsel gerekirlilikten söz açılır açılmaz gözümüzü kulağımızı kapatarak onu aşamayız, daha üst örgülenme düzeyindeki gerekirliliğe ulaşamayız. Bu yüzden, özdeğin yasalarının bilincine varmak, onları tanımak eylemi köstekleyen bir durduraç değildir.

İstesek de, istemesek de, dirimsel gerekirliliğimiz bizi eyleme zorlar. Eylem binbir kılığa bürünebilir, düşgücünü çalıştırmanın, yeni yapılar yaratmanın bir eylem biçimi olmadığına inanmıyorum. Yalnız, bugünkü aşamada, bu eylemin etkisi insanların ilgisini sınırlı biçimde çeker. Sınırlıdır, çünkü imgelem bugüne dek insanlar tarafından pek az kullanılmıştır, çünkü bu bireysel yetenek toplumlar için tehlikelidir, yerleşik toplumsal düzeni allak bullak edebilecek yeni önerilerde bulunabilir. Daha çok sayıda insan yaratıcı olduğu gün böyle olmayacak. Bunun içinse, bugünkü gerekirliliklerinin önce bilincine varmaları, sonra onun yasalarını öğrenmeleri gerekir; bunu yapmadan sözkonusu gerekirliliği aşamazlar.

Yıpratıcı, makinamsı bir çalışmadan sonra işyerinden çıkan işçi, bağlı bulunduğu gerekirliliği ve yaratıcı düşgücü yetilerini düşünmeye en uygun koşullarda değildir. Bu, birkaç küçük kentsoylu aydının işidir. O arada, üretimlik ister Moskova'da, ister Paris'te, ister Pekin'de bulunsun, üretim araçları ister devletin ister özel kişilerin elinde bulunsun, görüngünün aynı olduğunu belirtelim. Bu, üretim araçlarının özel ellerde bulunmasına son verilmesin anlamına gelmez, ancak bu yetmez. Sözkonusu işçiye gerekirliliklerinden kurtulabilmesini sağlayacak düşünsel yapının kazandırılması, başka bir deyişle bu gerekirliliklerin bilincine varması, onların yasalarını öğrenmesi gerekir. Bu eğitimse ancak onun yerini makinalar alır, işini yaparsa olabilir. Ama insana günün birinde makinaların devralacağı, bugün günlük ekmeğini çıkarmasına izin veren işgücü açısından bakmaya alışmış bir toplumda, sözünü ettiğimiz eğitimin nasıl gerçekleştirileceğini pek kestiremiyoruz doğrusu. Çağdaş insanın üretimin özdevingen kılınmasına nasıl hayranlıkla baktığını, ama ayrıca nasıl çekindiğini belirtmek yeterlidir. Korkusunu kolayca anlıyoruz, çünkü elleriyle çalışmaktan başka bir şey bilmeyen bu insan, gün boyu birkaç düğmeye dokunmakla yetineceği gün, hemen hemen yararsız olup çıkacaktır. Ancak eğlence dünyasının ve ekinevlerinin işine yarayacaktır... iyi ama, hangi ekin? Küçük bir azınlığın dışında, uygulayımsal yeniden eğitim gereksizleşeceğinden, asal sorunlara bölük pörçük ve öncelikle yazınsal açıdan yaklaşan yamalı bohça ekini! Bu bir avuç insan uygulayımsal evrimi sürdürürken, anlaşılmaz bir gerekirlilikle devinen, hep

yalnız kalacak birileri de geleceğin daha güzel dünyalarını düşleme işlevini üstlenecektir.

Demek ki, insanın evrimine umut bağlamış kişilerin en dolaysız ereği üretimin özdevingen kılınmasıdır. Ama işe yaramaz duruma düşecek "enerji torbası" insanlara yaratıcı olma olanakları sağlanmadıkça, insanın yabancılaşması ve bağlı bulunduğu zorlanımlar konusunda bu da çözüm getirmeyecektir. Bu yapılmazsa, insansı maymunlar gibi davranan, kendilerini bütünüyle bilinçdışı güdülenmelerine teslim eden Hipi dünyasına savruluruz; ekvator ormanları, büyük bir çaba harcamadan, insansı maymunların temel gereksinmelerini karşılamaya yetiyordu.

Ama bu arada, çok daha alıklaştırıcılarını buldukları toplumsal zorlamalardan kaçan Hipilerin bana, bütün ülkelerin doğru insanlarından daha sevimli gözüktüğünü de belirteyim; haklarından, aktörelerinden, özel iyeliklerinden, dinlerinden, yasalarından, ölümsüz 89 ilkelerinden emin, hiçbir zaman kararsızlık geçirmeyen, kaygıya kapılmayan, doğruyu ellerinde bulundurduklarına yürekten inanan, toplumların çizme ve dolar sesiyle zorla benimsettikleri, bireylerin de seve seve benimsedikleri özgürlük lafını ağzından düşürmeyen, tanıtım ve dogma sütüyle beslenen bütün doğru insanlara yeğliyorum onları! Evet, LSD'nin yarattığı imge parçalanmasını, şu tutarsız dünyayı, insanı hayran bırakan sayısız kesin doğruyla dolduran donuk imgelere yeğlediğimi sanıyorum; kendini özgür sanacak kadar paraya kavuşmuş, devingen yapı kavramının yerine ordularla ayakta tutulan toplumsal çatıyı geçiren, bireyle bankadaki hesabı, yaratıcılıkla tecimi, kutsal metinlerle yurttaşlık hukukunu karıştıran, artık hiçbir bilinci kalmadığı için bilinci dingin şu dünyayı; çocuğun doğduğu an yazgısını kimlik belgesinde bulduğu, insanı insancılık adını verdiği şeyde mumyalaştıran, bireyden tek başına varolabilecekmiş gibi sözeden, toplumla toplumsal sınıfı, adaletle özel mülk sahipliğini birbirine karıştıran; zaten her şeyi bulduğu için artık hiçbir şey aramayan şu dünyayı değil, LSD içenleri yeğliyorum. Uyuşturucu kullananlara belli bir yakınlık duymamak olanaksız bugün! Onlar en azından, şu ya da bu an, bir bilinç ışımasıyla, genellikle son derece mutlu olduklarını bildiğimiz budalaların uslarından bile geçirmedikleri gerekirliliklerinin uçsuz bucaksızlığının, kederinin bilincine varmışlardır belki. Şu gülmecesiz dünyadan kaçmaya çalışan, beyinlerindeki kimyasal-dirimsel yapının düzeneklerine kazınmış

imge çağrışımını ilaçlarla bozarak yapay cennetlere sığınan bu insancıklara belki, bireysel olduğu, bir varsayımın geçerliliğini sınayabilmenin biricik yolu olan çevresel ilişkilerle yüz yüze gelemediği için gerçekleşemeyecek bir dünya yaratmak yerine, yaratıcı imgelemlerinin işlemesini sağlayarak çok daha etkili olabileceklerini söylemek gerekirdi. Yaratıcı düşgücüyse, ne yazık ki, ancak toplumun doğar doğmaz kendisini kapattığı koşullu tepke zindanından kurtulabilirse işleyebilir. Yeni çözümler ancak böyle bulunabilir. Yazık ki, uyuşturucu kullanan bu zindandan kurtulamamıştır, çünkü zaten kendini zindana kapatılmış duyumsadığı için uyuşturucuya sarılmaktadır. Uyuşturucu içtiğinde zindandan çıkmıyor, yalnız zindanın duvarlarını görmüyor, çarpıtıyor, artık zindan duvarı olarak algılamıyor, böylece kendini kurtulmuş sanıyor.. Dolayısıyla, günün birinde gerçekleşebilecek bir dünya düşleyebilen, başka bir deyişle, zindanının duvarlarını başka yere taşıyabilen, ortadan kaldırabilen buluşçudan ayrılıyor. Ve mademki rastlantı uyuşturucu kullananlardan sözetmemize yolaçtı, bundan sorumlu toplumun neden geçenlerde uyuşturucu düşkünlerine öyle sert tepki gösterdiğini araştıralım. Andrew I. Malcolm'un Kanada İçkidüşkünlüğü Vakfı'nın II. Kurultayı'nda yaptığı konuşmanın bir bölümünü buraya almak isterim (Québec, Mayıs 1967).

"Güvenlik güçleri yoğun bir etkinliğe girişti, basın bu konuya büyük ilgi gösterdi. Hayman'ın[1] bir yapıtındaki sayılamaları aktarırken *tek bir sözcüğü* değiştirmeme izin verin.

"ABD'de, yetmiş milyon yurttaş marihuana kullanıyor. Beş milyon tam anlamıyla marihuana düşkünü.

"Marihuana kullananların yüzde on onbeşi sonunda üretimdışı kalıyor, yuvaları yıkılıyor, işleri tehlikeye giriyor.

"Kaliforniya kentlerindeki tutuklamaların yarısından çoğu marihuana yüzünden.

"Yapılan bir soruşturmaya göre, adam öldürmelerin yüzde altmışdördünde, saldırıların yüzde yetmişinde, ateşli ateşsiz silahlarla yapılan saldırıların yüzde ellisinde marihuana etkisi saptandı.

---

[1]Hayman M. (1966): *Alcoholism, Mechanism and Management*, Charles C. Thomas.

"Başka bir soruşturma, apansız ölümlerin yüzde kırkbirinde, kendi canına kıymaların yüzde otuzaltısında, ölüme yolaçan araba kazalarının kırkdokuzunda marihuananın etkisini kanıtladı.

"Oysa, diye ekliyor A. I. Malcolm, bu saptamaların her birinde, *özgün sözcük marihuana değil, içki olmalıydı.*"

Aynı yazar, sözünü ettiğimiz durumbildirisinde, bir önceki sayfada şunları yazıyor:

"Alkolün varlığı binlerce yıldır bilinmeseydi de, İsviçreli herhangi bir girişken kimyacı beş on yıl önce, yürek daralmasını geçirmek üzere onu kimyasal olarak gerçekleştirecekti.[2] Bileşik, büyük olasılıkla, sözkonusu rahatsızlıkların giderilmesinde kullanılacak bir ilaç diye tanıtılacak, şu anda yaygın olarak kullanılan benzerlerinin tersine, hiçbir düşkünlüğe yolaçmayacağı söylenecekti."

Kısacası, insan kalıbı içinde rahat olsaydı, içki ya da uyuşturucunun verdiği uyanık düşlere sığınmak zorunda kalmayacaktı: peki, kalıbında rahat değilse, bundan toplum sorumlu değil midir? Büyük kalabalığın, uyuşturucu kullanmayanların elinde, şalt topluma uymadıkları, başka bir deyişle ellerini kollarını bağlayan gerekirliliğin yoksulluğunun biraz daha bilincinde oldukları için, uyuşturucu kullananları yargılama hakkı mı var? Yeryüzünde yalnız somut yoksulluk değildir insanın yüreğini burkan. Bunun belli bir soylu yanı bile olabilir. İnsanın hayvan yerine konması için yeterli değildir. Buna karşılık, zihinsel yoksulluk, insanın o hayranlık verici beynini bir koşullu tepke ve değer yargısı kutusuna, kullanılmayan bir örgene, bir insansı maymun aracına çeviren yoksulluk çok daha acıklıdır. Ayrımcıyla tuzukurunun, iyi yurttaşla çoğu kez dürüst insanın içinde yüzdüğü yoksulluktur bu. Kimileri çıkıp bu yoksulluğu elinin tersiyle itiyor, daha renkli bir dünya arıyor diye kınanabilir mi? Kültür evleri, televizyon, loto oyunları, oltayla balık avlama, her şeyi gören falcılar, sinema, Trône panayırı ya da Pinder sirki, kısacası kent yaşamının verdiği kederi unutmanın resmi kaçış yolları onları kandırmıyor

[2] İsviçreli kimyacı Hofman, 1943'te, LSD'nin yatıştırıcı etkisini bulmuştu.

diye suçlanabilir mi? Uyuşturucu kullananları yargılayan toplumun önce kendini yargılaması gerekmez mi? Tıpkı içkidüşkünlüğü gibi, uyuşturucu düşkünlüğü de yasaklamayla ortadan kalkmaz, insanın tensel ve tinsel yoksulluktan kurtulmasına yardım ederek, onu öğretisel zincirlerden kurtararak, her bireye yarının dünyasının kuruluşuna katılma olanağı sağlayarak, ve bu işi de önceden saptanmış bir taslağa ayakuydurarak, bir yönergeye, bir kullanma kılavuzuna bakarak değil, daha şimdiden yaratıcı düşgücüne çağrıda bulunarak önlenir. Uyuşturucu kullananlar acınacak, kınanacak, kodese kapatılacak, zehirden arıtılacak insanlar değildir. Başka bir şeye inanmaya çağrılacak insanlardır. Yaşamın insanı bir küçük kentli ya da zincir işçisi yapmanın ötesinde bir ereklilik taşıyabileceğine inanmaya çağrılacak kişilerdir. İnanmaya çağırmak, en azından, sözkonusu insanları yaratan ortamı değiştirmek, onları başka türlü koşullandırmak demektir; ya da daha iyisi, Meksika'nın yoksul insanlarını da, Hıristiyan Batı'nın varlıklı toplumlarında yaşayanları da uyuşturucu düşkünlüğüne iten bütün düzeneklerin ortaya çıkarılması, insanların bu konuda bilinçli kılınması demektir. Böylece, tıpkı kuşpalazına yakalanma konusunda özgür olup olamayışımız gibi, uyuşturucu düşkünü olup olmamakta da özgür olmadığımız anlaşılır belki. İkisi arasındaki temel ayrım, bulaşıcı hastalıklarda yayılmasını önlemek üzere güvenlik güçlerine çağrıda bulunmayışımızdır. Bunun nedeni, tütündeki gibi, Devlet'in henüz uyuşturucu satış ve dağıtımını tekeline almamış olması mıdır acaba?

* * *

Ayrıca, hiçbir yapı kurmadığım, hiçbir şey önermediğim için de kınandım. İyi kötü değişimden geçirilmiş varolan yapıların ayakta tutulmasıyla ileri bir halkerki ve devrim arasında yeterince öneride bulunulduğunu düşünüyorum. Bu öneriler daha mı yapıcı? Bense, yukarıdaki akılyürütmeler boyunca, belli bir "izlence" önermeye çalışmadım, varolan durumu yaratan düzenekleri gözler önüne sermeye, kesin çizgilerle belirtmeye uğraştım.

Burada işler, düz ve geniş bir yol yaparak, iki beygirlik bir arabanın saatte 200 km gitmesini sağlayabilecekmişiz gibi düşünerek oluyor! Oysa,

bir Formula 1 arabasının, ara yollarda ulaşamayacağı en yüksek hıza çıkabilmesi için böyle özel bir yola, çevrenin başka bir kılığa sokulmasına gereksinme duyuşu gibi, aynı başarıyı elde edebilmesi için, özel yarış alanına aktarsak bile, ilkin iki beygirlik arabanın köklü bir değişimden geçirilmesi gerekir. Benim demek istediğim yalnız bu.

İnsan insan olalı beri, görünüşe göre, devrimler birbirini izledi. Ama insanlığın evrimini en çok onlar etkilemedi. Marx, XIX. yüzyıl sonunda işleyim devriminin hazırladığı çevreye kuramsal açıdan çekidüzen verdi. 1789 kentsoylu devrimi, Yeniden Doğuş Çağı'nda başlayarak, gittikçe gelişen tecimle, önem kazanan kentli sınıfla, ansiklopedilerle, derebeylik düzeninin gittikçe azalan etkililiğiyle hazırlandı. Görünüşe göre haklı gerekçelerle, yeni bir çağın, bilimsel uygarlık çağının eşiğinde olduğumuz yineleniyor hep. Ne demek bu? İnsanlığın artık, davranışına yön verirken tepkisel duygusallığına daha az başvurması demek. Sağlam temellere oturtulmuş bilimsel olgu tartışılmaz, kullanılır. Tasarlanan toplumsal-tutumbilimsel biçim ne olursa olsun, bilim uluslararasıdır. Atom bombasını gerçekleştirmek için, Pekin'de, Moskova'da, Washington'da aynı yasalar kullanılır; uzaya bir uydu göndermeye kalkan Amerikalılarla Ruslar için aynı yasalar geçerlidir. Toplumbilimin, bireysel ve toplumsal davranışın bilimsel yöntemlerle saptanmış dirimbilime dayanacağı; oluşum halindeki dirimbilimin, kırk elli yıl önce bulunmadığı yere gelerek doğal bilimlere yaslanacağı gün, Uluslararası Bilimsel Birlik, hiç tartışmasız, kendiliğinden gerçekleşecektir. İzlencen nedir diye soranlara, içimden, iki beygir gücündeki arabayı 3000 ml silindirik bir aygıta çevirebilme yöntemi demek geliyor. Gerçekten de, yukarıda belirttiğimiz gibi, güdümbilim bize insanın çevreyi, çevrenin de insanı değiştirdiğini öğretiyor. Oysa, yüzbinlerce yıldır, *insanın dirimsel yapısı hemen hemen aynı kaldı. Değişen şey, belleğinin saklayabildikleri. Demek ki değişen, imgeleminin elinde bulunan, çekip çevirebildiği şeylerdir. Sözkonusu çekip çevirmeyi yöneten etkenleriyse daha yeni yeni seçmeye, yalıtmaya, anlamaya başlıyoruz; onlara yön verebilmek içinse, bunların hepsi gerekli.* Kırklı yıllarda, sinirsel-işlevbilim daha dölüt halindeydi. İnsan beyninin çalışması konusunda hemen hiçbir şey bilinmiyordu. O günden bu yana, milyonlarca araştırmacı bu karanlık dehlizi aydınlatmaya çalıştı; daha şimdiden onu önce bireysel, sonra toplumsal davranışın içinde bir yere

oturtmaya çalışıyor. Evrimin alt basamaklarında yeralan türlerin beyin dirimbilimiyle ilgili araştırmalar şimdi artık hayvan toplumlarının davranışlarına yöneliyor. İlaç adı verilen etkenin zehirleyiciliği, bunun tek bir hayvana ya da küme halindeki hayvanlara ve kümenin büyüklüğüne göre değişir. Farelerin çoğalması, bulundukları yerle ters orantılı olarak artar. Bu olguların beyindeki kimi bölgelerin etkinliğinin gittikçe artmasıyla ilgili olduğu saptandı; sözkonusu etkinlik, "farelerarası" ilişkilerin kimi kimyasal özleri açığa çıkarmasına bağlı. Kimi sinir hücrelerinin salgıladığı dirimsel özlerin birkaç miligramı ya da dokualtı bezlerinden gelenler, görünüşe göre, toplumsal ilişkilere bağımlı olarak çoğalan etkinlikleriyle, insan davranışını tepeden tırnağa değiştirebilmektedir. Şu birkaç örnek, ortamın canlı varlığı etkilediğini, ama bu etkinin şimdiye dek sanılana benzemediğini kanıtlıyor. Amip gibi alabildiğine yalın, tekhücreli varlıklar davranışların önceden belirlenmişliğini gözümüzün önüne seriyor, "toplumsal" adı verilen kimi türlerde, ortam yiyecek yönünden yoksullaştığı zaman, bireyler kümeleşiyor. O zaman oluşan varlık türü içi oyuk bir kuyruk yaratıyor, bunun en ucundaki küremsi kümede, çok sayıda tohumcuklu birey birikiyor; oluşan küremsi küme sağa sola deviniyor, uygun bir yer bulunca, bireyler yeniden ayrılıp tek başlarına yaşamayı sürdürüyor. Bu görüngüyse, amipler arasındaki çekimi düzene koyan bir özün, çevrimsel adenilat'ın ortaya çıkışına bağlı; sözü geçen özü, biz de içinde olmak üzere, bütün hayvan soyunda buluyoruz. Bu, gözenin (hücrenin) glikojen kullanımı sırasında karşımıza çıkan, iyi tanıdığımız bir aracıdır. Üst basamaklarda yeralan hayvanların dokualtı salgılarının çoğu bunun aracılığıyla oluşuyor. Şu kısa anımsatma bize, doğada hiçbir şeyin yalıtılmış olarak bulunmadığını, yeni filizlenen dirimbilimin bizi kaçınılmaz biçimde insan davranışlarını irdeleyen gerçek bir bilime götüreceğini gösteriyor. Sözkonusu davranışlar, daha şimdiden, canlı varlıkta varolan kimi özlerin birkaç miligramının içilmesiyle, tepeden tırnağa değişebiliyor. Demek ki, insan şimdiden iki beygir gücündeki arabanın verimini etkileyebiliyor. Yürekten istememiz gereken bir evrimle ilaçbilim kesin utkuya ulaşamasa bile, gözeden enerji yapım-yıkımına uzanan düzeneklerin, davranışlarımızın altında yatan düzeneklerin bilimsel olarak tanınması, gün ışığına çıkarılması, tartışılmaz

biçimde olumlanması hem insanın, hem toplumların eskisi gibi kalmamasını sağlayacaktır. Öğretim ve öğretmenler bu olguyu hesaba katmak zorunda kalacak, onunla ilgili bilgileri dört bir yana yayacaklardır. İlerlemede bu olguları unutan toplum onları gözetenin hızla gerisinde kalacaktır. Kimi zaman söylencelerin yayılıp kendilerini benimsetebilmeleri için zorlama gerekir. Bilimsel doğrularsa kendiliklerinden benimsenir. Gittikçe sayıları artan insan daha şimdiden ya da yarın onları özlerine katacağı için bu işi hızla, son derece yalın bir biçimde gerçekleştirir. *Her bilimsel kazanım, özellikle öğretisel kazanım egemen sınıfın öğretisine ayakuydurur. Toplumbilim, tutumbilim ve siyaset kesin bilimlere dönüşmedikçe, şurada ya da burada, hep egemen öğretinin işine gelen kavramlar, varsayımlar ve yorumlar öğretilecektir.* Ama bilim haline geldikleri gün, içlerine hiçbir öğreti sızamayacak, olguların belli eğilimlerle yorumu olanaksızlaşacaktır. Bu bilimlerin yasalarını görmezden gelmeye kalkan her insan kümesi silinip gidecektir. Öğretmenler, sözkonusu yasaları öğretmekten başka çıkar yol bulamayacaktır. Bilimsel yasalar önünde boyuneğen öğretinin son örneğini, hiç istemeseler de, çağdaş türeyim ve güdümbilimi onaylamak zorunda kalan Marksçı dirimbilimciler verdi. Bizce, öteden beri sözü edilen bilimsel devrim, işte budur. Çelişik öğretilere karşın, bütün sınırları aşıp gerçekleştirilmiş olan işleyimsel devrimi bilimsel devrim izleyecektir. İşleyimsel devrimin, insanın elini kolunu bağlayan gerekirliliğin, nedenselliğin henüz bilincinde olmadığımız için, ancak dışardan birtakım yorumcular, kendisini kesip biçecek, betimleyecek örgenbilimciler bulabilmiş olmasına karşılık, bilimsel, özellikle de dirimbilimsel devrim yorumcunun kendisini kesip biçecek, gözlenen olguların yanında gözlemcinin kendisini, oyuncuyla oyun sahnesini, insanla yaşadığı çevreyi birlikte ele alacaktır.

* * *

Son zamanlarda pek çok araştırmacı küme yaşlanma sorunuyla ilgileniyor. Çok ilginç bir konu, çünkü yaşlanma çoğu kez ölümün hazırlık odasını oluşturuyor. Bu konuda da, ancak düzeneklerini tanıyarak kendimizi yaşlanmanın zincirlerinden kurtarmayı umabiliriz.

Bireyin yaşlanmasının nedenlerini araştırmak elbette ilginçtir, ancak bu bireyin belli bir türün üyesi olduğunu, onunsa çok uzun bir evrim sürecinin sonucu olduğunu da düşünmek gerekir. Önceki sayfalar boyunca, bu türün başlıca özelliğinin beyin kabuğunda alabildiğine gelişmiş çağrışım bölgelerinin bulunması olduğuna, yaratıcı imgelemin işleyişinin bu bölgelere bağlı bulunduğuna sık sık parmak bastık.

Oysa, binlerce yıllık evrimden sonra, bugün insanların pek azı beynin bu ayrıcalıklı kesimlerini kullanabilmektedir. Dolayısıyla, bu insanların insan olarak doğmadan yaşlandıklarını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, hâlâ atalarının, kendi nineleriyle dedelerinin değil, insan soyunun atalarının bulunduğu evrim aşamasında çakılıp kaldıklarını söyleyemez miyiz? Bu açıdan, gerçek birer yaşlı değiller mi? Bu durumda, ertelenmiş ölülerin değil, bir türlü tükenmeyen insanlık-öncesi bir türün temsilcilerinin yaşamını uzatmanın ne yararı vardır? Birkaç özel bölge, bunlardan alınmış bir avuç örneğin yaşatılmasına yetmez mi?

Yaşlanma beni de yakından ilgilendiren bir konu. Ancak, hepsinden önce, insanın insanlığa doğuşu sorunu ele alınmamalı mı? Yaklaşık ikibin yıl önce, içimizden biri, çocuklar gibi olmadıkça bu doğumu yaşamayacağımızı söylemişti. Çocuklar gibi... başka bir deyişle, üzerlerine silinmez mürekkeple belli bir dönemin toplumsal önyargılarıyla beylik düşüncelerini yansıtan duvar yazılarının karalanmadığı ak bir sayfa gibi.

İÇİNDEKİLER

	Giriş	7
I	Dirimbilim ve Siyaset	9
II	Buluşçular	19
III	İnsanın "Özü", "Gereksinme" Kavramı	30
IV	Bağlanma ve Bireycilik	39
V	Düşün ve Eylem — Devrim Kavramı	43
VI	İnsan Bilimleri Üstüne	49
VII	Çağdaş Toplumsal-Tutumbilimsel Düzenlerin Eleştirel İncelenmesi	54
VIII	Toplumsal Gerekirciliğin Bireysel Denetimi Üstüne	64
IX	Yapısızlaştırmayla Savaşım	69
X	Dirim Bilimlerinin Doğuşu ve İşlevi	78
XI	Sağaltımsal Görüşler	89
XII	İnsan Görüngüsü ve Özgürlük Kavramı	94
XIII	Peki ya Üçüncü Dünya?	104
XIV	Sağ ve Sol	114
	Sonsöz	122

BİLİM KİTAPLARI

İNSANIN DOĞADAKİ YERİ
Wilhelm Reich

REICH FREUD'U ANLATIYOR
Wilhelm Reich

KANSER
Wilhelm Reich

REICH'IN DÜŞÜNSEL YAŞAMI
Luigi de Marchi

SEVME SANATI
Erich Fromm
10. basım

SEVGİNİN VE ŞİDDETİN KAYNAĞI
Erich Fromm
6. basım

İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ I
Erich Fromm
2. basım

İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ II
Erich Fromm
2. basım

SAĞLIKLI TOPLUM
Erich Fromm
2. basım

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇIŞ
Erich Fromm
3. basım

UMUT DEVRİMİ
Erich Fromm
2. basım

TARİHÖNCESİ EGE I
George Thomson
2. basım

TARİHÖNCESİ EGE II
George Thomson
2. basım

İLK FİLOZOFLAR
George Thomson

AİSKHYLOS VE ATİNA
George Thomson

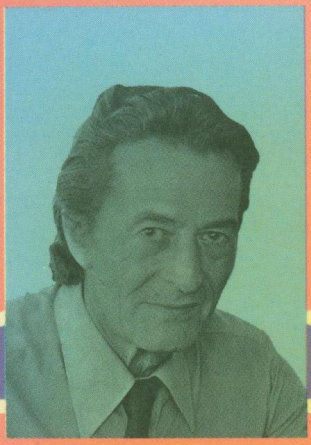
ESKİ TOPLUM I
Lewis Henry Morgan
2. basım

ESKİ TOPLUM II
Lewis Henry Morgan
2. basım

FAŞİZMİN ANALİZİ
Maria - A. Macciocchi
2. basım

İNSAN VE KENT
Henri Laborit

CANLININ MANTIĞI
François Jacob

HENRI LABORIT

Okurlarımız Laborit'yi *İnsan ve Kent*'te tanımışlardı. Laborit o incelemesinde canlı varlıkların insan türünün belli bir yere yerleşmesini; köyler, kasabalar, kentler kurmasını; makinayı ve işleyimi bulmasını; kısacası, *canlı kalabilmek* için yanını yöresini düzene koyuşunu, örgütleyişini anlatıyordu.

Yaratıcı İnsan'daysa, bizi öbür canlılardan, yakın akrabamız maymunlardan bile ayıran temel niteliğimize parmak basıyor: *düşgücü, imgelem.* İnsan, beyninin özellikle alın yöresinde toplanan hücre ve dizgelerin sağladığı olanaklarla, *var olana bakıp yeni yapılar, yeni örgülenmeler* düşleyebilen ve düşlediklerini gerçekleştirebilen bir varlık. Ne var ki, insanoğlu elini kolunu bağlayan dirimsel gerekirlilikleri tanıyarak, bunların altlı üstlü örgülenmesini öğrenerek zihinsel yapısına yeni bir biçim verebilecektir; bu temel dönüşüm gerçekleştirilemezse, bütün devrimler korkarız boşa gidecektir.

ISBN 975-388-091-X
9 789753 880916

